

BÜLTEN'DEN

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

BÜLTEN

Eylül-Aralık 2011

Yıl 23 Sayı 77

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,**

Mustafa Demiray, Salih Pulcu,

Betül Özel Çiçek, Z. Tuba Kor, Eyüp Süzgülün,

F. Samime İnceoğlu, Semih Atış

Baskı **Denizati Ofset**

Nato Cad. Çınarlı Sok. No: 19

Seyrantepe İstanbul

Baskı Tarihi Şubat 2012

Vefa Cad. No. 41 34134 Vefa İstanbul

Tel: 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu

yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS 2

MOLA Yağmur / Tevfik Fikret 7

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 8

MOLA Yağmur / Tevfik Fikret 27

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 28

MOLA Maî Deniz / Tevfik Fikret 42

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 43

MOLA İnanmak İhtiyacı / Tevfik Fikret 60

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 61

MESNEVİ Niteliğe hapsolmuş nitelsiz bir can... 80

Bilim ve Sanat Vakfı'nın Eylül-Aralık 2011'de düzenlediği faaliyetleri kapsayan *BSV Bülten*'in 77. sayısı ile karşınızdayız.

Bu dönemde, Küresel Araştırmalar Merkezi (KAM) iki panel düzenledi: "Avrupa'daki Borç Krizi" ve "2011 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi". Sanat Araştırmaları Merkezi (SAM) ve *Hayal Perdesi Sinema Dergisi* de Türkiye sinemasının kurucu isimlerinden Lütfi Ö. Akad'ın vefatının ardından 24 Aralık 2011'de "Sadeliğin Derinliğinde Lütfi Ö. Akad Sineması" başlıklı bir panel düzenledi.

Ayrıca, merkezlerimiz bünyesinde yeni başlayan atölyeler şu şekildedir: Medeniyet Araştırmaları Merkezi (MAM) "İslam Medeniyetinin Teşekkül Dönemi Atölyesi"; Sanat Araştırmaları Merkezi "Kuramlara Osmanlı Edebiyatından Bakmak Atölyesi" ve "İslam Düşüncesi ve Şiir Atölyesi". Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) de Tarih Okumalarına yeni bir dizi ile devam ediyor: "Osmanlı Öncesi Anadolu Kronikleri".

Bu programlar haricinde Yuvarlak Masa toplantıları da devam etti. Yuvarlak Masa toplantıları ile KAM ve SAM'ın düzenlediği panellere dair ayrıntıları ilgili merkezlere ayrılan sayfalarda bulabilirsiniz.

9/10 Mart 2012'te başlayacak 45. dönem Bahar seminerlerine faydalı olması ve verimli geçmesi dileğiyle herkesi bekliyoruz...

Hayırda kalın!

BSV'de Seminer Dönemi

2011 Güz Dönemi seminerleri 14 Ekim-17Aralık tarihleri arasında gerçekleştirildi. 2012 Bahar Dönemi Seminerleri kayıtları ise 27 Şubat-9 Mart tarihlerinde alınacaktır.

Divân Dergisi Gazzâlî II sayısı çıktı

900. vefat yıldönümü sebebiyle ağırlıklı olarak Gazzâlî'ye ayırdığımız bu sayımızda, Gazzâlî'nin kelâm ve fıkıh/siyaset alanındaki görüşlerini irdeleyen iki makale ile Gazzâlî'nin eserlerinin Türkçeye aktarımını konu edinen bir bibliyografya çalışması yer alıyor.

KAM e-Bülten, yayın hayatına merhaba dedi

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin e-bülteni yayın hayatına başladı. Ekim ve Kasım aylarında gerçekleştirilen yuvarlak masa toplantılarının değerlendirildiği ilk sayının ardından, Ocak ayı başında yayınlanan ikinci sayıda, Aralık ayındaki panellerin değerlendirmelerine yer verildi. KAM, Kasım ayından itibaren bazı yuvarlak masa toplantıları ile panellerin videolarını ve yine faaliyetlerin akabinde kaleme alınan değerlendirme yazılarını web sayfasına yükleyerek toplantılara katılmayanların istifadesine sunmaya başladı. 2012 yılından itibaren iki ayda bir yayınlanacak olan *KAM e-Bülten*'lere <http://bisav.org.tr> adresindeki KAM sayfasında yer alan "yayımlar" basamağından ulaşabilirsiniz.

TALİD'in 16. sayısı "İstanbul Tarihi" çıktı!

Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin yılda iki defa yayınlandığı ve çeşitli konuları inceleyen *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nin "İstanbul Tarihi" başlıklı 16. sayısı yayınlandı.

İstanbul tarihi literatürünü konu edinen bu sayıda, konuya hâkim birçok yazının yanında iki söyleşi ve bir açık oturum da yer almakta. Söyleşilerden ilkinde İlber Ortaylı İstanbul tarihi üzerine düşüncelerini paylaşırken, ikincisinde Murat Güvenç, İstanbul'un son yüzyılımı değerlendirdi. İstanbul Araştırma Merkezleri yöneticilerinin katılımıyla gerçekleştirilen açık oturumda ise İstanbul'u araştırmak üzerine konuşuldu.

Derginin eski ve gelecek sayı konularını www.talid.org adresinden inceleyebilir, ilk on sayımızın tüm makalelerini pdf olarak indirebilirsiniz.

İslam Medeniyetinin Teşekkül Dönemi Atölyesi çalışmalarına başladı

Ali Hakan Çavuşoğlu ve Halit Özkan'ın danışmanlığında Medeniyet Araştırmaları Merkezi bünyesinde Kasım ayında çalışmalarına başlayan atölye, hicretten sonraki yaklaşık üç asırlık dönemde Medine, Kûfe, Basra, Şam ve Bağdat gibi İslâm dünyasının belli başlı merkezlerinde yaşanan ve bu dönemi "İslâm medeniyetinin teşekkül dönemi" olarak adlandırmayı haklı kılacak derecede önemli sonuçlar doğuran gelişmeleri mercek altına almayı hedeflemektedir.

Antik Yunanca seminerleri

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından Hümeyra Karagözoğlu'nun koordinatörlüğünde düzenlenen Antik Yunanca seminerleri Kasım ayında çalışmalarına başladı. Antik Yunan filozoflarının eserlerini okumaya imkân veren Antik Yunanca'yı esas alan seminerde, Yunan alfabesini okumayı ve felsefî eserlerdeki Yunanca atıfları takip edebilmeyi sağlayan genel girişin ardından dilbilgisi kuralları işlenmekte, okuma parçaları üzerinden gramer analizleri ve metin tercümeleme yapılmaktadır.

Hayal Perdesi Sinema Dergisi'nin 25. ve 26. sayısı çıktı

Ocak 2010'dan itibaren elektronik dergi olarak yayına devam eden Hayal Perdesi, 25. ve 26. sayıları yayımlandı. 25. sayı Türkiye'deki film festivallerini dosya konusu yaptı. Onur Ünlü, Özcan Alper ve Ümit Ünal gibi Türkiye Sineması'nın önemli yönetmenleriyle söyleşilerin olduğu derginin diğer dikkat çeken başlıkları da, Lütfi Ö. Akad Sineması, Sinema ve Dil'e Gelen Bellek ve Sinema, Kadın ve Mahremiyet. 26. sayının dosya konusu, geçtiğimiz Kasım ayında vefat eden Türkiye sinemasının en önemli yönetmenlerinden *Lütfi Ö. Akad ve Sineması*. Akad'ın kariyerinde mihenk taşı olan filmleriyle ilgili inceleme yazılarının yer aldığı dosyada, ayrıca sinema tarihçileri Giovanni Scognamillo ve Prof. Sami Şekeroğlu'yla yapılan söyleşiler de yer alıyor. Dergide ayrıca geçtiğimiz sene vizyona giren yerli yapımlar değerlendirilerek, 2011 yılındaki Türkiye sinemasının panoraması sunuluyor. Bunun yanında 2012'de vizyona girmesi beklenen önemli filmlerden bir seçki de dergide yer alıyor.

İslam Düşüncesi ve Şiir atölyesi başladı

Dr. Zeynep Gemuhluoğlu'nun koordinatörlüğünde başlayan, İslam Düşüncesi ve Şiir atölyesinde; Kur'an ve şiir, felsefe ve şiir, irfânî yorum ve şiir, tasavvufî Fars şiiri, Osmanlı tasavvuf düşüncesi ve şiir, Tanzimat ve yeni edebiyat ile Cumhuriyet dönemi ve şiir başlıkları üzerine konuşulacak. Buradan hareketle atölye, İslam düşüncesinde ilk ortaya çıkan entelektüel alan olan edebiyat eleştirisinin şiir metinleriyle ve İslam düşüncesinin diğer metinsel referanslarıyla olan ilişkisinin farklı mecralarla günümüze kadar gelen yolunu bulmaya ve içinde konuşabileceğimiz kavramsal zemini hazırlamaya çalışmayı hedeflemektedir.

Osmanlı İktisat Tarihi Kaynakları Okuma Grubu altıncı döneminde...

Genel olarak Osmanlı tarihi özel olarak da iktisat tarihi kaynaklarını genç araştırmacılara tanıtmak amacıyla beş dönemdir düzenlenen Osmanlı İktisat Tarihi okuma grubu Yrd. Doç. Baki Çakır başkanlığında, yeni katılımcılarıyla altıncı dönemine başladı.

Avrupa'daki Borç Krizi KAM'ın panelinde tartışıldı

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin 19 Aralık'ta düzenlediği "Avrupa'daki Borç Krizi ve Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri" paneline alanında uzman dört değerli isim, T.C. Merkez Bankası'ndan M. İbrahim Turhan ve Lokman Gündüz; Vakıfbank'tan Serkan Özcan ve Koç Holding'den Ahmet Çimenoğlu katıldı. Krizin tarihsel kökeni, Avrupa'da yol açtığı güç dengesi değişiklikleri, Türkiye'nin finansal ve reel sektörü üzerindeki mevcut ve muhtemel etkileri gibi birçok konunun renkli sunumlarla tartışıldığı panele katılım ve ilgi oldukça yoğundu.

Kuramlara Osmanlı Edebiyatından Bakmak atölyesi başladı

Dr. Berat Açı'lın koordinatörlüğünde yürütülen ve klasik Türk edebiyatı metinleri ile modern edebiyat kuramları arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağı üzerinden hareket eden atölyede, bir taraftan modern edebiyat kuramları üzerine okumalar yapılırken diğer taraftan da bu modern kuramlarla klasik edebiyat metinlerini birlikte düşünen çalışmalar eleştirel bir gözle değerlendirilmektedir. Atölye sonunda bir sempozyum düzenlenmesi ve yeni çalışmalara kaynaklık edecek bir yayın çalışması yapılması düşünülmektedir.

16. Dönem Osmanlıca Seminerleri başladı

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları merkezince düzenlenen Osmanlıca okuma grubu 10 Ekim 2011-27 Ocak 2012 tarihleri arasında devam edecek. 16. dönem seminerleri, 1 Ekim 2011'de yapılan seviye tespit sınavı neticesinde Matbu, Yazma ve Arşiv olmak üzere üç ayrı seviyede açılan 10 grup (yaklaşık 415 kişi) ile 10 Ekim'de başladı.

5 Mart - 15 Haziran 2012 tarihleri arasında devam edecek 15 haftalık 17. dönem seminerleri için başvurular 17-24 Şubat 2012 tarihleri arasında online olarak kabul edilecektir.

Osmanlı Tasavvuf Tarihi okuma grubu yeni dönem çalışmalarına başladı

Türkiye Araştırmaları Merkezinin düzenlediği Osmanlı Tasavvuf Tarihi okuma grubu, geçtiğimiz yıllarda XV. ve XVI. yüzyıllardan seçilen örnek metinler üzerinden Osmanlı tasavvuf tarihinin önemli meseleleri üzerine tartıştı. Prof. Dr. Reşat Öngören başkanlığında düzenlenen bu okuma grubu, Aralık 2011 tarihinde başlayan yeni dönemde XVII. yüzyıldan seçilen örnek metinlerle Osmanlı tasavvuf tarihinin temel kavramları ve meselelerini tartışmaya devam edecektir.

“Tarih Okumaları”nda yeni dizi “Osmanlı Öncesi Anadolu Kronikleri”

Türkiye Araştırmaları Merkezi, Tarih Okumaları etkinliği çerçevesinde yeni bir program serisine başladı. Bizans ve Osmanlı kronikleri üzerine daha önce gerçekleştirdiği programların ardından Osmanlı Öncesi Anadolu Kronikleri’ni (12-15. Yüzyıllar) okuyarak seriye devam ediyor. Program dizisinde Anadolu tarihinin kroniklerinden menakıblara kadar *Menakibu'l-Ârifin*, *Danışmendnâme*, *Saltuknâme*, *Tevarih-i Ali Selçuk*, *Bezm u Rezm*, *Menakib-i Kudsiye* gibi çeşitli kaynaklar okunup tartışılacaktır.

Sadeliğin Derinliğinde Lütfi Ö. Akad paneli düzenlendi

Türkiye Sineması'nın kurucu yönetmenlerinden Lütfi Ö. Akad'ın vefatından sonra *Hayal Perdesi Sinema Dergisi*'nin organize ettiği üç oturumlu “Sadeliğin Derinliğinde Lütfi Ö. Akad” panelinde, yönetmenin sineması konuşuldu. Bülent Vardar, Suat Köçer, Safa Önal, Ertem Göreç, Sezer Sezin ve Muzaffer Hiçdurmaz, Akad'ı ve sinemasını anlattı.

Kaynak Metinlerinden Osmanlı Toplumsal Tarihi okuma grubu

Türkiye Araştırmaları Merkezinin düzenlediği Kaynak Metinlerinden Osmanlı Toplumsal Tarihi okuma grubu çalışmalarına başladı. Prof. Dr. Tahsin Özcan başkanlığında yürütülen bu okuma grubunda arşiv ve yazma kaynaklarından Osmanlı toplumsal yapısı, gündelik hayatı ve geçirdiği değişimler temel meseleler olarak ele alınmakta ve bu çerçevede kaynaklara ve günümüzde yapılan çalışmalara dayanılarak analizler yapılmaktadır.

Türk dış politikasının değerlendirildiği panel ilgi büyüktü

Küresel Araştırmalar Merkezi, 21 Aralık'ta Türkiye'nin 2011'de Ortadoğu, ABD, AB ve Avrasya'ya yönelik dış politikasının çok yönlü ve tarihsel perspektifle değerlendirildiği bir panel düzenledi. Oturum başkanlığını KAM Koordinatörü Talha Köse'nin yaptığı panelde İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Burhanettin Duran, İstanbul Kültür Üniversitesi'nden Mensur Akgün ve *Radikal* gazetesinden Fehim Taştekin birer konuşma yaparken; *Habertürk* televizyonundan Ceyda Karan sağlık sorunları nedeniyle panele katılamadı.

PANEL

Küresel Araştırmalar Merkezi

Avrupa'daki Borç Krizi ve Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri

19 Aralık 2011 Pazartesi / Zeyrek Salonu / 19.00-20.45

Oturum Başkanı **Lokman Gündüz**
T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi

Konuşmacılar

Serkan Özcan

Vakıfbank Baş Ekonomisti

Borç Krizi Finansal Açıdan Türk Ekonomisini Nasıl Etkiler?

Ahmet Çimenoğlu

Koç Holding Ekonomik Araştırmalar Koordinatörü

Türkiye'de Özel Sektör Borç Krizine Hazırlıklı mı?

M. İbrahim Turhan

T.C. Merkez Bankası Başkan Yardımcısı

Borç Krizi: Avrupa Ekonomisinde Kırıma mı, Yapısal Dönüşüm mü?

PANEL

Küresel Araştırmalar Merkezi

2011 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi

21 Aralık 2011 Çarşamba / Vefa Salonu / 18.00-20.30

Oturum Başkanı **Talha Köse**

İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Konuşmacılar

Burhanettin Duran

İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

"Arap Baharı" Bağlamında Dış Politikadaki Dönüşümü Anlamak

Mensur Akgün

İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

2011 Avro-Atlantik Hattında Türk Dış Politikası

Fehim Taştekin

Radikal Gazetesi Yazarı

Rusya'nın Gölgesinde Türkiye'nin Avrasya Politikası

PANEL

Sanat Araştırmaları Merkezi

Sadeliğin Derinliğinde Ö. Lütfi Akad Sineması

24 Aralık 2011 / Vefa Salonu

Film Gösterimi 11.00 **Diyet/ 90'**

I. Oturum 10.30-12.30

Moderatör **Barış Saydam**

Prof. Dr. Bülent Vardar

Okan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı

Suat Köçer

Film Arası Dergisi Yayın Yönetmeni

Prof. Sami Şekeroğlu

Mimar Sinan Üniversitesi Sinema Televizyon Bölümü Öğretim Görevlisi

II. Oturum 14.00-15.50

Moderatör **Bülent Vardar**

Ertem Göreç

Yönetmen

Safa Önal

Yönetmen ve Senarist

III. Oturum 16.00-18.00

Moderatör **Muzaffer Hıçdurmaz**

Nilüfer Aydan

Oyuncu

Sezer Sezin

Oyuncu

Yağmur

Tevfik Fikret

Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür-ihizâz;
Olur dem-be-dem nevha-ger, nağme-sâz
Kafeslerde, camlarda pür-ihizâz;
Küçük, muttarid, muhteriz darbeler...

Sokaklarda sey-âbeler ağlaşır,
Ufuk yaklaşır... yaklaşır... yaklaşır...

Bulutlar karardıkça zerrâta bir
Ağır, muhtazır dalgalanmak gelir,

Bürür bir soğuk gölge etrâfı hep,
Nümâyân olur gündüzün nısf-ı şeb.

Söner şimdi, manzûr olurken demin
Heyûlası karşımda bir âlemin.

KAM Asya Konuşmaları

Hindistan ve "Arap Baharı" (India and the "Arab Spring") Saeed Naqvi

12 Ekim 2011

Değerlendirme: Z. Tuba Kor & Kadir Temiz

"Asya Konuşmaları" toplantı dizisinin onuncusunda misafir ettiğimiz Hindistan'ın önde gelen gazetecilerinden Saeed Naqvi, "Arap Baharı" ve Hindistan konulu bir konuşma gerçekleştirdi. Dünyanın pek çok ülkesine gidip doğrudan alanda araştırma yapan, gözlemlerde bulunan, siyasiler ve akademisyenlerle mülakatlar yapan bir gazeteci olarak, Ortadoğu'daki pratik tecrübeleri ışığında daha ziyade "Arap Baharı"nın görünmeyen yüzüne değindi;

küresel medyanın ve diğer iletişim kanallarının olayları nasıl çarpıttığına ve yönlendirdiğine dikkat çekti.

Bilgi kaynaklarımızın güvenilir olmamasının ve bilgi akışında kurulan tekelin en büyük problem olduğunu vurgulayan ve "Yalanlar ifşa etmek benim görevimdir" diyen Naqvi, özellikle Suriye ve Libya tecrübelerine binaen dile getirdiği örneklerle bambaşka olduğunu ekranlara yansıyanların bambaşka olduğunu belirtti. Birkaç haber spikerinin küresel gündemi belirlemesini ve siyasetçilerin politikaların bunlar üzerinden formüle etmesini bir "trajedi" olarak nitelendirdi. Bu hikâyenin 1991'de Körfez Savaşı sırasında CNN ile başladığını hatırlattı ve dikkate değer bir soru sordu: "Niye hemen SSCB'nin çöküşünün ertesinde küresel medya icat edildi?"

Naqvi, "Arap Baharı" sürecinde sahnelenen oyunlara dikkat çekti. Bugün doğal kaynaklar üzerinden en büyük kapışmanın Afrika kıtasında yaşandığını belirterek sözü Kaddafi'ye ve Libya'ya getirdi: "Libya halkını, onları katledecek tirandan korumak adına, İngiliz-Fransız ittifakının gayretiyle ve Arap Birliği'nin de desteğiyle BM'de uçuşa yasak bölge ilan edildi; ama bundan sonra kaç bin Libyalı hava bombardmanı sonucu hayatını

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

ASYA KONUŞMALARI

India and the "Arab Spring"

Saeed Naqvi • 12 Ekim 2011

ORTADOĞU KONUŞMALARI

Suriye ve Ortadoğu'daki Dönüşümün Geleceği
"Arap Baharı"nın İlk Demokratik Deneyimi:
Tunus Seçimleri

Daniel Abdulfettah • 19 Ekim 2011
Hasan Kösebalaban, Muzaffer Şenel
Ufuk Ulutaş • 2 Kasım 2011

İKTİSAT KONUŞMALARI

Endüstri İlişkilerinde Paradigma Değişimi
ve Yeni Yönelişler

Mustafa Aykaç • 26 Kasım 2011

KÜRESELE KURAMSAL BAKIŞLAR

Theory of World Security

Ken Booth • 26 Kasım 2011

TEZAT

Türkiye'de AB Şüpheliği:
CHP, MHP ve AK Parti Analizi

İsmail Ermağan • 26 Ekim 2011

PANEL

Avrupa'daki Borç Krizi ve Türk Ekonomisine
Muhtemel Etkileri

19 Aralık 2011

2011 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi

21 Aralık 2011

kaybetti, kaç evlerini terk etmek zorunda kaldı? Kalaşnikoflu gençler devrim yapıyor görüntüsü uluslararası medyaya servis edilirken, kameraların ardında Avrupa menşeli özel kuvvetler tarafından Libya tam yedi aydır bombalanıyor ama dünyadan buna karşı çıt çıkmıyor.”

Naqvi, bu süreçte uluslararası medyanın bazı ülkelere odaklandığını, bazılarını ise es geçtiğini hatırlattı ve “Bahreyn’de nüfusun %70’i ‘muhalefet’ olarak nitelendiriliyor ve bastırılıyor. Ama niçin bu ülkede rejimin muhalifleri bastırmasıyla ilgili herhangi bir haber veya fotoğraf görüyor musunuz uluslararası medyada?” diye sordu.

Bu noktada bölgedeki aktörlerin rolleri üzerinde duran konuşmacı, özellikle Suudi Arabistan’ın mezhep ayrılıklarını kasıyarak oynadığı rolün bölgedeki istikrarın önündeki en büyük engellerden biri olduğunu belirtti ve ekledi: “Suudi Kralı, ekonomik krizle boğuşan Amerikan yönetimine ‘Bize karışmayın, karamızı kendimiz vereceğiz’ diyerek halkına 135 milyar dolar yağdırdı ve Suudileri susturdu. ‘Yemen’i kontrol altına almamıza, Bahreyn’deki askerî müdahaleimize karışmayın; zaten Irak’ta yeterince başımızı ağrıttınız’ diyerek Körfez’de ve monarşinin hüküm sürdüğü ülkelerde herhangi bir rejim değişikliğinin önünü almaya çalıştı.”

Naqvi, Suriye’yi önceki dalgalardan (Mısır ve Tunus’tan) ayrı değerlendirmek gerektiğini, orada yeni bir oyunun sahnelendiğini ifade etti. “Beşşar Esed’in reform yapmasına fırsat verilecek mi? Yoksa büyük bir baskı mı uygulanacak? Veyahut suikasta mı uğrayacak? Birkaç ay süre verilse ve

rahat bırakılsa reform yapacağını tahmin ediyorum, yoksa ne olacak denkleme kritik dedi. Suriye’nin bölgesel denkleme kritik olduğuna da “Suriye’yi çektiniz mi ABD-İsrail-Suudi Arabistan eksenini karşısındaki İran-Suriye-Hizbullah-Hamas eksenini çöker” sözleriyle dikkat çekti.

“Bölge üzerinde oynanan oyun nasıl sonuçlanacak bunu daha asla eskisi gibi söyleyemeyiz, ama Arap Dünyası’nın bir daha asla eskisi gibi olmayacağı, değişimin geri döndürülemez olduğu aşikâr” diyen Naqvi, “Arap Baharı” sürecinin “bahar” olup olmadığından şüphe duyduğunu ifade etti; Pakistan’dan Afganistan’a, Kosova’ya kadar dünyanın hâlihazırda farklı bölgelerinde yaşanan birçok gelişmenin aslında birbirleriyle Ortadoğu’da yaşananlarla doğrudan bağlantılı olduğunu sözlerine ekledi.

Konuşmanın devamında Hindistan’ın Soğuk Savaş dönemindeki dış politika tercihlerinden ve 1990 sonrası yeni dış politika anlayışından da bahsetti. SSCB’nin çöküşünün ardından Hindistan’ın ABD ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye yöneldiğini, Arap Dünyası ile ilişkilerinin ise gerilediğini, ancak çok sayıda Hintli için bir iş kapısı olan Körfez ülkeleri ile ilişkilerin iyi olduğunu söyledi. Hindistan’ın “Arap Baharı” sürecinde çok yavaş hareket ederek değişime karşılık vermekte geciktiğini ve bölgedeki çıkarlarını giderek kaybettiğini belirtti. Öte yandan Türkiye’nin küresel bir oyuncu olarak sahneye çıkışını büyük bir merakla takip ettiklerini sözlerine ekledi.

Naqvi'nin konuşmasında ağırlıklı olarak "Arap Baharı" sürecinde medyanın oynadığı role değinmesi nedeniyle konunun Hindistan boyutu geri planda kaldı. Ancak soru-cevap faslında Hindistan ile ilgili düşüncelerini katılımcılarla paylaştı. Naqvi'nin Temmuz 2011'de yayımlanan "The Arab Spring & India: Promises and Challenges" başlıklı makalesi konuyla ilgili önemli bir çalışma niteliğinde. Makaleye http://www.observerindia.com/cms/sites/orfonline/modules/orfdiscourse/attachments/od_v_9_1311139967049.pdf linkinden ulaşabilirsiniz.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Suriye ve Ortadoğu'daki Dönüşümün Geleceği Daniel Abdulfettah

19 Ekim 2011

Değerlendirme: Z. Tuba Kor

Ortadoğu'daki bütün dengeleri değiştirebilecek bir potansiyele sahip olan Suriye, sadece "Arap Baharı"nın değil, bölgenin geleceği açısından da kritik bir ülke. Ne var ki bu ülkede neler yaşandığına dair gelen haberler oldukça çelişkili. Suriye içindeki gelişmeler Ortadoğu'ya muhtemel bu gelişmelerin Ortadoğu'ya olaylar etkilerini tartışmak üzere KAM "Ortadoğu Konuşmaları"nın üçüncüsünde, sırasında memleketi Suriye'de 3,5 ay kalan Daniel Abdulfettah'ı davet ettik. Abdulfettah yaklaşık yirmi yıldır birçok uluslararası yazılı ve görsel medya grubunda Türkiye muhabiri

olarak muhtelif görev ve pozisyonlarda çalışmış bir gazeteci. Ayrıca Türk dizilerinin Arap Dünyası'na girip burada bir fenomen haline gelmesinde doğrudan etkili.

Abdulfettah, tıpkı Hintli gazeteci Saeed Naqvi gibi, "Arap Baharı" sürecine kuşkuyla yaklaşıyor. Bu süreçte Arap Dünyası'nın parçalandığı, rejimsiz kaldığı ve elli yıl geriye gittiğini düşünüyor. Konuşmasının başlarında "Kaddafi ve Saddam gitti, tüm Araplar demokrat mı oldu şimdi?" diyerek kritik bir soru yönelten Abdulfettah, daha sonra Suriye'de kaldığı süre boyunca bizzat şahit olduğu olayları anlattı.

Abdulfettah, Suriye rejiminin saymaka bitmeyecek çok büyük hataları olduğunu düşünüyor. Ancak Suriye'de halkın çok küçük bir kısmının sokaklara döküldüğü, başlangıçta eylemlere katılanların da sonradan "işin rengini görünce" evlerine döndüğü iddiasında. Ayrıca eylemcilerin halkın haklı taleplerini dillendirmek yerine "basın kanununun çıkartılması" gibi gayriciddi pankartlar açtıkları, bu haliyle halkı temsilden çok uzak oldukları görüşünde.

Suriye'de yaşananları "uluslararası bir oyun" olarak nitelendiren Abdulfettah, jeostratejik konumundan dolayı bu ülkede bir rejim değişikliği yapılmak ve bölgede dengeler Ona göre, Ortadoğu'da söz sahibi olabilmek için Kudüs davasının başını çekme konusunda birbiriyle yarışan üç ayrı tez var: Arap tezi, Türk tezi ve İran tezi. İran, Irak-Suriye-(Güney) Lübnan-Gazze

Daniel Abdulfettah

hatundan Kudüs'e uzanan bir mızrak; Ürdün Kralı'nın tabiriyle "Şii hilal" in başını çekiyor. Karşısında altmış küsur senedir yerinde sayan Arap tezi var ki defalarca savaşa girip toprak kaybetti ve sonra bir kısmı İsrail ile barışarak ılımlaştı. Ve geriye Arap Dünyası'nda direniş tezini savunan sadece Suriye ve Lübnan kaldı. Türkiye ise yumuşak güç iktisadî kalkınma ve entegrasyon yoluyla İsrail bile buna dâhil olmak isteyecek. Dolayısıyla Kudüs'ü hedefleyen her üç tezin de merkezinde Suriye var ve bu bakımdan Abdül Fettah'a göre bugün Suriye üzerinden yaşanan mücadele hiç de şaşırtıcı değil.

"Siviller bombalanıyor" sözünü çok Avrupaî bir yaklaşım olarak gören Abdulfettah'ın iddiasına göre, sıradan ölümler dahi medyaya "Askerî istihbarat tarafından vuruldu" şeklinde yansıyor. Asker olan kuzeninin öldürülmesinden bir örnek verip, "Öldürenleri biliyoruz, yakaladık. Ama *el-Cezire* kuzenimle ilgili 'Sivillere ateş etmeyi reddettiği için Suriye istihbaratı tarafından öldürüldü' diye haber yaptı, tıpkı bu süreçte hayatını kaybeden yaklaşık 1300 Suriye askeriyle ilgili haberlerinde olduğu gibi" diyerek uluslararası basın bu noktada oynadığı role dikkat çekti ve asıl hedefin ülkede intikam duygusunu körükleyip Sünni-Şii çatışması çıkartmak olduğunu savundu. Ayrıca "şebbiha" adı verilen rejim yanlısı genç magandalardan tutun minarelerin patlatılması ve insanların vurulması gibi olaylara, basına yansıyan vahşet dolu

videolara kadar birçok ayrıntının CANVAS (Uygulamalı Şiddet İçermeyen Eylem ve Strateji Merkezi) çıkışı tezgâhlar olduğunu iddia etti. Belgrad merkezli CANVAS, Abdulfettah'a göre "ABD'nin Arap Baharı merkezi" olarak çalışıyor ve muhalifleri eğiterek yönlendiriyor. Ankara'nın işte bu asparagas haberlere inanarak Şam yönetimine karşı çıkışlar yaptığı iddia eden Abdulfettah'a göre Türkiye-Suriye ilişkilerinde soruna yol açacak aslında herhangi bir ciddi sebep bulunmuyor.

Abdulfettah, "Arap Baharı" sürecinin ABD'nin Ortadoğu ülkelerini mezhepsel-dini-etnik temelde böldürüp liderlerini düşürmek, özeldede ise Suriye'yi İran'dan uzaklaştırarak direniş cephesini kırmak amacına hizmet ettiğini düşünüyor. Bu nedenle konuşmasında, Suriye halkının son derece haklı talepleri ve sıkıntılar olsa da bu durumun başka batıl amaçlar için kullanıldığına özellikle dikkat çekti. Özel sohbetimizde Şam yönetiminin izlediği siyaseti eleştirse de konuşmasında, dinleyicilerin sert tepkisini çekmek pahasına, resmî söylemlerin bir benzerini tekrarlamayı tercih etti. Zira Abdulfettah'ın temel amacı, küresel medyanın gerçekleri saptıran propagandalarına karşı (ki Şam yönetimine göre bunların arasında kendi çalıştığı medya kuruluşu *el-Arabia* da bulunuyor) kendi deyimiyle "zihinlerde soru işareti oluşturmak"tı.

“Arap Baharı”nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri

Hasan Kösebalaban Muzaffer Şenel Ufuk Ulutaş

2 Kasım 2011

Değerlendirme: Abdullah Ayasun

Nasıl ki 1919, Ortadoğu denen modern politik ve jeopolitik olguya hayat ve şekil veren tarihi bir eşik ise, kuşkusuz 2011 yılı da sömürgeci güçlerin şekillendirdiği bölgede halkların kendi iradeleri ile yeni bir döneme kapı araladıkları tarihî bir ana işaret eder. Henüz yeni başlayan bu sürecin neler getireceği tam olarak bilinmemekle birlikte hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağı aşikâr. Domino rejimleri deviren “Arap Baharı”nın –bir başka ifadeyle Arap devrimlerinin– patlak verdiği, tarihin yeniden yazıldığı yer ise nispeten istikrarlı bir ülke olan Tunus.

Bu bağlamda 23 Ekim’de “Arap Baharı”nın meyvesi olarak Tunus’ta yapılan ilk demokratik ve özgür seçimler, dünya kamuoyunda özel bir ilgiye mazhar oldu. Küresel Araştırmalar Merkezi de “Arap Baharı”nın seyrine ilişkin turnusol kağıdı işlevi görmesi beklenen seçimleri gözlemci sıfatıyla yerinde takip eden İstanbul Şehir

Üniversitesi’nden Hasan Kösebalaban ve Muzaffer Şenel ile SETA araştırmacısı Ufuk Ulutaş’ı bilgi ve gözlemlerini dinlemek üzere davet etti. Ülkenin farklı bölgelerinde sandık başlarında görevlendirilen konuşmacılar, farklı siyasi gruplarla yaptıkları görüşmeleri ve Tunus’taki genel siyasi atmosferi oldukça önemli ayrıntılara da yer vererek anlattılar.

Hasan Kösebalaban, “Arap Baharı” ile birlikte, Kıta Avrupası’na yakınlığı ile dikkat çeken ve sadece coğrafi değil, kültürel ve iktisadî açıdan da Avrupa’nın Afrika’ya açılan kapısı mahiyetindeki 10 milyon nüfuslu Tunus’ta uluslararası güçler arasındaki rekabetin kızıştığına ve Fransa’nın hegemonik konumunun sarsıldığına dikkat çekti. Ekonominin hâkim gücü olan Fransa, yabancı yatırım pastasının neredeyse %90’ını tek başına elinde tutuyor. Kültürel anlamda da varlığını hissettiriyor, öyle ki halkın çoğu gündelik hayatta Arapça yerine Fransızca’yı tercih ediyor. Nahda lideri Raşid Gannuşi’nin buna karşı önlem alınacağını ve iktisadî kampanyasında defaatle dile getirmesi boşuna değildi.

Kösebalaban’a göre Fransa, Tunus’taki devrimden en çok zarar gören ülke konumunda. Fransa’nın gösteriler patlak verdiği Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali tarafında yer alması, çıkarlarını koruma güdüsünden ileri geliyordu. Ancak bu katı tutumu, Fransa’nın kaybedenler arasında yer almasına sebep olabilir. Nitekim seçimin galibi Nahda’nın verdiği ilk sinyaller, Tunus dış politikasında esaslı

bir değişime işaret ediyor. Hareketin temel felsefesi, Tunus'un tek bir ülkeye ya da bloğa bağımlı olmasını önlemek. Bin Ali dönemindeki Fransız bağımlılığna gönderme yapan Nahda'nın yeni söylemi, Tunus'un çıkarlarına hizmet edecek şekilde daha fazla aktör ve bölge ile pro-aktif bir diplomatik ilişkiyi ve karşılıklı bağımlılığı temel alıyor. Bu bağlamda, Arap Dünyası'na model ülke olarak lanse edilen Türkiye dışında, post-kolonyal dönemde diktatörlük sonrası serpilerek İslâmî demokrasilerin iyi birer temsilcisi olan Malezya ve Endonezya ile ilişkilerini geliştirmek istiyor. Yeni dönemde durgun ekonomiyi canlandırmak için yabancı yatırıma da teşvik edecek biçimde daha fazla sayıda ülkenin kamu ihalelerine katılacağını ifade ediyor. Yine de Ufuk Ulutaş'a göre Fransa'nın etkisinin ve hâkim pozisyonunun değişmesi bir kuşak daha alacaktır.

Tunus diğer Arap ülkelerine nazaran oldukça eğitimli bir genç nüfusa sahip. Ancak eğitimli gençlerin beklenti ve taleplerine cevap verebilecek bir sosyoekonomik sistem mevcut değil. Muzaffer Şenel'in ifadesine göre ülkede 2 milyonu aşkın işsiz var ve bunların 700 bini gençlerden oluşuyor. İşsizlerin 200 bini üniversite mezunu. İş sahibi olanların ise çoğunluğu eğitimleriyle alakasız işlerde çalışıyor. Demokratik bir yapı olmadığı için sosyal anlamda dikey bir hareketlilik, yani yükselme söz konusu değil. Bu sosyal tıkanıklık, sistemi de bir anlamda kilitliyor. Devrimin işte böyle bir sosyoekonomik arkaplam var Şenel'e göre. Zaten meydanlarda atılan sloganlar

da Tunusluların beklentilerini özetliyordu: özgürlük, adalet, ekme ve onur.

Tunus'un iç siyasi dengelerine odaklanan Şenel ve Ulutaş'ın verdiği bilgiye göre ülkedeki temel siyasi fay hattı İslamcılık-laiklik ekseninde ilerliyor. Prensip olarak herkes demokrasiden yana olduğunu ifade ediyor ve kimse Zeynel Abidin Bin Ali günlerine dönmek istemiyor. Ancak seküler modernistler ülkenin geleceğinden endişeli.

Ulutaş, seçim propagandasına dair ilginç bir noktayı aktardı: Temel sloganı "özgürlük, kalınma ve adalet" olan ve ülkenin her yerinde seçime girebilen tek parti olarak dikkat çeken Nahda, AK Parti'nin seçim kampanyasından istifade ederken, seküler elitlerin temsilcisi olan İlerici Demokratik Parti (PDP) de CHP'nin laiklik etrafında şekillenen seçim kampanyalarını model aldı ve seçim stratejisini Nahda karşıtı bir söylem üzerine inşa etti. "Tehlikenin farkında mısınız?" şeklindeki ilanları bu noktada dikkat çekiciydi. Öte yandan Ulutaş, her partinin kendi pozisyonunu anlattı. Buna başansını yorumladığını anlattı. Buna göre Tekeül Partisi iktisadi kalkınmayı model alırken, PDP Türkiye'nin başarısının sırrını laik demokratik yapıda gördüğü, Nahda'ya göre ise Türkiye, demokrasi, liberal ekonomi ve İslâm'ın başarılı bir şekilde mezcedildiği model bir ülke.

Kösebalaban'ın vurguladığı gibi Gannuşi, İslâmî demokrasi ve liberalizmin fikir babalığını ve teorisyenliğini yapan bir isim. AK

Ufuk Ulutas

Parti ise bu teorinin hayata geçmiş halini temsil ediyor ki zaten Gannuşi, AK Parti deneyimini model alacağını açıkça ifade etti.

Kösebalaban'a göre, Tunus'taki gösterilerin ve Bin Ali sonrası Nahda'nın Batı medyasına gözüyle bakılan Nahda'nın Batı medyasına yansımaya şekli, bu ülkelerin politikalarına da ışık tutuyor. Bu çerçevede, ABD medyası Nahda hakkında ılımlı söylemiyle dikkat çekerken, Fransız medyası İslâmî eğilimli partiyi terörize ederek Batı için tehlikeli olduğu yönünde propaganda yürüttü. *Wall Street Journal* gazetesindeki bir makalede, Nahda'ya şans tanınması gerektiği, aksi takdirde marjinalize olup el-Kaideleşebileceği uyarısı Washington'ın resmi yaklaşımına da ayna tutuyor. ABD, Batı'daki muhtemel bir Nahda iktidarına karşı çekimser ve tedirgin yaklaşımın aksine, Tunus'ta demokrasi olgusunun denenmesinden yana. Zira Tunus deneyimi, başarısız olması etkilemeyeceği dahi başka ülkeleri menfi etkilemeyeceği için "risksiz" olarak görülüyor. Amerikan iyimserliğinin arkasında başka hesaplar da mevcut. Devrim öncesinde iktisadî alandaki varlığı oldukça sınırlı olan Amerika, Nahda'ya tanıdığı opsiyonla bu alandaki ilişkilerini geliştirmeyi hedefliyor.

Son olarak konuşmacılar, Tunus'u diğer Arap ülkelerinden farklı kılan hususlara –güçlü orta sınıf, eğitilmiş ve nispeten homojen bir nüfus– değinerek iktisadî açıdan bu ülkenin hızla kalkınabileceğini belirttiler. Etnik, mezhepsel ve sektörel fay hatlarıyla bölünmemiş olan bu ülkede İslamcılık-laiklik eksenindeki kutuplaşmanın demokrasi içinde eritilebilir olduğuna da dikkat çektiler.

KAM İktisat Konuşmaları

Endüstri İlişkilerinde Paradigma Değişimi ve Yeni Yönelişler

Mustafa Aykaç

26 Kasım 2011

Değerlendirme: Erdem Derelli

"İktisat Konuşmaları"nın beşincisinde Kırklareli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Aykaç, Sanayi Devrimi ile başlayan sürecin ortaya çıkardığı endüstri ilişkileri sistemini ve bu sistemde yaşanan paradigma değişimini ve yeni yönelişleri değerlendirdi. Bu değişimleri sanayileşmenin başlangıcı, sanayileşme dönemi ve sanayi ötesi dönem olarak üç grupta inceledi.

"Klasik iktisat, sanayi üretiminin bir ideolojisidir. Klasik iktisat olmasaydı belki Sanayi Devrimi gerçekleşmezdi. Yine o yıllarda eğer büyük çatışmalar ve insan yaratılışına aykırı durumlar yaşanmasaydı, belki de 'endüstri ilişkileri' kavramı doğmazdı" sözleriyle sanayileşmenin endüstri ilişkileri sistemiyle irtibatını ortaya koyan Aykaç, zamanla endüstri ilişkileri ile ilgili teorik ve felsefî çalışmaların ve yasal düzenlemelerin zorunlu hale geldiğine dikkat çekti. Bu noktada Endüstri İlişkileri Teorisini geliştiren Amerikalı iktisatçı John T. Dunlop'un kurduğu sisteme değindi.

"Endüstri ilişkilerinde ilk aşama, işçi sınıfının sömürü

Mustafa Aykaç

ve sefalet içinde çok uzun süre koruyucu düzenlemelerden muaf olarak çalışmak zorunda bırakıldığı Sanayi Devrimi'nin başlangıcıdır. Bu, her şeyin piyasaya bırakılması, mümkün olan her türlü kısıtlamadan, düzenlemeden uzak kalınması gerektiğini öngören liberal doktrinin bir uzantısıdır. İkinci aşamada devletin sosyal niteliği yavaş yavaş ortaya çıkar. Devlet birtakım düzenlemeleri işçi lehine yapmak zorunda kalır. İlk sendika örnekleri de bu safhada ortaya çıkar. 1980'lerden itibaren ise üçüncü aşamaya geçilir" diyerek Aykaç, endüstri ilişkilerinin tarihsel sürecine aşama aşama değindi.

Aykaç, endüstri ilişkilerinin üç temel eylem alanını içerdiğini belirtti: **(i)** bireysel ilişkiler çerçevesinde işçi-işveren ilişkileri, **(ii)** toplu ilişkiler çerçevesinde işçi-işveren-sendikaların **(iii)** kamu kuruluşları arasında kuralların düzenlenmesi. Emek piyasası devam eden bilgiler vererek konuşmasına devam eden Aykaç'a göre emek, üretim faktörlerinden biridir ve bir meta değildir. Piyasada aynen değerlendirilemez; zira tamamen piyasaya bırakıldığında toplumun kendini yeniden üretme gücünü ortadan kaldırır. Diğer üç üretim faktöründen (doğal kaynak, sermaye ve girişim) ayrı incelenmesinin asıl nedeni budur.

Aykaç emek piyasasına ilişkin analizini şöyle sürdürdü: "Piyasada emek lehine birtakım düzenlemeler kaçınılmazdır. Bunda kurumlar ve sosyal faktörler (yani dış çevre faktörleri) de rol oynar. Dış faktörlerden etkilenmede ilk sırayı, arz-talep dengesini oluşturan piyasa

güçleri; ikinci sırayı, kurumsal kuvvetler olarak tanımlanan sendikalar, şirketler ve hükümetler alır. Kurumlar emek piyasasını birbirleriyle ya çok zayıf ilişkileri olan ya da çıkarları farklılaşan ve çatışan alt piyasalar şeklinde parçalara, bölümlere ayırır."

Ardından Aykaç, Japonya örneği üzerinden daha yakın tarihsel süreci ele aldı: "20. yüzyılın ikinci yarısında tüketici zevklerindeki değişimlerle birlikte Fordist sistemin sonuna gelindiği anlaşıldı. Piyasalar bölünmeye ve uzmanlık alanlarına ayrılmaya başladı. Çok kaliteli, çok yönlü tasarım özelliklerine sahip mallar piyasaya girdi. Japonya'yla birlikte yükselen Uzakdoğu piyasaları, Batı sanayisinin maruz kaldığı krizi daha da derinleştirdi. 1970'lerde Japonya özellikle otomotiv ve elektronik sanayisinde lider oldu. Japonya'nın başarısı, kütleli mallara az sayıda üretilen malların kalite ve çeşitliliğini kazandırmasından kaynaklanıyordu."

Fordist-Taylorist üretim sisteminin son derece rutin ve yabancılaştırıcı bir nitelik taşıdığına değinen Aykaç, değişimin kaçınılmazlığını şu sözlerle anlattı: "Bu sistemde yüksek verimlilik stratejisi sadece yüksek ücretler ve sendikalara verilen tavizlerle sağlanabiliyordu. Sonuç olarak sanayinin emek maliyeti hızla yükseldi ve sendikalar büyük bir güç haline geldi. Güçlü sendikaların ve işçi sınıfının fabrikalarda kendi kanunlarını dayatabilir noktaya ulaşması, emeğin yönetilebilirliğini zayıflattı ve teknolojik gelişmeyi engelleyici bir

niteliğe büründü. Neticede Fordist sistemin köklü bir değişim geçirmesi kaçınılmazdı. Yeni 'post-Fordist' dönemde ise işlevsel-esneklik ortaya çıktı.”

Konuşmasının son bölümünde Aykaç, sanayileşmenin ilk dönemi ile bugün gelinen aşamayı kıyaslarken endüstri ilişkilerinde paradigma değişimini de özetlemiş oldu: “Hâkim güç olarak başlangıçta işveren, sendika ve devlet vardı; şimdi ise işveren var. Bu noktada başa dönülmüş durumda. Hâkim felsefe, başlangıçta işveren sosyal doktrin iken, sanayileşme döneminde sosyal liberalizm ve refah devleti anlayışı oldu; şimdi ise neo-liberalizm. Hâkim sektör, daha önce tarım ve ticaret idi, şimdi ise hizmet sektörü. Temel üretim faktörü, sanayileşmenin başlangıcında toprak ve emek iken, sanayileşme döneminde emek ve mütteşebbis, günümüzde ise bilgi ve emek oldu. Hâkim teknoloji, başlangıçta tarımı işleyen aletler iken, günümüzde bilgisayar haline geldi. Temel kuruluşlar, özel ve kamu iken şimdielerde bunlara bir de STK'lar eklendi.”

KAM Küresel Kuramsal Bakışlar

Dünya Güvenliği Kuramı (Theory of World Security)

Ken Booth

26 Kasım 2011

Değerlendirme: Kadir Temiz & Murat Yeşiltaş

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin yeni başlattığı etkinliklerden “Küresel Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin ilk konuşmacısı Prof. Ken Booth oldu. Booth, uluslararası

ilişkiler disiplinin ilk defa (1919) bir üniversitede bölüm olarak kurulduğu Aberystwyth Üniversitesi'nde Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının kurucu isimlerinden biri. Önümüzdeki günlerde *Dünya Güvenliği Kuramı* başlığıyla Türkçe tercümesi Küre Yayınlarından çıkacak olan kitabı *Theory of World Security*'nin (Cambridge University Press, 2007) yanı sıra uluslararası ilişkiler disiplininin geleceği Booth'un konuşmasının ana konularındı. Muhafazakâr düşüncenin dünya siyasetindeki güvenlik kavramını kısıtladığını tartışan Booth, güvenliği, bireylerin ve toplulukların önceden belirlenmiş ve indirgenmiş hayatlar yaşadığı bir olgu değil, onlara insanlığın icadının peşinden gitme imkânını sağlayan kıymetli bir araçsal değer olarak inceliyor.

Konuşmasına kendi teorisini kurgularken düşündüğü sorularla başlayan Booth'a göre, küresel toplum, üst üste gelen bir eski ve yeni bazı düşüncelerle yüzleşiyor. Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında yüzleşilen bu düşüncelerden en önemlisi, Booth'a göre, 17. yüzyılda Otuz Yıl Savaşı'nın hemen ardından kurulan Vestfalya sistemidir. Vestfalya, “devletçilik/*statism*”in somut olarak ortaya çıktığı bir dönem olmasa hasebiyle önemlidir; zira dinsel egemenlik söylemi ulus-devletlerle beraber farklı bir egemenlik alanına dönüşür. O günlerde dinsel egemenlik çağı kendi sınırlarını test eder ve nihayetinde sınırlarını sonuna geldiğini görür... Bugün de benzer bir şekilde Vestfalya düzeninin sınırlarının test edildiğini söyleyen Booth, konuşmasında kapitalizm, milliyetçilik, ırkçılık ve

Ken Booth

çevre sorunları ile beraber küresel anlamda bir "büyük hesaplaşma" döneminden geçtiğimizi ifade etti. Booth'a göre, ulus-devlet tam da böyle bir yüzleşme sürecinde kendi sınırlarını test edecektir. "Dünyanın geldiği bu noktada, eleştirel teori, mevcut değişimi anlamada kapsamlı bir düşünce biçimi sunmaktadır. Başta Horkheimer'dan neo-Gramscian okula kadar eleştirel teorinin statükoya ve kurumlara meydan okuduğuna şahit oluyoruz" diyen Booth, eleştirel teorinin bizzatihi "güç" kavramını incelemeyen ya da onunla hesaplaşmadan bir teori kurmasının çok zor olduğunu da sözlerine ekledi.

Bu anlamda Booth, kendi eleştirel teorisini üç seviyede kuruyor: (i) transandantal teori, (ii) pür teori, (iii) pratik teori. Booth, geleneksel teorilerin aksine, transandantal teori ile "insan sosyolojisi" kavramını tartışmaya başlıyor. Bununla insanın karmaşık kurumları kurma ve yönetebilme kabiliyetinin olduğunu, sınırlı olmadığını ve kendisi için potansiyel özgürlük alanlarının bulunduğunu kabul ediyor. Pür teori seviyesine gelince artık mevcut teorilerin sorunları ile beraber eleştirel teorinin ne yapması gerektiğini tartışıyor. Booth'a göre eleştirel teori, mevcut kurumlardaki sorunların ne olduğunu ortaya çıkarmalı ve bunları eleştirmeli. Pratik teori seviyesinde ise Booth yeni bir kavramsallaştırmaya giderek "özgürleşim" kavramının ortaya atıyor. "Özgürleşim" kavramının çeşitli seviyelerle uyumlu bir siyasal proje önerebileceğini savunan Booth'a göre, bu kavram fazlasıyla Avrupa-merkezci bir algılamaya yol açıyor. Kavramdan "...den

özgür olmak" anlamını çıkaran Booth'a göre eklemek, özgürlük ve bilgi kelimeleri tam anlamıyla bu kavramı tanımlıyor. Ekmek, maddi tatmini; özgürlük, siyasal mücadele alanını tanımlarken, bilgi ise doğru söylemeyen hükümete karşı bir özgürlük alanı oluşturuyor.

Bu noktada Booth, "İnsanlığın dünyayı değiştirmek gibi bir kaygısı varsa, öncelikle gücün nasıl bir kavram olduğunu anlamalı" tezini savunuyor. Booth'a göre "tarih", realist teorilerin anladığı anlamda sabit ve durağan değildir, tarih boyunca radikal değişimler olmuştur ve bundan sonra da olacaktır. "İlerleme" konusunda da oldukça pozitif bir düşünceye sahip olan Booth, Norveçli bir şairden yaptığı alıntıyla insanın imajinatif bir yanının olduğunu ve tam da bu sebeple gelişimi yine kendisinin ortaya çıkaracağını savunuyor. "Eğer bir şey mevcut ise aynı zamanda mümkündür" cümlesi ile bu gelişimi tanımlayan Booth, "İlerleme mümkündür, ancak zorunlu değildir" ifadesiyle ilerlemeci değil, iniş-çıkışları olan bir tarihsel gelişimden bahsediyor.

Konuşmasının son bölümünde uluslararası ilişkiler disiplini hakkındaki düşüncelerini paylaşan Booth, bu disiplinin çok kritik bir dönüm noktasında olduğuna ve önünde çok fazla belirsizlikler bulunduğuna dikkat çekti. Booth'a göre, uluslararası ilişkiler çalışan akademisyenlerin bazı sorunlarla yüzleşmesi gerekir. Bu anlamda bir yanda dünyayı nasıl çalışacağımızı sorunu dururken, diğer yanda nasıl bir dünyayı çalışacağımız sorunu var. Bunu aşmanın yolu ise uluslararası

ilişkiler alanında çalışanların kaybettikleri odak noktasına tekrar kavuştıkları göç, çok özel bilimlerin hâlihazırda çalıştıkları göç, çok özel felsefi sorunlar gibi konulardan ziyade bugün dünya siyasetinin nereye gittiğini test edecek araştırmalara ihtiyaç var. Küresel yönetim sorunları, küresel savaşın nasıl önlenebileceği, uluslararası etkileşimin nasıl geliştirilebileceği ve ulus-devletlerin egemenlik sorunu gibi uluslararası ilişkileri doğrudan ilgilendiren konuları çalışmak gerekiyor

Booth'un bu önemli değerlendirmelerinin ardından program, uzun ve keyifli bir soru cevap faslıyla devam etti. Toplantıyı kaçırıp da merak edenler, aşağıdaki linke yüklenen videodan konuşmayı izleyebilirler: http://bisav.org.tr/merkez.aspx?module=yuvarlakm asaayrinti&idizi=1&alturid=80&menulD=9_6_80&merkezid=6&yuvarlakmasaid=876

Türkiye'de AB Şüpheliği: CHP, MHP ve AK Parti

İsmail Ermağan

26 Ekim 2011

Değerlendirme: Kadir Temiz

Lisansüstü çalışmalarını Almanya'da yapan Medeniyet Üniversitesi öğretim üyesi Dr. İsmail Ermağan, ekim ayındaki TEZAT toplantısının konuğu oldu. Ermağan, Almanya'da Erfurt Üniversitesi Max Weber Kültür ve Sosyal Bilimler Yüksek Çalışmalar

Merkezi'nde tamamladığı "Türkiye'de AB Şüpheliği: CHP, MHP ve AK Parti'nin Tutumları" başlıklı doktora tezi üzerinden "AB şüpheliği" kavramına teorik ve pratik açıklamalar getirdi. Doktora tezinin Almanya'da yazılması ve tezin veri kısmının Türkiye'de çok farklı kesimlerle yapılan mülakatlara dayanması bu çalışmayı farklı kılan en temel özelliklerdendi.

Konuşmasına Tansu Çiller'in "En geç 1998'de tam üyeyiz" sözü ile başlayan Ermağan, AB üyelik sürecinin Avrupa'da ve Türkiye'de her daim şüpheli ve karşıt eğilimleri bir arada barındırdığını ve bunun da aslında normal sayılması gerektiğini dile getirdi.

Tezin teorik çerçevesini kurgularken AB'yi makro bir alan olarak düşünüp Türkiye'deki siyasi partileri de mikro bir alan olarak ele alan Ermağan temelde üç teoriden yararlanmış: (i) entegrasyonist ve genişlemeci teoriler, (ii) transformasyon teorileri, (iii) çevre teorileri.

Ardından Ermağan, tezinin kavramsal tanımlamalarını yaptı. Buna göre Avrupa'daki düşünürler, "AB şüpheliği" kavramını "katı şüpheliçlik" (AB'nin neredeyse bütün kurumsal ve düşünsel yapısına karşıtık) ve "yumuşak şüpheliçlik" (AB'nin bazı politikalarına veya kurumsal işleyişine eleştirel yaklaşım) olarak ele almakta. Ancak mevcut literatürün Türkiye'ye uymadığını, ülkemizde "AB destekçiliği", "AB karşıtlığı" ve "AB şüpheliği" şeklinde üç ayrı tutum olduğunu belirten Ermağan, yeni bir kavramsallaştırmaya giderek

özellikle Türkiye örneğinde “hareketli şüphecilik” kavramını önerdi.

Türkiye’de siyasi partilerin AB şüpheciliğini inceleyen Ermağan, her üç partinin de farklı sebeplerle farklı oranlarda şüpheci davranışlar sergilediklerini dile getirdi. CHP’yi genel olarak “Evet ama” diyen bir parti olarak tanımlayan Ermağan’a göre bu şüpheci tavrın ardında temelde üç sebep var: Birincisi, parti içindeki farklı grupların AB şüpheciliğinin parti politikasına yansması. İkincisi, 2002’den bu yana ana muhalefet partisi olması sebebiyle iktidar partisinden farklı bir söylem geliştirme isteği. Üçüncüsü, ABD’nin model ortaklık olarak Türkiye’yi göstermesi ve AB’nin bu çerçevedeki rolünden CHP’nin duyduğu rahatsızlık.

MHP’nin genel olarak “onurlu üyelik” sloganı çerçevesinde AB politikasını geliştirdiğini söyleyen Ermağan’a göre bu partinin Türkü ve Turancı ideolojik duruşu AB şüpheciliğinin en temel sebebini teşkil ediyor. Buna ek olarak Kürt milliyetçiliğine Avrupa’nın verdiği destek ve muhalefet partisi olması da MHP’nin AB şüpheciliğinin diğer sebepleri arasında yer alıyor.

Ermağan, “AB destekçisi” bir parti olarak tanımladığı AK Parti’nin içindeki AB şüpheciliğini ise, CHP’deki gibi konjonktürel değil, daha yapısal nedenlere bağlıyor: İslamcı, muhafazakâr ve milliyetçi düşüncelerin varlığı. Ermağan’a göre, iktidar partisi olarak AB’yi destekleyen AK Parti,

önemli konularda bu şüpheci yaklaşımların etkisiyle eleştirel bir tutum takınabiliyor.

Ermağan, konuşmasının son bölümünde genel olarak Avrupa’daki ve Türkiye’deki şüpheci argümanları sıraladı. Avrupa bağlamında AB kurumlarının, AB üyesi ülkelerin ve AB kamuoyunun farklı şüphecilikler geliştirdiklerini dile getirdi.

Kurumsal olarak, Türkiye’nin üyeliği için yapılacak muhtemel bir referandum, hazmedememe sorununu, Kıbrıs ve imtiyaz ortaklık gibi sorunları şüpheci argümanlar arasında sıraladı. Üye ülkeler arasında özellikle Almanya ile Fransa’nın şüpheciliğine değinen Ermağan, Angela Merkel ile Nicolas Sarkozy’nin farklı açılardan bu şüpheciliği beslediklerini belirtti. AB kamuoyunda da Hz. Muhammed ile ilgili açıklamaları özelinde görüldüğü gibi değişen tonlarda bir şüphecilik olduğunu söyledi.

Ermağan tarihi, siyasi, jeopolitik, iktisadi ve dini argümanların Türkiye’de AB şüpheciliğini doğrudan etkilediğini ifade etti ve bu argümanları tek tek ayrıntılandırdı. Sonuçta Ermağan’a göre AB şüpheciliği, sadece bir iç sorun olarak değil, dışarın da etkisiyle şekillenen karşılıklı bir süreç olarak gelişti. Türkiye’deki şüphecilik, karşılıklı ile destekçilik yönünde değişen hareketli bir yapıya sahip olduğundan, bazen rasyonel bazen de oldukça duygusal tezlerle dile getirilebildi.

Serkan Özcan

KAM Panel

Avrupa'daki Borç Krizi ve Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri

19 Aralık 2011

Değerlendirme: Melike Akkuş

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin 2011 yılındaki en önemli faaliyetlerin biri, Yunanistan'dan İtalya'ya, İspanya'dan Portekiz'e ve İrlanda'ya kadar birçok Avrupa ülkesine sirayet eden Avro Bölgesi Borç Krizi'ni ve bu krizin Türk ekonomisine muhtemel etkilerini konu alan paneldi. Oldukça yoğun bir katılımı gerçekleşen ve sonuna kadar ilgiyle takip edilen panelin başkanlığını T.C. Merkez Bankası (TCMB) Meclis Üyesi Lokman Gündüz yaptı. TCMB Başkan Yardımcısı Serkan Özcan Vakıfbank Baş Ekonomisti Ahmet Çimenoğlu'nun renkli ve Koç Holding Ekonomik Araştırmalar Koordinatörü Ahmet Çimenoğlu'nun renkli sunumlarıyla hafızalarımızda yer eden panelde, Avrupa Birliği'nde yaşanan güç dengesi değişikliklerinden krizin tarihsel kökenine ve Türkiye'nin finansal ve reel sektörü üzerindeki muhtemel etkilerine kadar birçok konu tartışıldı.

Panelin ilk konuşmacısı, borç krizinin Türkiye'nin finans sektörüne etkilerini değerlendiren **Serkan Özcan** oldu. Özcan, genel ekonomik görünümle alakalı bilgiler vererek başladığı sunumunda, üretim tasarruf eden ve böylece dış varlıkları inanılmaz derecede artan dünya (gelişmekte

olan ülkeler) ile kredi sisteminin sağladığı avantajlardan faydalanarak sürekli tüketen ve bu nedenle kamu borcu dengesizliğiyle karşı karşıya kalan dünya (gelişmiş ülkeler) arasındaki "küresel dengesizliğe" dikkat çekti. Bu ortamda Türkiye'nin hem tasarrufları hem de varlıkları artırarak faiz dışı dengede çok iyi bir performans sergilediğini, 2001-2010 döneminde uygulanan sıkı ekonomi politikasının bir neticesi olarak kamu mali dengesinin korunduğunu söyledi.

Orta vadede küresel dengesizlikten kaynaklanan kırılganlıkların devam edeceğini savunan Özcan şu öngörülerde bulundu: "Önümüzdeki dönemde çok ciddi bir yavaş büyüme trendi yaşanacak. Enflasyon problemi çokça konuşulacak. Uluslararası finansal sistem daha muhafazakâr bir yapıya evrilecek. Uzun vadede siyasi dengelerin değişmesiyle sonuçlanacak radikal farklılıklar için mevcut pastadaki payı artıracak -iç tüketime dayalı büyüme gibi- yöntemler düzenleyici ve denetleyici kurumların önüne geçecek sıkı mali disiplin dönemi olacak."

Özcan, borç krizinin merkezi olan Avro Bölgesi ile ilgili de değerlendirmeler yaptı: "Avro Bölgesi çözüm getirecek kesin adımları hâlâ atamadı. Kısa vadede sürdürülemez bir mali yapıda ısrar ederek zaman kazanmaya çalışıyorlar; ama Yunanistan, İspanya ve İtalya örneklerinde bu yöntemin işe yaramadığını gördüler. Birliğin iktisadi anlamda en güçlü üyeleri arasında gösterilen Almanya'nın risk seviyesi bile bu süreçte yükselmeye başladı."

Ardından Özcan, Türkiye'nin ekonomik gidişatıyla alakalı

bilgiler verdi: "Türkiye 2023 vizyonuna uyan bir büyüme eğrisine sahip. Kriz sonrasında şartların iyileşmesini bekliyoruz. Kamu mali yapısının yanı sıra düşük hane halkı borcu ve yüksek borç ödeme kabiliyeti, Türkiye'nin öne çıkan güçlü özellikleri; ancak yüksek cari bir müddet daha bu seyrinde devam ederse Türkiye cari açık problemini çözecek ya da hafifletecek yapısal değişiklikler için zaman kazanabilir. Dış borç stokunda devam eden uzun vadeli yapı, kısa vadede ekonomiye esneklik kazandırıyor."

Finansal sistemin ana oyuncusu olan bankacılık sektörünün durumunu da değerlendiren Özcan, son krizde sergilenen performansla bankaların yapısal sağlıklarını ispat ettiğini ve sektörün büyüme potansiyeline sahip olduğunu düşünüyor. Önümüzdeki dönemde bankacılık sektöründe yaşanacak en önemli sıkıntılardan, tahsilatların beklenenden artması, banka mevduatlarının önceki yıllara nazaran azalması olacağını öngörüyor.

Oturum başkanı Lokman Gündüz'ün "2008'de Amerika'da başlayarak küresel piyasaları etkileyen Mortgage Krizi'nden bir krizdi; dolayısıyla 2001 Krizi'nden sonra finansal sektörü denetim altında tutan Türkiye, bu krizden doğrudan etkilenmemiştir. Ancak Avrupa'daki kriz reel sektörde başladığı için Türkiye'ye de reel sektör üzerinden yansıtacaktır." diyerek sözü verdiği **Ahmet Çimenoğlu**, Avro Bölgesi Borç Krizi'nin Türk ekonomisine ve özel sektöre ticaret ve finansman kanalından etkilerini değerlendirdi. Krizin ticarî kanaldan etkileri konusunda şunları söyledi: "Ekim ayı verilerine göre Türkiye,

dış ticaretinin %44'ünü AB ülkeleriyle yapıyor; dolayısıyla AB ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların dış ticaretimize etkileri yadsınmaz. Ancak 2009'da Avrupa ekonomisi %5 küçülürken 2012 için bu küçülmenin %1 civarında olması bekleniyor. Avrupa'daki bu nispi iyileşmeye istinaden krizin Türkiye dış ticaretine menfi etkilerinin azalacağını öngörüyoruz. Avro Bölgesi'nde kontrolsüz bir iflas durumu yaşanmadığı müddetçe Avrupa'ya ihracatımızın devam edeceğini söyleyebiliriz."

Çimenoğlu'nun daha önemli bir boyut olan finansman kanalına ilişkin öngörülerini ise şu şekildeydi: "Finansman kanalı daha ziyade yabancı yatırımcıların yaklaşımını belirleyici oluyor. Yabancı yatırımcılar, Avrupa'daki bankaların sermaye açığı sebebiyle AB'de bilanço küçülmesi yaşanır, Türkiye'deki şirket ve bankaların Avrupa'dan finansman sağlanmalarının zorlaşacağını ve bu nedenle büyümenin ciddi oranda azalıp bir krize yol açacağını öngörüyorlar. Ancak Türkiye'nin mevcut borcu ile borç ödeme kabiliyeti mukayese edildiğinde bu senaryonun öngörüldüğü şekilde gerçekleşmeyeceğini söyleyebiliriz. 2009-2010 döneminde ciddi bir eşik atlaması yaşandı, milli gelir yükseldi, istihdam ciddi miktarda arttı, faizler tarihin en düşük seviyesine geldi ve bu üçünün aynı dönemde yaşanması tahminlerin üstünde

Ahmet Çimenoğlu

İbrahim Turhan

bir büyüme gerçekleşti. Bu sebeple bütün olumsuz beklentilere rağmen bankacılık sektöründe kredi büyümesinin görüleceğini, %4'lük bir büyüme rakamının yakalanacağını düşünülüyor. Ancak bu süreçte AB içindeki hiçbir devletin ve bankanın kontrolsüz iflasa gitmemesi gerekir.”

Çimenoğlu küresel iktisadî durumla alakalı dikkat çekici değerlendirmelerde muktadir ülkeleri, kendi politikalarını ve vizyonlarını diğer üye ülkelere benimsetmek için krizi bir fırsat bildiler. Merkez ülkeler, mesela Avrupa Merkez Bankası'na sınırsız miktarda İtalya, Yunanistan, İspanya bonusu alma yetkisi vererek krizi hafifletebilirler; ama yapmıyorlar. ‘Biz bunları kurtarırsak, istediğimiz reformları yapmazlar’ zor bir oyun oynuyorlar. Bu şekilde tehlikeli ve düşüncesindedir. Bu şekilde ABD, diğeri Çin kaynaklı iki önemli risk faktöründen bahsetti: “Mortgage Krizi'nin ardından görece ekonomik iyileşme gösteren ABD'de Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasında görüş ayrılıklarının artmasıyla birlikte karar alma süreci kaçınılmaz olarak zayıfladı ve siyasi riskler arttı. Ekonomik kriz, ABD dâhil hemen her ülkede son derece tehlikeli bazı oluşumların, muhafazakâr faşizan veya popülist partilerin öne çıkmasına neden oldu... Diğer risk faktörüne gelince, Çin, milli gelirinin sadece %35'ini iç tüketimden sağlıyor ki bu oran normalde ortalama %50-60 civarında seyrediyor. Büyük kısmı inşaat sektörüne yapılan yatırımların milli gelirin %50'sini oluşturduğu Çin'de gayrimenkul sektörü kayıt dışı bankacılık ve tefecilik kanallarıyla büyüyor. Denetimsizlikle birlikte oluşan bu balonu dikkatle izlemek

gerekliyor; zira Çin patlarsa bütün dünya ekonomisinin patlaması kaçınılmaz olur.”
Son sözü alan **İbrahim Turhan**, “Borç Krizi: Avrupa Ekonomisinde Kırılma mı, Yapısal Dönüşüm mü?” başlıklı konuşmasında Avrupa'daki borç krizini sadece bugünü değil, tarihi temellerini de ön plana çıkararak değerlendirdi ve özetele şunları söyledi:

“Avrupa Borç Krizi aşında 1990 yılında başladı. Tıpkı Avrupa'da 1870-1915 yılları arasında yaşanan iktisadî genişleme ve küreselleşme döneminin sonunda Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve savaşın akabinde izlenen son derece katı neo-klasik politikaların dünya ekonomisini Büyük Buhran dönemine sürüklemesi ve bunun da İkinci Dünya Savaşıyla neticelenmesi gibi, 1990'lı yıllar da neo-klasik uygulamanın akabinde yaşanan bir refah dönemiymiş gibi, 1990'lı yıllar da neo-klasik uygulamanın insanlığın en büyük hatası olan aşırı güven duygusu bu dönemde yeniden nüktetti; kimse büyük, küresel bir krize ihtimal vermiyordu. 1999 yılında, yani başkanlık seçimlerinden bir yıl önce 15 trilyon dolarlık ekonomisiyle bütçe fazlasıyla, %3'lük büyüme hızı, %4'lük işsizlik ve %1,3'lük enflasyon oranıyla dev bir ekonomi olan ABD'nin 10 sene içinde bugünkü noktaya gelmesi ancak ‘aşırı güven’ harcanması ABD'de yaşanan Mortgage Krizi'nin sebebi olurken, riskin yer değiştirdiğinde yok olduğunu kabul eden bankacılar bu süreci hızlandırdılar. Ve sonunda, 2001'de Türkiye'de Borçlular bankalara olan borçlarını ödemeyince hane halkının ve sektörün oluşturduğu borç açığı bankacılık sektörü üzerinden

2011 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi

21 Aralık 2011

Değerlendirme: Merve Uğur & Hüseyin Ali Uğur

devlet bilançolarına geçti. Bu aşamada devletlerin, mevcut durumu düzeltebilmek için ekonominin 20 trilyon dolarlık borcunu ödemeleri gerekiyor; ama Türkiye'nin 5 yıl boyunca üstü üste faiz dışı %5 fazla vererek bu kriz çözülüyor.

Bana krizi sorduklarında 'Bu kriz 15. yüzyılın ilk yarısında başladı' diyorum. Zira 15. yüzyıla kadar dünyanın iktisadi merkezi Doğu Akdeniz'di. Habsburg Hanedanı'nın merkez, aralarında Portekiz, İspanya ve Fransa'nın olduğu Batı Akdeniz'e kaydı. 17. yüzyılda yaşanan Otuz Yıl Savaşları'yla Orta Avrupa'ya, Napolyon Savaşları'dan Atlantik'e 19. yüzyılın başında Avrupa'nın akabinde kaydı. İki dünya savaşının gerçekleştiği 20. yüzyıl, Amerika'nın doğusuna ve Avrupalardan batışına sahne oldu. Bütün bu savaşlardan önce ciddi ekonomik krizler yaşandı. 2000-2010 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde Çin dünyanın ikinci en büyük ekonomisi haline gelirken, en büyük ekonomiler listesinde Brezilya, Rusya ve Hindistan gibi ülkeler yer almaya başladı. Bu kadar kısa bir sürede bu denli büyük bir iktisadi güç kayması tarihin başka hiçbir döneminde yaşanmadı. Bu da üzerinde durup düşünmemiz gereken konunun sosyopolitik yönü."

Turhan, konuşmasında Türkiye ile ilgili önemli bir probleme de dikkat çekti: "Türkiye'nin 2002'den sonra potansiyel büyüme hızı %3-5'ten %5-7'ye çıktı ve ekonomide daha az yatırım oranıyla daha çok büyüme yaşandı. Ancak gelirlerin tüketici güvenini destekleyecek ölçüde artış göstermemesi ve tasarrufun milli gelire oranının %12'ye düşmesi, yatırımların sürdürülebilirliği açısından önemli bir problem."

Dünya gündeminin tarihte örneğine ender rastlanacak derecede hızlı değiştiği ve Türk dış politikasının temel parametrelerinin sorgulandığı bir yılın ardından Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği "2011 Türk Dış Politikası Değerlendirmesi" paneline ilgi yoğun oldu. Oturum başkanlığını KAM'ın koordinatörünü yürüten İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyesi Talha Köse'nin yaptığı panele, Ceyda Karan sağlık sorunları nedeniyle katılmazken, İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyesi Burhanettin Duran "Arap Baharı" ile birlikte Ortadoğu'da yaşanan dönüşümü ve bunun Türk dış politikasının genel söylem ve pratiklerine etkilerini, İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim üyesi Mensur Akgün Türkiye'nin Amerika ve Avrupa Birliği ile ilişkilerini, *Radikal* gazetesi yazarı Fehim Taştekin ise Türkiye'nin Orta Asya-Kafkasya-Karadeniz havzası ülkeleri ile ilişkilerini değerlendirdi.

"Arap Baharı" bağlamında Dış Politikadaki Dönüşümü Anlamak" başlıklı konuşmasında ortaya çıkışında birçok kırılma ammi yaşandığını, "Arap Baharı"nın bunların sonuncusu ancak belki de en önemlisi olduğunu belirterek sözlerine başladı. Halkların "ekmek, onur, hürriyet ve bu düzen yıkılışın" sloganlarıyla bölgedeki tüm dengeleri yerinden

Burhanettin Duran

oynatığı “Arap Baharı”nın ortaya çıkışını, otoriter yönetimlerin uyguladıkları liberal ekonomi politikalarının iflasına ve dış politika alanındaki lidersizlik sorununa bağladı.

Duran, Ortadoğu'nun geleceğinin, özellikle üç bölge ülkesinin –İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin– eylemleri ve birbirleriyle etkileşimlerinin yanı sıra, “bölgesel öteki” İsrail ve “bölge dışı öteki” ABD arasındaki etkileşimlerle şekilleneceği görüşünde. Ayrıca bu dengenin “boşlukta kalan ayağı” Mısır'ın evirileceği yönün de bölgenin kaderinde etkili olacağı düşüncesinde. Bu noktada Duran'ın, bölgenin geleceğine dair en kötü senaryonun, yani İran ile Suudi Arabistan'ın Şii-Sünni eksenli mezhepsel kutuplaşmayı kışkırtıcı yönde izledikleri politikaların, Türkiye-Mısır aksı tarafından delinmesi/bozulması gerektiği vurgusu önemliydi. Dış unsurlara gelince, Duran'a göre, İsrail'in Türkiye'nin Gazze çıkışı ile başlayan yalnızlaşması “Arap Baharı”yla iyice belirginleşti. Türkiye-ABD ilişkilerindeki İsrail parantezi ise kapandı; İsrail ile kötü olan ilişkilere rağmen “Arap Baharı” sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri çok parlak bir dönemi yaşıyor.

İran, Suudi Arabistan, Türkiye ve Mısır'ın kendi İslâm versiyonları çerçevesinde bölgede yeni milliyetçilik anlayışları üreteceklerini ve “Arap Baharı”nın yol açtığı dönüşümden en fazla İslâmcı unsurların istifade edeceklerini öngören Duran kritik bir soruyu gündeme getirdi: “Acaba yeni milliyetçilik ve milli menfaat tanımlamalarıyla ve birbirleriyle yarışan İslâm anlayışlarıyla bu ülkeleri aramızdan rekabet bir gerilimi ve çatışmayı mı beraberinde getirecek, yoksa Cemaleddin

Afgani'nin öngördüğü gibi aralarında bir işbirliği ve entegrasyon mu doğacak?” Duran'a göre bu sorunun ABD ve İsrail'in konumu ve politikalarıyla birlikte düşünülmesi gerekiyor.

“Arap Baharı” bağlamında Türk dış politikasını ele alırken Duran, son dönemde özellikle Libya ve Suriye bağlamında izlenen dış politikanın “komşularla sıfır sorun” ilkesine ters düştüğü yönündeki eleştirileri de değerlendirdi. “Komşu ülkelerde mevcut yönetimler düşerken ve devrimler, iç savaşlar ve dış müdahaleler söz konusuysun sıfır sorun politikasının siyasî anlamda yürütülmesi mümkün değil” diyen Duran, öte yandan Türkiye'nin iktisadî ve diplomatik alanda sıfır sorun politikasından vazgeçmediğinin de altını çizdi. Türkiye'nin son dönemde izlediği dış politikayı “kontrollü gerilim” olarak tanımladı ve sözlerini şöyle tamamladı: “Türkiye'nin dış politika alanında ideale ‘sıfır sorun’ prensibini sürdürürken reel siyasette ‘kontrollü gerilim’ yöntemini uygulayarak bölgesel liderlik yolunda başarıya ulaşması mümkün.”

“2011 Avro-Atlantik Hattında Türk Dış Politikası” başlıklı konuşmasının ilk bölümünde Türkiye-ABD ilişkilerinin değerlendiren **Mensur Akgün**, iki ülke ilişkilerindeki temel belirleyici faktörün Ortadoğu olduğunu vurguladı. 2011 yılında ilişkilerin yeni bir boyuta ulaştığı tespitinde bulunan Akgün, bunda etkili olan faktörleri de sıraladı: (i) Ankara'nın hiç beklenmedik hamlelerinin Washington'ın Türkiye'ye yönelik bakış açısını değiştirmesi (özellikle NATO füze savunma sisteminin parçası

Mensur Akgün

olan bir radar istasyonunun topraklarında kurulmasına izin vermesi), **(ii)** Libya'ya ve daha sonra Suriye'ye karşı verdiği tepki –ki bu aslında erken ve çok duygusal bir tepkiydi. Akgün'e göre Türkiye-ABD ilişkilerinin temel parametrelerinden biri olan Türkiye-İsrail ilişkilerinde son dönemde zirveye çıkan gerginliğe rağmen Ankara'nın bu beklenmedik hamleleri ve Ortadoğu'da aldığı pozisyon sayesinde ikili ilişkiler bu gerginlikten çok fazla etkilenmedi. Ancak bu, İsrail ile ilişkilerin ileride denkleme yeniden girmeyeceği anlamına gelmez.

Akgün, üç senedir TESEV bünyesinde gerçekleştirilen ve Ortadoğu'da Türkiye'ye duyulan sempatinin %80'lerin üzerinde olduğunu gösteren çalışmaya istinaden, hükümetin uyguladığı politikalar sayesinde çok ciddi bir şekilde arttığını, bunun da bölgede Türkiye'nin prestijinin ve ağırlığının ABD ve AB ile ilişkilere yansıdığını ifade etti. Nitekim daha önce "eksen kayması" ve "yeni Osmanlıcılık" tartışmalarıyla Batı'da kıyasıya eleştirilen Türkiye'nin Ortadoğu'daki ağırlığı ve İran'ı dengeleyici rolü sayesinde bugün Türk-Amerikan ilişkileri tarihinin en iyi noktaya ulaştı.

Türkiye-AB ilişkilerine gelince, Akgün ilişkilerin, 2010 yılı gibi, 2011'de de de askıda olduğunu ve göstermelik birkaç toplantı haricinde neredeyse hiçbir ilerleme kaydedilemediğini belirtti. Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan gerginliği iki sebebe bağladı: **(i)** Kıbrıs Rum Kesimi'nin Kıbrıs sorunu çözülmeden AB'ye üye olması ve Türkiye'nin tam üyeliği önünde süreli sorunlar çıkarması, **(ii)** Ermenistan'la ilişkiler ve Ermeni sorununun, yani 1915'te yaşanan trajedinin bugüne yansımaları. Akgün, Türkiye'nin her iki alanda da üzerine

düşenleri yapmamasını eleştirdi.

Akgün'e göre fiilen durma noktasına gelen Türkiye-AB ilişkilerinin düzelmesi ve müzakerelerin önünün açılması için stratejik bir değişiklik gerekiyor ve bu iki şekilde gerçekleşebilir:

(i) Almanya ve Fransa'da Angela Merkel ile Nicolas Sarkozy'nin yerine sol görüşlü yönetimlerin geçmesi, **(ii)** Türkiye'nin Kıbrıs'la olan göbek bağı bir şekilde koparması ki bu, iki devletli çözüme gidecek adımlar atarak ve Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanıyarak sağlanabilir.

Akgün'e göre, AB-Türkiye ilişkilerindeki ikinci sorun Ermeni sorunu ki bu, ABD-Türkiye ilişkilerini de zaman zaman alevlendiriyor. Ankara'nın bu konuda üçüncü ülkelerle siyasi çatışmaya girmesi, sorunu çözmek yerine daha da büyütüyor. Türkiye'nin çözüme için konuyu siyasi zeminden hukuki zemine çekmesi gerekiyor. Bunun için de Akgün, uluslararası tahkime götürülmesini öneriyor. Konuşmasının sonunda Akgün, 2011 yılı Türk dış politikasına baktığında, AK Parti'nin daha önce mükemmel bir şekilde götürdüğü dış politikada ciddi bir kayma gördüğünü belirtti. Bu bağlamda Suriye ile –geri adım atmayı engelleyici tarzda– yakın angajmanı eleştirdi. Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkinliğinin yumuşak gücünden ve Başbakan Erdoğan'ın karizmasından kaynaklandığını, son dönemde giderek artan militarist

Fehim Taştekin

söylemin bir an önce bırakılması gerektiğini sözlerine ekledi.

Fehim Taştekin “Rusya’nın Gölgesinde Türkiye’nin Avrasya Politikası” nı değerlendirdiği konuşmasında, Kafkasya, Orta Asya ve Karadeniz havzasını tanımlarken “Avrasya” kavramının kullanılmasına Rusya’nın genişleme stratejisinin önemli bir konsepti olması hasebiyle karşı olduğunu belirterek başladı. Ardından Türkiye’nin bir Orta Asya ve Kafkasya stratejisinin var olup olmadığını tartışmaya açtı. Taştekin’e göre, Kırım konusunda Ukrayna’yı, Kuzey Kafkasya’da Rusya’yı, Abhazya ve Güney Osetya konusunda Gürcistan’ı, Karabağ’da Azerbaycan’ı, Orta Asya’da Muhammed Salih konusunda Özbek lideri ve Doğu Türkistan’da Çin’i gücendirmeme ve kızdırmama politikasının temel taşlarını oluşturuyor. Türkiye’nin elini bağlayıcı bu kadar çok çekince alanının varlığı, bölgeye yönelik stratejik politikalar geliştirmesini engelliyor.

Taştekin, Türkiye’nin Osmanlı’dan beri bölgeye ilişkin stratejik bir politikasının olmadığını, bölge ülkeleriyle ilişkilerini unutmaya başladığını Orta Asya’yı Rusların inisiyatifine terk ettiğini düşünüyor. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından Türkçü motiflerle bölgeye yönelik ise, Taştekin’e göre, Türk Cumhuriyetlerine verilen sözlerin tutulmaması ve “büyük ağabey” Türkiye’nin ikisadî açıdan bölgeye bir katkısının olmayacağını anlaşıyor. Ayrıca 1997’de Rusya’yla imzalanan Mavi Akım doğalgaz anlaşması ile birlikte Ankara, Kuzey Kafkasya’yı Rusya’nın egemenlik alanına terk etti.

Taştekin, AK Parti’yle birlikte, siyaset alanında varolan dil ve ırk kardeşliğinin yanına bir de din kardeşliği eklendiği, ancak şu ana kadar bunun ciddi politikalara dönüşmediği görüşünde. TİKA’nın bölgede takdir toplayan önemli yatırımları ve benzeri olumlu adımlar ise Türk dış politikasının bölgeye yönelik temel stratejisini değiştirmeye muktedir değil.

Taştekin Ermenistan ile 2008’de imzalanan protokollerin hayata geçirilmesini de eleştirdi: “Ermenistan ile ilişkilerin düzelmesi Türkiye’nin Kafkasya politikasını çok ciddi bir şekilde değiştirebilirdi. Ancak bunun gerçekleşmemesi ve Ankara’nın tüm yumurtaları Azerbaycan sepetine koyması, bu ülkeyi olağanüstü önemli hale getirdi ki bu aslında içi boş bir stratejik değer. Yine bu nedenle Abhazya ve Güney Osetya politikalarımız tamamen Gürcistan’a endekslenmiş durumda.”

Son olarak Taştekin, Orta Asya’ya ilişkin şöyle bir resim çizdi: “Bölgede varolan iki önemli güç, Rusya’nın yanı sıra 2001’deki Afganistan işgaliyle birlikte Amerika. Türkiye ise bu iki güç arasında ABD’ye yakın durarak kendi hareket alanını genişletmeye çalışıyor. Rusya Başbakanı Vladimir Putin şu anda Avrasya Birliği’ni kurmaya çalışıyor ve Türkiye’nin buna verebileceği pek fazla yanıt yok.”

Yaklaşık üç saat süren panelde, salt 2011 yılında yaşanan gelişmelerden ziyade, dış politikamızın ana konuları Ortadoğu, Avro-Atlantik hattı ve Avrasya bağlamında çok yönlü ve tarihsel bir perspektifle ele alındı. Programa katılmayıp da merak edenler, panelin videosunu şu linkten izleyebilirler: http://bisav.org.tr/merkez.spk?module=panelayri&nti&menuID=6_6&merkezid=6&panelid=44&icerikid=12

Yağmur*

Tevfik Fikret

Açılmaz ne bir yüz, ne bir pencere;
Bakıldıkça vahşet çöker yerlere.

Geçer boş sokaktan hayâlet gibi,
Şitâbân ü pûşide-ser bir sabî.

O dem leyl-i yâdımda, solgun, tebâh,
Sürur bir kadın bir ridâ-yı siyâh.

Saçaklarda kuşlar -hazîndir bu pek!-
Susarlar, uzaktan ulur bir köpek.

Öter gûş-ı rûhumda boş bir enîn,
Boğuk bir tezâd-ı sükûn ü tanîn:

Küçük, pür-heves, gevherîn katreler
Sokaklarda, damlarda pür-ihizâz;
Olur muttasıl nevha-ger, nağme-sâz;
Sokaklarda, damlarda pür-ihizâz
Küçük, pür-heves, gevherîn katreler.

* Bir önceki Mola sayfasındaki şiirin devamı

Ömer Türker

MAM Tezgâhtakiler

Felsefe 18

İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı

Ömer Türker

1 Ekim 2011

Değerlendirme: Kübra Bilgin

Tezgâhtakiler toplantı serisinin Ekim ayındaki ilk konuğu, TDV İSAM araştırmacılarından Dr. Ömer Türker'di. Türker, 2010 yılında yayımladığı *İbn Sînâ Sorunu isimli çalışması* çerçevesinde bir sunum yaptı.

Türker, metafizik bilginin imkânı probleminin genelde İslâm felsefesi özelde İbn Sînâ felsefesi ve müteahhirin dönem tasavvufu

için öncelikle ruhun/nefsin işlevleriyle ilgili bir sorun olduğunu ifade ederek konuşmasına başladı. Klasik felsefede fizik ile metafizik arasında köprü işlevi gören nefsin maddeden ayrı, mücerred-aklı bir varlık olması dikkate alınmaktadır. Türker, eserinde metafizik bilginin temellendirilmesini idrak süreçlerinin sorgulanması üzerinden yaptığı, zira bu bilginin kendisi olduğunu belirtti. Eserinin birinci kısmında Meşşâi-Yeni Eflatuncu felsefenin varlık anlayışını anlattığını söyleyen Türker, bu düşüncede varlığın ana hatlarıyla *aklı varlık ve maddi varlık* olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etti: Akıl varlıkların zirvesinde zorunlu varlık olarak Tanrı bulunmakta, O'ndan çıkan "akıllar" ise kendi mertebelerine göre sıralanmaktadır. Akıllar zincirinin önemi, Tanrı'dan bir "ilk akıl" çıkması ve "son akıl" da ay-altı âlemdeki varlıklarla irtibatlı olmasındadır. Tanrıyla akıllar arasında bir varlık farkı mevcuttur. Kitabın asıl konusu, zatları açısından akli, ancak işlevleri açısından cisimlere bağlı varlıklar olan ve köprü işlevi gören nefislerin metafizik bilgiye ulaşırken geçirdiği süreçtir. Nefsin kuşatıcı şekilde bütün varlığın bilgisine ulaşabilmesinin birinci dayanağı, Türker'e göre, varlığın tamamına nispetinin olmasıdır. Diğer bir deyişle, nefis kendisi

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZGÂHTAKİLER

- Felsefe 18: İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı • Ömer Türker • 1 Ekim 2011
- Felsefe 19: Davud Kayseri'de Varlık, Bilgi ve İnsan • Sema Özdemir İmamoğlu • 22 Ekim 2011
- Felsefe 20: Rusya'da İslam Felsefesi Çalışmaları ve İslam Felsefesinin Yorumu • Fagani Baylarov • 12 Kasım 2011
- Bilim 2: Yirminci Yüzyıl Bilim Düşüncesinde Rastlantı Problemi • Mehmet Ali Çalışkan • 3 Aralık 2011
- Bilim 3: Yeni İnsan: Kaderle Tasarım Arasında • Nazife Şişman • 10 Aralık 2011
- Felsefe 21: Schleiermacher: Bir Hermenötik Klasik? • Abdurrahman Aliy • 17 Aralık 2011

TOPLANTI DİZİLERİ

- Gazzâli Tartışmaları 6: Gazzâli ve Kelâm • Osman Demir • 24 Eylül 2011
- Çağdaş Siyaset Felsefesi Tartışmaları 5: Carl Schmitt'in Geniş Mekanlar (Grossraum) Teorisi Açısından Türkiye-AB İlişkileri ve Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası • Aykut Çelebi • 30 Eylül 2011
- Gazzâli Tartışmaları 7: Gazzâli ve Tasavvuf • Ekrem Demirli • 26 Kasım 2011
- Çağdaş Siyaset Felsefesi Tartışmaları 6: Leo Strauss'ta Politik Olan • Funda G. Kaya • 2 Aralık 2011

açısından akli bir varlık iken, aynı zamanda bir maddenin (bedenin) akli olarak meydana geldiği için yetkinleşmesi cisimle birlikte gerçekleşen bir varlıktır. Dolayısıyla nefis bir yönüyle cisimlere, bir yönüyle de akıllara veya Tanrı'ya bakmaktadır. Bu anlamda insan nefsi varlıktaki oluş halkasının sonunda yer almaktadır, böylece âlemdeki tüm varlığın nispetli olarak kendinde bulunduğu ve âlemin gayesini temsil eden bir varlık olmaktadır. Ancak Türker'e göre bu gaye, Tanrı'nın varmak istediği bir "gaye" değil, varlığın en ucunda olmanın ifade etmektedir. Varmak istemek sonda olmanın bir türevi olarak açıklanabilir.

Hem akıllara hem maddeye dönük özellikleri sebebiyle, nefsin herhangi bir araç kullanmadan (bizatîhi) veya organlarla birlikte bir bütün olarak gerçekleştirildiği temel işlevlere sahip olduğunu vurgulayan Türker, nefsin kendi başına yaptığı işlevin faaliyeti olduğunu söyledi. Akıl olarak varolan husus, o şeyin kendini bilme özelliğine sahip olmasıdır. Zaten "akıl" lafzı, onun bu özelliğine binaen verilen bir isimdir. Nefis ise bir maddenin (bedenlerimizin) akli olarak sudur ettiğinden, "nefis" adını almıştır. Türker'e göre, bedenle irtibatlı olduğundan nefse kazandırdığı ve kaybettirdiği birtakım özellikler vardır: Öncelikle, nefis bedenle irtibatlı olduğu için varlık kazanmıştı. Beden istidatlı hale geldiği için kaynağından sudur eden nefis bedenle ilişki kurar. Fakat nefsin varlığına "vesile" olmak anlamında beden böyle bir işlevi olsa da, "her vesile bir engeldir" fehvasınca beden aynı zamanda nefsin kemâline bir engel teşkil eder. Türker,

bu aşamada bütün sorunun, bedenin nasıl olup da aynı zamanda nefse hem engel hem de vesile teşkil ettiğiyle ilgili olduğunu belirtti.

Bu noktada nefsin bedeni nasıl kullandığı sorunu gündeme gelmektedir. Nefisle beden arasındaki ilişki, yöneten-yönetilen (*tebbir*) ilişkisidir. İbn Sînâ'nın düşüncesinde nefsin organize ettiği kabul edilir. Çünkü varlık bakımından üstün olan hiçbir zaman varlık bakımından aşağıda olanın hakimiyetine girmez. Bu husus, bedenin yetileri ve bu yetilerin nefse nasıl araçsallık teşkil ettiği meselesiyle birlikte düşünülebilir. Bedenin beş tane dış duyusu ve beş tane de iç duyusu (*hiss-i müşterek*, *hayal*, *vehim*, *hafıza*, *zakire*) vardır. Beş dış duydudan alınan duyular önce *hiss-i müşterekte* toplanır. Algıda sürekliliği sağlayan suretler *hiss-i müşterekte* algılanan bütün suretler hayal gücüne geçer. Hayal gücü suretler üzerinde toplandığı bir yerdir ve soyutlamanın ilk aşamasıdır. Zira hayal gücü suretler yapar ve onlardan yeni bileşimler oluşturur. Hayal gücüne gelen veriler, *vehim* gücü tarafından idrak edilir. Nefsin *vehme* tesir etmesi ve *vehmin* yaptığı hazırlık kadar ona suretlerin gelmesinden dolayı *vehim* gücü İbn Sînâ epistemolojisinde metafizik bilgi söz konusu olduğunda insanla ilgili en önemli güçtür. *Vehim* hazırlık aşamasında nesnelere bağımsız bir kavramla asla ulaşamaz. Bunun için maddi olmayan bir aklın (nefsin) idraki gerekir.

Türker'e göre İbn Sînâ felsefesinde nefsin fizikten metafiziğe geçtiği

Davûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan

Sema Özdemir İmamoğlu

22 Ekim 2011

Değerlendirme: Berra Kepekçi

o asla metafizikçi değildir. Çünkü böyle kalarak küllî olana ulaşamaz. Küllî olana ulaşmak demek bir şeyi o şeyin duyulur formlarını kullanmadan bilmek demektir. Bu bir süreç olduğu için İbn Sinâ, felsefenin istidlâlî kullanması gerektiğini düşünmektedir; fakat tek başına istidlâl yönteminin bir insanı “filozof” yapan küllîliğe elverişli olmadığı kanaatini de taşımaktadır. Bu nedenle nefis bedenden öyle soyutlanmalıdır ki, doğrudan faal akıldan suretleri almaya hazır hale gelebilmelidir. Bu da “müşahede” yöntemini ifade etmektedir.

İbn Sinâ “müşahede”nin tamamlayıcı bir yöntem olduğunu hatta bunun müstakil olarak Tanrı hakkında bilgiye ulaştıracağına düşünmektedir. Ancak müşahede istidlâlden ayrı olarak ele alınırsa ayrıntıyı yok etmekte ve bu durumda bağımsız disiplinlerin ortaya çıkmasına fırsat vermemektedir. Böyle bir neticeyi mündemiç olsa da metafizikteki *yakîni* sağlayan tamamlayıcı unsur müşahede yöntemidir. Bu yöntem burhan yönteminden bağımsız olarak da böyle bir *yakîni* götürebilir fakat burhan yöntemi ayrıştırmayı ve tafsili verir. İbn Sinâ'nın mezkur yöntemi benimsediğini düşünen Türker, bu meseleyi çalışırken filozofun düaliter felsefesinden kaynaklanan birtakım sorunlar tespit ettiğini söyleyerek, bunların sebebini de metafizikçi olanla olmayan arasında kapamayacak olan bir mesafenin mevcudiyetiyle ilişkilendirdi. Zira metafizikçi olmayan kişi, istidlâlî bir izah beklediği halde metafizikçi filozof o noktayı geçtiği için böyle bir izah mümkün olmayacaktır, dolayısıyla ortada izahı kabul olmayan şeyler kalacaktır.

Sema Özdemir İmamoğlu, 2011 yılında Marmara Üniversitesi SBE Tasavvuf Bilim Dalı'nda hazırladığı “Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan” başlıklı doktora çalışmasını Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler toplantı dizisinde sundu.

İmamoğlu, Osmanlı döneminin ilk müderrisi olan Dâvûd Kayserî'nin İbnü'l-Arabî ve *Fususul Hikem* şarihî, vahdet-i vücud ekolünün önemli temsilcisi, *Fusus* ve tasavvuf kültürünü Osmanlı eğitimi sürecine taşıyan en kilit isimlerden biri olduğuna dikkat çekerek biyografik bilgilerini ana hatlarıyla ortaya koydu. Biyografisinde farklı bir malumata ulaşabilmek amacıyla hocası Urmevî'nin hayatını incelediğini belirten İmamoğlu, bu araştırmadan hocasının Mevlânâ hayranı olduğunu, onun sohbetlerine katıldığını ve ders verdiği Konya'daki Karatay Medresesi'nde sema törenlerinin yapıldığını anlattı. Bu bilgiler ışığında Kayserî'nin sadece *Fususul Hikem* ve İbnü'l-Arabî değil aynı zamanda Mevlânâ'dan, *Mesnevî*'den ve bu kültürden de istifade etmiş olması gerektiğini belirtti. İmamoğlu,

Sema Özdemir İmamoglu

Kayseri'nin Tebriz seyahatinde Sadreddin Konevi'nin öğrencisi olan ve birçok Ekberî ekolünün temsilcisi gibi seyr-i sülukunu Sühreverdilik üzerine tamamlayan Kâşânî ile karşılaşarak onun hizmetine girdiğini ifade etti.

Tezin her bölümünü Dâvûd Kayserî'ye ait temel fikirlerinden hareketle oluşturduğunu söyleyen İmamoglu, üç kısıma ayırdığı çalışmanın ilk bölümünde Dâvûd Kayserî'nin "varlık" kavramı hakkındaki görüşünü ve bu kavramla ilintili *adem*, *sübut*, *husul*, *tahakkuk*, *zuhur*, *ilim*, *rahmet* ve *nur* kavramlarını ele aldığını belirtti.

İmamoglu, çalışmasının ikinci bölümünde ise Kayserî'nin kendisini özgün kılan yaklaşımını ele aldığı ifade etti. Kayserî'ye göre diğer ilimlerde olduğu gibi tasavvufun da bir konusu, bir mevzu, üç kısıma ayrıldığı vardır. Dolayısıyla bir ilim olarak tasavvuf Kayserî'nin ilimler tasnifinde yer alır. Kendisinden önce ve sonra yapılan birçok tasnife bakıldığında tasavvuf ya dinî ilimler arasında sayılır ya da hiç sayılmaz. Kayserî'ye göre, "samimi bir niyetle eğer tasavvuf okunursa aklın bunları kabul etme istidadı vardır. Eğer niyet samimi olursa o zaman Allah kalbi nurlandırarak o ilmin kendi kendine elde edilmesini sağlayabilir. Yani bu olarak elde edilmesini sağlayabilir. Yani bu tamamıyla insanın gerçekte iyi bir niyete sahip olmasına bağlıdır." İmamoglu'na göre, Kayserî'nin tasavvufu akli ilimler arasında koymasının temel sebebi de budur. Burada değinilen diğer bir husus, tasavvufun aynı konuyla ilgilenen felsefeden ve kelâmdan farkının "seyr-i süluk" olmasıdır.

Tezin "Logos Doktrini Çerçevesinde Dâvûd Kayserî'den İnsan" başlıklı üçüncü ve son

bölümünde de İmamoglu, Kayserî'den önce "kelime doktrini"nin ne durumda olduğu ve Kayserî ile Ekberîye ekolünün bu doktrine ne kattığı sorularının cevabını vermeye çalıştığını ifade etti. Kayserî'den ve muhakkik sufilere önce gerek Yunan felsefe düşüncesinde gerek Hristiyanlarda ve Yahudilerde "kelime" tek bir şeydir. Kayserî, "nefes-i rahmani"den yola çıkarak "âlemdaki bütün mevcutlar ilahî birer kelimedir" der. Çünkü Allah "küin" emrini vererek mevcudu yaratırken kendisinden bir nefes zuhur eder. Bu nefes sonucunda insan meydana geldiğine göre, insanlar aslında O'nun dışında, O'ndan başka bir şey değil tamamen O'na ait, O'ndan ortaya çıkan ilahî birer kelimedir. İnsan ilahî birer kelime olduğuna göre Allah ile özel bir bağlantısı vardır. Bu özel bağlantı, kişi ile Allah arasında özel bir ilişkinin kurulmasına vesile olur. Buna çeşitli örnekler getiren Kayserî, Hz. Peygamber'in kudsî hadislerini bu alana dâhil eder. Yine kişinin öyle özel bir vakti olabilir ki ne bir nebi ne bir melek bu ana ortak olamaz. Bu anı Tanrı ile insan arasında son derece mahrem bir alan olarak kabul eden Kayserî, buna "vech-i hass" der. Buradan hareketle onun ulaştığı noktaya ilahî bilgi insana vech-i has ve silsile yoluyla olmak üzere iki şekilde verilir. Bu silsilenin başında Hz. Muhammed vardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hakikati diğerlerinin hakikatlerinin tamamını kaplar. O'na "el-kelime" der.

İmamoglu, nübüvvet ve velayetle ilgili genel tartışmalardan bahisle Kayserî'nin şu sözlerini aktardı: "Velayet nübüvvetten üstündür ama bir velinin peygamberin nebilîğinden üstün olduğu anlamında değildir.

Fagani Baylarov

Bir peygamberin hem nebilik hem velilik yönü vardır. Peygamberin velilik yönü Allah'a daha yakın olması nedeniyle kendi içinde daha üstündür. Ama herhangi bir veli peygamberden elbette üstün olamaz." Hatm-i velaye meselesine değinen İmamoğlu, Ekberi sufilere göre "velayet-i hatemi"nin (Hz. Peygamberin velilik yönünü) en güzel şekilde son veli İbnu'l-Arabî'de izhar ettiğini nakletti. Son olarak Kayserî'nin telif eserlerinin, şerhlerini ve istinsah ettiği kitapların isimlerini vererek onları kısaca tanıtan İmamoğlu'nun bu istifadeli sunumu soru cevap faslının ardından nihayete erdi.

keşfetmesinde I. Petro döneminin özel bir yeri olduğunu belirtti. Söz konusu dönemde İslam ülkelerine karşı yürütülen askerî harekâtlar neticesinde İslam medeniyetine dair çok sayıda malzeme Ruslar tarafından toplanarak Rusya'ya götürülmüş ve yazma eserlerin başını çektiği bu malzemeler, Rusya'daki oryantalist çalışmaların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Batı'da olduğu gibi Rusya'da filologların öncülüğünde gerçekleştirilen bu çalışmalar, daha ziyade İslam kültür ve medeniyetini tanıtmaya ve anlamaya yönelik çabalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Felsefe 20

Rusya'da İslam Felsefesi Çalışmaları ve İslam Felsefesinin Yorumu

Fagani Baylarov

Baylarov'a göre Çarlık Rusya'sında gelişen oryantalist çalışmalarda İslam döneminde ihmal edilmiş ve yapılan az sayıda çalışmada da, İslam düşüncesinin herhangi bir özgünlüğünün olmadığı, dünya düşüncesi yönündeki klasik oryantalizmin ideolojik tezi tekrarlanmıştır. Rusça çalışmalarda daha ziyade Fârâbî, İbn Sînâ ve Bîrûnî gibi isimlerin dikkate alındığına işaret eden Baylarov, bunda, SSCB bünyesindeki Orta Asya cumhuriyetlerinin yerel kültürle ilişki kurma çabalarının etkili olduğunu vurguladı. Ancak Baylarov'un tespitlerine göre bu dönemde yapılan çalışmaların eserlerindeki sözde materyalist eğilimlere ortaya koymak gibi ideolojik kaygılarla maluldür. Metodolojik ve bilimsel problemlerine rağmen Baylarov'a göre adı geçen filozoflara dair yapılan çalışmalar, eserlerinden Rusçaya yapılan tercümelemler, SSCB döneminde Müslüman halkların tarihi ve kültürel bağlarını en

12 Kasım 2011

Değerlendirme: Arif Billir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen *Tezgâhtakiler* toplantı dizisinin Kasım ayı konuklarından biri de, İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi vesilesiyle Fagani Baylarov'du. Rusya'daki İslam çalışmalarının tarihi seyrini ve Rus oryantalizminin gelişimi hakkında bilgi vererek sunumuna başlayan Baylarov, Rusların İslam coğrafyasını ve kültürünü

azından hatırlamaları açısından bir işleve sahip olmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra bu alanda yapılan çalışmaların sayısı ve niteliğindeki artışa dikkat çeken Baylarov, Evgeniya Frolova, Natalya Yefremova, İlşat Nasırov, Yanis Eşots, Marietta Stepanyants ve Nur Kirabayev gibi isimlerin araştırmalarından örnekler vererek sunumunu tamamladı. Oturum, Baylarov'un örnek olarak verdiği isimler ve araştırmaların niteliği, Rus oryantalizminin mahiyeti ve bugünkü durumu üzerine sorular ve yapılan yorumlarla tamamlandı.

Bilim 2

Yirminci Yüzyıl Bilim Düşüncesinde Rastlantı Problemi

Mehmet Ali Çalışkan

3 Aralık 2011

Değerlendirme: İlnur Karagöz

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği *Tezgâhtakiler* toplantı serisinin Aralık ayındaki ilk konuğu, 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü'nde "Yirminci Yüzyıl Düşüncesinde Rastlantı Problemi" başlıklı yüksek lisans çalışmasını tamamlayan Mehmet Ali Çalışkan'dı. Çalışkan, tezi çerçevesinde, "rastlantı" sorununun yirminci yüzyıl bilim düşüncesindeki yeri üzerine bir sunum yaptı. Sürdürülen felsefe çalışmalarını çoğunlukla felsefe tarihinin bir alanı şeklinde

değerlendirildiği için günümüz bilimsel ve felsefi paradigmalarının genellikle birbiriyle uyum içerisinde olmadığını belirten Çalışkan, bu sorunun ortadan kaldırılabileceği için çağdaş felsefenin çağdaş bilim paradigmasıyla uyumlu bir kozmoloji inşa etmesi gerektiğini vurguladı. Çalışkan'a göre, bilimsel paradigmadan kopmadan felsefi bir sorgulama yapmak için "rastlantı" en uygun fiziksel gerçekliğimizin zemininin rastlantısal ortada işaret etmektedir. Bu rastlantısal zeminin de (fiziksel) bünyesinde barındırdığı için) harici dikey bir metafizik tarafından oluşturulduğu varsayılmaktadır. Buna göre, metafizik rastlantıyı mümkün kılan şey, fizik rastlantı tarafından mümkün kılınmıştır. Diğer bir deyişle rastlantı, bilimin vardığı; felsefi sorgulamamızın ise yola çıktığı noktadır.

Çalışkan, konuşmasını "rastlantı"nın kavramsal tahdidi (rastlantı nedir?), bilimsel analizi (gerçekliği nedir?) ve felsefe-bilimsel sentezi (hakikati nedir?) şeklinde üçlü bir ayırım üzerinden sürdürdü. "Rastlantı" kavramını, bir olgunun kendisini gerçekliğe bağlayan dört unsurun (*amaç, bilgi, neden, yapı*) birinden yoksun olmasıyla tanımladı. Buna göre, *amaçtan* veya *bilgiden* yoksun "yatay, epistemolojik rastlantılar" *ereksellikte*; *nedenden* veya *yapıdan* yoksun "dikey, ontolojik rastlantılar" ise *nedensellikte* çatışır.

İnsanların eşya ile karşılaştığı alanlarda rastlantının nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını ele aldığı bilimsel analiz kısmında ise Çalışkan, rastlantıyı fiziksel gerçeklik ve canlılık olmak üzere iki düzlemde inceledi ve

Mehmet Ali Çalışkan

ardından matematiksel yapısına değindi. Fiziksel gerçeklik bağlamında rastlantının, istatistiksel fizik ve kuantum rastlantısallığı içinde incelendiğini belirten Çalışkan, istatistiksel fizikte her olgunun rastlantısal olduğunu, ama kendisini ötürü de bir unsurun çokluğundan ötürü de bir orantısallığın doğduğunu ifade etti. Ona göre, nedenselliğin araştırılmasının üstesinden başlarından itibaren fizik giderek bir istatistik fiziğine döndü. Bu dönemlerde, istatistikten faydalanmanın sebebi olarak daha hassas ölçüm aletlerinin kullanılmaması durumu tamamen değiştirdi. Çünkü parçacık seviyesindeki rastlantısallık; diğer bir deyişle rastlantısal olduğu için rastlantısaldır. Bu yüzden, gerek atom-altı parçacıkların açısından kuantum fiziği rastlantıyı mutlak bir koşul olarak gerçekliğin en temelinde yerleştiren bir disiplin haline gelmiştir.

Canlılık problemi açısından bakıldığında ise yirminci yüzyılın başında canlılıktaki metafiziği dışlamak için kullanılan bir terimken, son dönemlerde evrime metafiziği davet eden bir boyut olarak rastlantının karşımıza çıktığını belirten Çalışkan, evrimsel değişimin belirli mantık çerçevesinde açıklanabilir ve makul bir rastlantıyla gerçekleşebilir bir şey olduğunu ifade etti. Evrimsel değişimin gerçekleşmesi için en önemli şey materyalin kopyalanabilmesidir, yani bir önceki nesildeki kazanımın korunması

gerekir. Bunun için de kendini kopyalayan yapılara ihtiyaç vardır ve bu yeteneğe sahip RNA'ların rastlantısal olarak oluşma ihtimali ise oldukça yüksektir.

Çalışkan, bilimsel analizin üçüncü basamağında rastlantının matematiksel biçimini ele aldı. Rastlantısal bir sayının evrensel olarak hep aynı biçimde çalışan matematiksel gidiminde rastlantının mümkün olmadığını ifade eden Çalışkan, yüzyılın başında bütünüyle nedensel olduğu düşünülen fiziksel gidimin bir yanılısına tutarsızlıklarından arı mutlak hakikat adası olarak görüldüğünü belirtti. Fakat bu yüzyılda "matematiksel doğru" da sorgulanmaya başladı: Matematiğin tamamlanmış olarak tahayyül edilmesi, tutarsızlıklara neden olmaktadır. Tutarlı bir yol izlendiği durumda ise matematiğin eksik olduğunu düşünmek gerekir. Matematiğin kuşatılmayan, sınırlarına ulaşamayan ve büyüyen bir disiplin olduğunu kabul etmek demektir. Matematiksel doğruları sorgulayan Gregory Chaitin'in, matematiksel doğruların mutlak bir neden olmadan yani rastlantı icabı doğru olduğunu kanıtladığı makalesine atıfta bulunarak Çalışkan, rastlantısal başlangıçlar bir kere kabul edildikten sonra artık düzenli matematiksel gidimin aktığını ifade etti ve bunun en önemli örneği olarak da fraktal geometriyi gösterdi.

Yirminci yüzyıl pozitif evren görüşünün, diğer muhtemel biçimlerini reddederek evreni katı bir nedenselliğin içine hapsedtiğini ifade eden Çalışkan,

kuantum rastlantısallığının bu pozitif rüyadan uyanma sürecini hızlandırdığını belirtti. Bu paradigmaya göre atom altında parçacıklar tekil olduğu için fizik kanunlarının da rastlantısal bir yapısı vardır. Örneğin, x parçacığının t anındaki tekil davranışı nedenden dolayı t anındaki bir rastlantıdır ve belki de x parçacığının y davranışı t anına kayıtlı bir fizik yasasıdır. Öyleyse suyun 100 dereceye kayıtlı gözlenebilen tekil bir ontolojik rastlantı olarak değerlendirilebilir; çünkü onun atom-altı seviyedeki temeli rastlantıdır.

Bu analizlerden yola çıkan Çalışkan, maddenin katı bir ontolojik gerçeklikle sağlan ve sarılmaz bir varoluşa sahip olduğunu savunan *solidizmin* pozitif gerçeklik görüşünün yirminci yüzyılda çöktüğünü savundu. Buna göre, cisim artık katı bir gerçek değil, harici bir gerçekliğin gösterisidir ve bu da maddenin kendisinde tanrısal bir varoluş gücü olduğunu gösterir. Harici gerçeklikten bahsedilince kaçınılmaz olarak bir metafizik alan açıldığını ama bunun rasyonaliteden uzaklaşmak anlamına gelmediğini söyleyen Çalışkan, maddenin temelindeki zorunlu rastlantısallığın ya harici bir metafizik tarafından üretildiğini varsaymak ya da rastlantısallığın orada bulunduğundan bulunduğunu savunmak durumunda kaldığımızı belirtti ve bunun da metafiziksel bir açıklama olduğunu vurguladı: Katı gerçeklik olarak düşündüğümüz şey aslında bir taktim, bir gösteridir ve bu bir inanın meselesi değil, bir rasyonel çıkış yoludur.

Son olarak, gerçeğin felsefe-bilimsel açıdan analizine değinen Çalışkan,

gerçeğin yapısının göreceli, belirsiz, zorunsuz, süreksiz ve mekânsız/yersiz olduğunu ifade etti. Ayrıca fizik, kendine değil sadece dünyaya yönelik bir açıklama olduğu, diğer bir deyişle kendi kendisinin nedeni olmadığını (kendi içinde kalarak kendisini açıklayamayacağı) için evren pozitif değildir. Dolayısıyla, evren için metafizik bir kuşatılma söz konusudur. Evren sonludur ama sınırsızdır, evrenin dışı yoktur. Evrenin nedeni her ne ise, ontolojik olarak kendisine temas edemez (*ontolojik temassızlık*). Evrenin sınırlarından sonra evrene ait bir şey yoktur, yalnızca mutlak bir hiçlik vardır. Fakat yine de üreticisiyle evren arasında varoluşu mümkün kılan pozitif ve aktif bir ilişki, *yaratıcı bir temas* olması zorunlu olarak çalışkan, evreni dışardan kuşatan bu metafizğin ancak beyin ile düşünce, kitap ile hikâye, bilgisayar ile algoritmalar program arasındaki ilişkilere benzetilerek anlaşılabilirliğini ifade etti.

Bu koşullar bağlamında Çalışkan'a göre evren, kendisiyle ontolojik bir temas durumunda olmayan bir metafizğin/üst-fizğin yaratıcı-üretici eyleminin çıktısıdır. Bugün bu üst-fizik ile fiziksel gerçeklik arasındaki ilişkiyi tayin eden yeni bir lisan-model olarak bazı algoritmik evren modelleri (hücrel otomatlar, kuantum bilgisayar, kombinatoryal fizik modeli) geliştirilmiştir. Böyle bir evren modelinin unsurları ise *çice sistemler*, *algoritmik varolan zaman* ve *algoritmik perspektif*dir. Çalışkan, bu perspektifi benimseyen bazı yaklaşımları özetleyerek konuşmasını nihayete erdirdi.

Nazife Şişman

Bilim 3

Kaderle Tasarım Arasında

Nazife Şişman

10 Aralık 2011
Değerlendirme: Özlem Bildik

Tezgâhtakiler dizisinin Aralık ayındaki ikinci toplantısında Nazife Şişman son kitabı *Yeni İnsan: Kaderle Tasarım Arasında* üzerinden bir konuşma yaptı. Sunumuna Foucault'ın bir değerlendirmesi ile başlayan Şişman, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda bedene ilişkin iki düzenleyici teknolojinin varlığından söz etti: Bunların ilki, devletin hastane, hapisane ve işyerleri gibi ortamlarda Modern dönemde yükselen ulus-devletin nüfusu gözetlemeye başlamasıdır. Modern dönemdeki yükselen ulus-devletin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde bedenini sosyalleştirilip bir gözetleme nesnesi haline gelmiştir. İkinci teknoloji ise biyo-iktidar kavramıyla ilişkilidir. Bu iktidarın, genel hatlarıyla doğum ve doğurganlık oranlarının üreme ve yaşamanın devletin kontrolüne geçmesi şeklinde tanımlandığını ve beden üzerinde bir tahakküm gerçekleştirmekle alakalı olduğunu söyleyen Şişman'a göre hapisane, hastane ve işyerlerinde gelişen bu disiplin ve kontrolün arka planını hazırlayan bir bilgi ağı mevcuttur. Buna göre, biyo-iktidarın gelişmesi ile bu bilgiyi üreten disiplinlerin ortaya çıkış süreçleri birbirine paralel olarak gerçekleşmiş ve ulus-devlet de giderek bedenleri kontrol eden bir sisteme dönüşmüştü. Fakat bugün

artık yönetimin küresel düzeye yükselmesi nedeniyle ulus-devletlerin bu tahakküm edici gücünün sorgulandığını hatırlatan Şişman'a göre bilginin üretimi, teknolojik buluşlar ve kapitalizm arasındaki bağlantı sayesinde hücrelerin insan bedeni üzerinden finansal dolaşımı ve organ ticareti küresel düzeyde söz konusu olmaktadır.

Şişman'a göre, Dünya Sağlık Örgütü gibi büyük organizasyonlar birtakım standartlar getirmekte ve bir sağlık tanımı yapmaktadır. Medyatik birtakım söylemlerle oluşturulan pazarlar, uluslararası tıp endüstrisi ile beraber bazı hastalıklar icat etmektedir. Kimilerinin makineye bağlı ve uzatmalı bir ömür yaşarken, kimilerinden basit ve tedavisi mevcut hastalıklardan veya besin yetersizliğinden ölmekte olduğu bir dünyada, sağlık endüstrisinin ve gelişen yeni teknolojilerin insan oluş tanımını nasıl etkilediği sorusunu gündeme getiren Şişman, biyo-teknolojiye bir şekilde muhatap olan insanın, hayat ve ölüm tasavvurunda meydana gelen değişiklikler üzerinde düşünmesi gerektiğinin altını çizdi.

Şişman, ölümün teknoloji ve tedavinin başarısızlığıyla gelen, istenmeyen bir sonuç olarak algılandığını, doğum ve ölümün bütünüyle tıp kontrolünde tutulduğu tıbbileştirilmiş bir hayatın yaşandığını belirtti. Popüler kültürde fetiş haline gelen sağlık yaklaşımıyla birlikte sağlık, hayata anlamı veren şey olarak görülmemekte ve "daha sağlıklı olma" çabası "daha iyi insan olma" çabasının önüne geçmektedir. Tarih boyunca her zaman bir ölümsüzlük arayışı içinde olan insanın bugün ölümlü "bir gün çaresi bulunacak bir hastalık" olarak algılanması artık

farklı boyuttaki bir ölümsüzlük talebini doğurmaktadır.

Sağlıkla ilgili herhangi bir uygulamaya yöneltilen eleştirilerin genellikle duygusal açıdan ele alındığına değinen Şişman, başka herhangi bir alanda “bu teknoloji bizi nereye götürür?” gibi sorular rahatça sorulabilirken, sağlık alanında rutin şekilde uygulanan organ nakline yönelik bir eleştirinin çoğunlukla insanların sağlığını önemsemek şeklinde anlaşıldığını ifade etti. Günümüzde bilim ve teknolojinin ortaya çıkarabileceği felaketlerin eleştirisi, nükleer enerji ve biyoteknoloji üzerinden dile hakim yaklaşımdan söz Şişman, bu konuda iki hâkim yaklaşımdan söz edebileceğini söyledi: Bilimin geldiği *de facto* teknolojik seviyeye tabi olmaktan başka çare olmadığı iddiasını barındıran birinci yaklaşım, bilimin, amacını kendi kendine tayin edebileceğini varsaymaktadır. İkinci yaklaşım ise, bilimin ve bilimin ürettiği teknolojinin amacını teoloji, felsefe ya da siyasetin tayin edebileceğini savunmaktadır. Bu doğrultuda Fukuyama, biyo-teknoloji ile ne yaptığımızın teknokratik olarak bir mesele olduğunu olmadığını, bunun siyasi bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. Meseleyi ahlâki açıdan ele almanın önemine dikkat çeken Şişman, *de facto* durumlara teslim olmayan yeni bir anlayışın geliştirilmesi gerektiğini, bilim ve teknolojinin geldiği son noktanın tartışılmaz olmadığını belirtti.

Bu noktada, mutedil bir dili imkânsız kılan birtakım karşı-ütopyaların (*dystopia*) devreye girdiğini ve bunların meseleyi eleştirmekten ziyade âdetâ “gelecekte olacak olan budur” dediğini ifade eden Şişman, *cyborg*ların ve *hybrid*lerin determinist bir tavır beslediğini; bilimkurgu ile bilimsel tahayyül arasındaki ilişkinin

bu gözle de değerlendirilebileceğini belirtti. Aydınlanmanın kartezyen mantığı, Şişman’a göre, bugünkü ırk ve cinsiyet ayrımlarının da temelindeki mantıktır. Bu cinsiyet ayrımcılığını aşmak için insanın iki cinsle bedenlenmesini aşacak bir yol bulmak gerekiyordu. Donna J. Haraway’ın *cyborg* ontolojisi (1985) böyle bir aşmayı sağlayabilecek bir metaforu.

Kültür ve doğadan uzak, bir sınırı ve tanımlanmadığı halde bir varlığa sahip olan *cyborg*, Haraway’e göre, cinsiyet ve ırk gibi ayrımların bedenlere işlendiği bu kurgudan kurtulmanın bir yolu ve kartezyen mantığın sınırlarını aşmanın bir metaforudur. İnsanlar ve insan-olmayanlar arasında yeni bir dünya kurulabileceği yönünde ütöpik bir yaklaşım savunan Haraway, her ne olursa olsun bu ihtimali kartezyen düşüncenin ortaya koyduğu ikili karşıtlıklara tercih etmektedir. Şişman’a göre, Haraway’ın, beden sınırlılıklarını aşmak için dijital ve medikal teknolojilerden azami derecede istifade etmenin korkutucu bir gelecek tahayyülü olmadığını görüşünün ardında, aslında insanın varoluşsal bir özünün bulunmadığı fikri yer alır.

Son dört yüzyılın Batı düşüncesine bakıldığında, “insan” tanımında çok ciddi bir değişim ve dönüşümün yaşandığına dikkat çeken Şişman, günümüzde bu kavram ile artık hayvanlar âleminin en üst üyesi olan alelade bir türün kastedildiğini ve böyle bir tanımın, kültürümüzdeki “insan-ı kâmil” kavramından çok uzakta yer aldığını ifade etti. Beden üzerine yoğunlaşmaktan ziyade, bedeni terbiye ederek ruhu güçlendirmek şeklinde anlaşılan ve insanın

Schleiermacher: Bir Hermenötik Klasığı?

Abdurrahman Aliy

17 Aralık 2011

Değerlendirme: Selman Nur

bedensel sınırlılıklarını aşması anlamına gelen “insan-ı kâmil” kavramının bugün neredeyse unutulduğundan söz eden Şişman’a göre çağdaş felsefi yaklaşım, insanın kendini aşması şeklindeki kadim arzuyu tamamen bedene yoğunlaştırmaktadır.

İrkçılığa ve cinsiyetçi uygulamalara izin veren kartezyen mantığın insanı tanımlayan niteliğini bugün artık yitirdiğini söyleyen Şişman, Descartes’ın “düşünüyorum, o halde varım” ifadesiyle zihin üzerinden yaptığı *insan olma-var olma* gibi tanımlamaların günümüzde sorgulanabilir hale geldiğini belirtti. Şişman ayrıca, yapay zeka ya da Habermas’ın vurguladığı gibi biyo-genetik benzeri çalışmalar nedeniyle insanın başkalarının müdahalesine açık kılınmasının doğuracağı özgürlük probleminin de altını çizdi.

Teknolojinin her geçen gün insanı insan-ötesi-beden haline getirdiğini, insanlar ile insanlar ve hayvanlar arasında gerçekleşebilen doku ile olmayan ayrıldığı noktada insan olan ile olmayanın ayrıldığı sonucunda insan zikreden Şişman, gerçek soruların önemini olduğu yönünde kadim soruların ise cevapsız kaldığını belirtti. Konuşmasının sonunda biyo- teknolojideki gelişmelerin, insanlık anlayışını nasıl etkileyeceğini soran ve insanın insan-ötesi bir varlığa dönüşme ihtimalini gündeme getiren Şişman, insanın ruha sahip bir varlık olduğu fikrinden hareket eden Müslümanların bu tartışmalara ne şekilde dâhil olabileceğini düşünmek gerektiğini hatırlattı. Endüstri sonrası toplumda bireylerin kimliklerini ve doğalarını bilimin sunduğu imkânlarla yeniden belirleme ve tanımlama özgürlüğünü kazandıklarını söyleyen Şişman, bu özgürlüğün ahlâkî çerçevesini geliştiriminin yollarının araştırılması gerektiğini belirterek konuşmasını sonlandırdı.

Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin düzenlediği Tezgâhtakiler toplantı serisinin Aralık ayındaki konularından biri de İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Aliy’dir. Schleiermacher’ın çalışmaları Alman idealizmi üzerine olan ilgisinin Alman idealizmi üzerine olan çalışmalarıyla kaynaklandığını söyleyen Aliy, yakın zamanda yayınladığı *Teolog, Filozof Schleiermacher: Yaşamı, Eserleri, Felsefesi* adlı kitabı vesilesiyle genel olarak Schleiermacher’ın felsefesi ve özel olarak da filozofun hermenötik sahasına yaptığı katkılar üzerine konuştu.

Konuşmasına Schleiermacher’ın eser verdiği alanlardan bahsederek başlayan Aliy, filozofun bugünkü Avrupa düşüncesinin pek çok alanına göz ardı edilemeyecek ölçüde büyük tesirlerde bulunduğu, fakat çok üretken bir filozof olan Schleiermacher’ın külliyatından henüz ancak yüzde altmış oranında bir kısmı neşredilebildiği için bu tesirlerin tam olarak açığa çıkarılmadığını söyledi. Aliy, filozofun bütün bu üretkenliğine rağmen döneminde büyük olan Hegel, Fichte ve Schelling’in gölgesinde kaldığını da belirtti. Aliy’e göre Schleiermacher öncelikle bir teolog, daha sonra

Abdurrahman Aliy

da diyalektik, etik, din felsefesi, felsefi teoloji, pedagoji, psikoloji, estetik ve siyaset felsefesi sahalarna çok önemli katkılarda bulunmuş bir filozoftur. Onun teoloji sahasındaki en önemli eseri aydınlanmacı din anlayışını şiddetle eleştirdiği *Din Üzerine Konuşmalar* adlı eseridir. Ayrıca Berlin Üniversitesi Teoloji Fakültesi'nin kurucusu da olan Schleiermacher, burada okutulacak müfredatı belirlemiştir. Bugün Amerika'daki Protestan teoloji fakültelerinin neredeyse tamamı hâlâ onun hazırladığı bu müfredatı esas almaktadır.

Felsefe ve felsefe tarihi arasında yönetsel bir ayrılık olsa da sistematik bir birlik olduğunu düşünen Schleiermacher, hermenötik yöntemi kullanarak Platon'un diyaloglarını tarihlendirdiğini belirten Aliy, günümüzde de onun yaptığı bu tarihlendirmenin dikkate alındığını ifade etti. Din felsefesi sahasına da önemli katkılar yapan filozof, dini "mutlak bağlılık duygusu" olarak tanımlamış, bu sebeple Hegel'in yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır. Aliy'e göre, Marks-Engels çizgisindeki materyalist din eleştirisi de alanında Schleiermacher'ın din felsefesi Aktif olarak görüşlerini hedef almaktadır. Felsefesiyle, özellikle de "devletin kuruluşu" meselesiyle ilgilenmiş ve bu konuda ileri sürülen bütün klasik teorileri eleştirerek sosyalleşme ve devletleşmenin aynı şey olduğunu, dolayısıyla bu konuda özel bir teori geliştirilemeyeceğini vurgulamıştır.

Konuşmanın ilerleyen kısımlarında Schleiermacher'ın hermenötüğün bir kurucusu değil ancak çok önemli bir temsilcisi olduğunu vurgulayan Aliy, onun bu sahadaki önemini şu sözlerle açıkladı: "Schleiermacher'ın hermenötik tarihindeki önemi, çoğu araştırmacının kabul ettiği

üzere, onu yalnızca teoloji, filoloji ve hukuk felsefesine bağlı özel bir hermenötik olmaktan çıkararak genel bir hermenötik bilim haline getirmesinde aranmalıdır." Nitekim Schleiermacher'e göre hermenötüğün asıl meselesi de "anlama praksi için bilimsel bir teori geliştirmek"tir.

Schleiermacher hermenötüğü "bir konuşmanın ya da metnin mükemmel bir biçimde anlaşılmasını hedefleyen ve bize yabancı olan bir konuşmanın anlaşılmasını konu edinen bir sanat öğretisi ya da sadece bir tekniktir" şeklinde tanımlamıştır. Aliy'e göre burada önemli olan nokta metinle konuşma arasında bir ayrım yapılmamasıdır. Nitekim Schleiermacher İncil'i de bir konuşma olarak değerlendirmiş ve hermenötik yöntemi İncil'e de uygulamıştır. İncil'deki ayetleri tek tek ele alıp bağımsız sözler olarak anlamaya çalışan filozof, daha sonra bütün İncil'in dökümünü yaparak bu ayetleri bütün içine nasıl yerleştirebileceğini düşünmüştür. Bu çalışmaların neticesinde Schleiermacher, İncil'de yer alan dört adet mektubun sahte olduğunu iddia etmiştir.

Son olarak Schleiermacher'ın, yorumlama yöntemlerini birbirini tamamlayan "gramatik, komperatif, objektif" ve "psikolojik, sezgisel, subjektif" şeklinde iki kola ayırdığını ifade eden Aliy, bu iki yaklaşımdan ilkinin dil-edebiyat kurallarıyla sınırlı olup özdeş aklın bildirimlerini açıklamayı, diğerinin ise yazarn ukuyula birleşip bireysel olan konuşmayı yeniden kurmayı amaçladığını vurguladı. Aliy'in konuşmasının ardından toplanan katılımcıların sorularıyla devam etti.

Mâî Deniz

Tevfik Fikret

Sâf ü râkid... hani akşamki tagayyür, heyecân?
Bir çocuk rûhu kadar pür-nisyân,
Bir çocuk rûhu kadar şimdi münevver, lekesiz,
Uyuyor mâî deniz.

Ben bütün bir gecelik cûşiş-i ahzânımla,
O hayâlât-ı perişânımla
Müteşekkî, lâim,
Karşıdan safvet-i mahmûrunu seyretmedeyim...

Yok, bulandırmasın âlûde-i zulmet bu nazar
Rûh-ı ma'sûmunu, ey mâî deniz;
Âh, lâkin ne zarar;
Ben bu gözlerle mükedder, âciz,

Sana baktıkça tesellî bulurum, aldanırım;
Mâî bir göz elem-i kalbime ağlar sanırım...

Turgay Şafak

SAM Kırkambar Tez/Sohbet

Bir Sebki Hindî Şairi Olarak Şevket-i Buharî ve Osmanlı Şiirine Etkisi Turgay Şafak

13 Ekim 2011

Değerlendirme: Kadir Turgut

İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan
sonra doktoraını 2007 yılında Tahran
Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı
Bölümü'nde "Tashih-i

İntikadî-yi Divan-ı Şevket-i Buharî" başlıklı
tezıyla tamamlayan Turgay Şafak, Şevket-i
Buharî'nin Osmanlı şiiri üzerindeki etkisi
hakkında konuştu. Tezini üç bölüm halinde
sunan Şafak, birinci bölümde genel olarak
edebiyatta üsluplar ve Fars edebiyatı
tarihinde üslupların gelişimi hakkında bilgi
verdikten sonra, sebk-i Hindî (Hint üslubu)
üzerinde durdu.

Edebi ekol ya da yaklaşım anlamında
kullanılan *sebk* kelimesi, Fars edebiyatında
bir kişinin üslubundan çok uzun yıllar
boyunca devam eden bir edebi anlayışı ifade
etmektedir. Fars edebiyatı ilk eserlerini verip
klasik bir edebiyat olarak varolduğundan beri
Çoğunlukla coğrafi bölge isimleriyle
anılan bu dönemler aynı zamanda bir

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR SOHBET

Bir Sebki Hindî Şairi Olarak Şevket-i Buharî
ve Osmanlı Şiirine Etkisi
Mevlevîhânelerde Sanat Eğitimi
Dün - Bugün İstanbul Bienalleri

Turgay Şafak • 13 Ekim 2011

Safi Arpağuş • 27 Ekim 2011

Zeynep Gökğöz • 1 Kasım 2011

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALAR

Bir Mecmua Ekseninde Kültürümüzde
Mecmua Derleyiciliği
Klasik Türk Edebiyatında Bir Otobiyografi
Örneği: Sergüzeştânm

Murat Ali Karavelioğlu • 17 Kasım 2011

Vildan Serdaroğlu Coşkun • 22 Aralık 2011

FOTOĞRAF NEYİ ANLATIR?

Siyah Beyaz Fotoğraf:
Karanlık Odadan Dijitale
Türkiye'de Basın Fotoğrafçılığı

Mehmet Kısmet • 28 Ekim 2011

Selahattin Sevi • 28 Kasım 2011

TÜRKİYE'DE SİNEMA DERGİCİLİĞİ SÖYLEŞİLERİ

Sonsuz Kare Örneği

Mesut Uçakan • 10 Aralık 2011

BEZİ

Güncel Sanat Gezileri

Rumeysa Kiger
6 Ekim 2011 Garajistanbul; 8 Ekim 2011
İstanbul Modern; 12 Ekim 2011 Pilot Galeri;
11 Aralık 2011 Borusan Contemporary Perili
Köşk; 11 Aralık 2011 Yedi Yeni İş Sergileri;
22 Aralık 2011 Hayal ve Hakikat Sergisi

TOPLANTI DİZİSİ

Modernizm, Postmodernizm ve Küresellik
Bağlamında Görsel Sanat ve Kültür Toplantıları

Beral Madra • 2, 9, 16 2011;
24, 31 Aralık 2011

PANEL

Sadeliğin Derinliğinde Ö. Lütfi Akad Sineması

24 Aralık 2011

OKUMA GRUBU

Edebiyat ve İktisat Okuma Grubu

Mustafa Üzel • Ekim 2011

(İki haftada bir Cumartesi)

Melike Günyüz • Ekim 2011

(İki haftada bir Salı)

ATÖLYELER

Hayal Perdesi Film Atölyesi, Yapım 2011-2012

Murat Pay • Aralık 2011

(her Cuma)

Hayal Perdesi Film Atölyesi, Yazım 2011-2012

İhsan Kabil • Aralık 2011

(iki haftada bir Çarşamba)

Hayal Perdesi Film Atölyesi Kademe Çalışması
2010-2011

Murat Pay • Kasım 2010 (her Perşembe)

Senaryo Atölyesi

Gökhan Yorgancıgil • Kasım 2011

(her Cumartesi)

Sanat Tarihi Atölyesi

Nur Kaçal, Ayşe Taşkent • Aralık 2010

(iki haftada bir Cuma)

Şiir Atölyesi

Lütfi Şen • Ekim 2011

(her Cumartesi)

Kuramlara Osmanlı Edebiyatından Bakmak
Atölyesi

Berat Açıl • Kasım 2011

(iki haftada bir Cumartesi)

İslâm Düşüncesi ve Şiir

Zeynep Gemuhluoğlu • Kasım 2011

(iki haftada bir Çarşamba)

"Fotoğrafın Dili Üzerine" Fotoğraf
Okuma Atölyesi

Kamil Fırat • Aralık 2011

(iki haftada bir Perşembe)

Müzik Odası Atölyesi

Yalçın Çetinkaya • Aralık 2011

(iki haftada bir Cumartesi)

edebî yaklaşımı da ifade etmektedir. İlk dönem, Horasan bölgesinde gelişen ve 13. yüzyıla kadar devam eden, daha çok kaside nazım türünün rağbet gördüğü Sebki Horasanî olarak bilinir. İkinci dönem ise 14 ve 15. yüzyıllar boyunca Irak bölgesinde gelişmesinden dolayı bu adı alan edebî Sebki Irakî dönemidir. Irak bölgesinde gelişmesinden dolayı bu adı alan edebî anlayış döneminde daha çok gazel rağbet görmekte, söz sanatları çokça işlenmektedir. Bu iki dönemde klasik Fars edebiyatının zirve noktasına ulaşmış şairlerini yetiştirdiği artık edebî bir doyum noktasına ulaşıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle 15. yüzyılın sonlarında vefat eden Câmî (ö. 898/1492) "hâtemü'ş-şuarâ (şairlerin sonuncusu)" olarak anılmaktadır.

Bu noktada yeni bir çıkış gerektiği düşüncesinin beslendiği, söz sanatlarıyla örülmüş şiir dilini halk diline kaydıran "mekteb-i vuku (gerçekçi ekol)", bir geçiş dönemi olarak varolmuştur. Bu geçiş dönemi anlayışı gittikçe gelişerek klasiklikten kişeliğe dönen şiir diline yeni ve ince anlamlarla tazelik katmak düşüncesi bir edebî anlayış olarak ortaya çıkan olmayan Safevi hanedanının İran'a hâkim oluşu, Fars edebiyatı şairlerinin İran dışındaki bölgelere ve o zaman Hindistan'a hâkim olan Türk asıllı Babür hanedanının şairleri himaye etmesinden ötürü de daha çok Hindistan'a göç etmelerine neden olmuştur. Bu yüzden bu dönem şairlerinden çoğu Hindistan'da yaşamamışsa bile ya Hindistan'da bulunmuş yahut Hindistan'a gitme arzusu içerisinde

olmuştur. Bu nedenle de bu dönem edebî anlayışına "Sebki Hindî" denilmiştir. Hint üslubunun genel olarak şiirde sözü ve söz sanatlarını değil anlamı ön plana çıkarmak olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu üslubun birkaç özelliği şöyle sıralanabilir: İnce hayal, yeni mazmun, derin ve dolu mânâ, duyuların karmaşılaştırılması ve paradoks.

Hint üslubu şairleri daha çok ve değişik anlamı küçük ve kısa sözler içerisinde sığdırmaya çalışmışlardır. Bu nedenle şairleri kolay anlaşılabilir ve karmaşık sayılmıştır. Bu üslubunun en bilinen şairi, Şevket-i Buhârî'nin de çok etkilendiği Sâib-i Tebrîzî'dir. Bu iki isimden başka, Bidil-i Dehlevî ve Örfî-yi Şîrâzî de bu üslupta şiir yazan önemli şairlerdendir.

Şafak, sunumunun ikinci bölümünde Şevket-i Buhârî'nin hayatından, şiirlerinden ve üslubundan bahsetti. Şevket-i Buhârî, Hint üslubunun özelliklerinden biri olan "ince hayal"i işlemekte başarılı olan şairlerden biri kabul edilmektedir. Bunun yanında Hint üslubunun diğer karakteristik özellikleri de şiirlerinde görülmektedir. Yine Şevket-i Buhârî divanı incelendiğinde bu şairin Sâib-i Tebrîzî'nin şiirlerini ve tarzını takip ettiği de açıkça görülmektedir. Şafak, burada genel kanının aksine Şevket'in Sebki Hindî'nin Bidil ve Esîr-i Şehristânî'nin temsil ettiği ekole değil Sâib'in üslubuna daha yakın olduğunu da iddia etti. Şevket-i

Buhârî bir saray şairi olmamış, şairlerinde Şia inancının kutsal saydığı on iki imam dışında kimseyi övmemiştir. Kendisinin de rint meşrep, dünyadan va-reste ve cünûn halli olduğu kaynaklarda bahsedilmesinden başka bir kısım şairlerinden de anlaşılmalıdır.

Şevket-i Buhârî, İran'da yaşamış Fars edebiyatının önemli şairlerinden biri olmasına karşın İran dışında daha çok tanınıp takip edilmiştir. Farsça konuşulan Afganistan ve Tacikistan dışında Hindistan, Pakistan ve Türkiye'de de oldukça ilgi ve takdir görmüştür. İran'daysa hakkında neredeyse hiç çalışılmamış ve bir şair olarak da tanınmamıştır. Bunun nedeni muhtemelen idelolojik/milliyetçi yaklaşım olmalıdır. Turgay Şafak, kendisinin doktora tezi içerisinde hazırladığı Şevket-i Buhârî'nin divanının Topkapı Sarayı ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshalarına dayanarak yaptığı tenkitli metninden seçtiği yukarıda bahsi geçen hususlara ışık tutacak beyitlerden okuyup tercümelerini de verdi.

Şafak sunumunun son bölümünde ise Şevket-i Buhârî'nin Türk edebiyatına etkisine değindi. Şafak'a göre, Şevket-i Buhârî, Türk edebiyatında birçok kişiye etki etmiştir. Bunlar içerisinde hem etkisinin büyüklüğü hem de Şevket-i Buhârî'den etkilendiklerini açıkça ifade etmeleri bakımından Şeyh Galib ve Arpaeminizâde Sâmî önemlidir. Şeyh Galib'in "Merd ana dinür ki aç nev-râh" mısraıyla ifade ettiği "şairin yenilik getirmesi gerektiği düşüncesi" aslında Hint üslubunun genel anlayışını yansıtmaktadır.

Galib bir başka şairinde de Türk edebiyatında "Şevket-vârî" şiri kendinin başlattığını söylemektedir. Gerçekten Şeyh Galib'in şairleri incelendiğinde ince hayal ve yeni mânâ için uğraştığı görülür. Yine bu şairler incelendiğinde Şevket-i Buhârî başta olmak üzere Hint üslubu şairlerinin mazmunlarını andran çokça ifadeyle karşılaşılır. Arpaeminizade Sâmî de Şevket-i Buhârî'yi takip eden ve ondan doğrudan etkilenen bir başka şairdir. Şairlerinde Şevket-i Buhârî'nin mazmunlarının yansımaları görülür.

Ayrıca, Hint üslubunun Türkiye'deki temsilcisi sayılan Koca Ragıp Paşa'nın da Sâib-i Tebrîzî yanında Şevket-i Buhârî'yi de takip ettiği anlaşılmalıdır. Ayrıca Şafak, Şevket-i Buhârî'nin şairlerine iki şerh yazıldığını belirtti. Bu şerhlerden birisini Molla Murad ve diğerini ise Muhammed Hakîm yazmıştır. Molla Murad'ın yazdığı Şevket-i Buhârî'nin kasideleri üzerinedir ve basılmıştır (İstanbul, 1291).

Konuşmasının sonunda kendisine yöneltilen soruları cevaplayan Turgay Şafak, Şevket-i Buhârî'nin Farsça konuşulan Afganistan ve Tacikistan'da oldukça iyi bilindiğini, şairlerinin ezberlendiğini ifade etti. Ayrıca Türk edebiyatında, Şevket-i Buhârî'nin okunup takip edilmesinin Fars edebiyatı konusunda da oldukça yerinde değerlendirmeler yapıldığını gösterdiğini belirtti.

Safi Arpaguş

Mevlevîhânelerde Sanat Eğitimi Safi Arpaguş

27 Ekim 2011

Değerlendirme: Volkan Yahşi

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi Kırkambar Sohbet etkinliği kapsamında Ekim ayında Doç. Dr. Safi Arpaguş ile "Mevlevîhânelerde Sanat Eğitimi" üzerine keyifli ve verimli bir sohbet gerçekteştirdik. Marmara Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Arpaguş 1994 yılında Aziz Mahmud Hüdayı'nın *Nasâyih ve Mevâiz* isimli eseri üzerine yaptığı çalışma ile yüksek lisansını; 2001 yılında "Mevlana'nın Dinî Anlatım Metodu" isimli tezi ile de doktorasını tamamladı. 2002-2003 yılları arasında bir yıl İngiltere'de alanyla ilgili araştırmalarda, 2010 yılında ise kısa bir süre Suriye'de (Şam) İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı olan Doç. Dr. Safi Arpaguş'un tasavvuf, Mevlânâ ve Mevlevîlik üzerine akademik çalışmaları devam etmektedir.

Oldukça verimli geçen toplantıda Arpaguş öncelikle sanat eğitiminin tasavvuf eğitiminin bir parçası olarak okunması gerektiğini, tasavvuf eğitiminin, insan merkezli ve insanı maddî ve manevî olgunlaştırma amacıyla olduğunu vurguladı. Bu minvalde mevlevîhânelerde derviş

yetiştirmek bir sanat olarak görölmekteydi. Balçıkta yapılan seramik metaforunda da billurlaşan bu şiar Hz. Mevlana'nın *Mesnevî*'a göre mutlak güzelliğin bir tecellisi Arpaguş'a göre mutlak güzelliğin bir tecellisi meyanında sanat, sufiler için ekmel bir mürebbi konumundadır. Bu mânâda aşk, iman ve edebî bir yansıması olarak şiir, musiki, hat, ebru ve diğer klasik sanatların yanı sıra Mevlevîlikte tekkelere müridana verilen mutfaktan meydancılığa 18 ayrı görev inanç ve amel bağını da sağlamaktadır. Özeldir Mevlevîlikte genelde ise hemen hemen tüm tasavvuf ekollerinde İslâm'ın çalışmaya verdiği önemin bir yansıması olarak müridan geçimini sağlayacak bir işle meşgul olmalı idi. Bu sayede inanç ve amel, mânâ ve madde birlikteliği sağlanmaktaydı. İncelmiş olan estetik algılar kuyumculuk, hattatlık, çilingirlik, marangozluk, kalemtraşçılık, oymacılık, tesbihçilik gibi birçok zanaat branşına aksetmekteydi. Arpaguş'un vurguladığı üzere sanat ve zanaat, duygu, düşünce ve amel birliğini sağlayarak ruhlara sakinet, safa ve beka hissi verir; güzeli öğretir; bedii zevkleri geliştirir; iç dünyayı incelterek hayata güzellekle örüli bir kıvam verir. Bu yönüyle dinî hayatı canlı tutup ruhun madde üzerinde hakimiyetini sağlar, nefsani meyilleri tasfiye ederek nefis ve irade terbiyesinde mühim bir rol oynar.

Mevlevîhânelerde her müridin yeteneğine, meşrebine ve muhabbetine uygun bir sanata yöneltilmesi, şiir ve musiki ile nefsin terbiye edilmesi

SAM Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları

Bir Mecmua Ekseninde Kültürümüzde Mecmua Derleyiciliği

Murat Ali
Karavelioğlu

gelenekselleşmişti. Bu minvalde maddeten ve manen boş ve atıl kalınması kat'î surette men edildiğinden mevlevîhâneler bir ocak hüviyeti kazanmışlar; pek çok zanaatkarın yanı sıra büyük şairler, musiki üstadları, hattatlar çıkarmışlardır. Şiirde Şeyh Galib, Esrar Dede, III. Selim, Mustafa Sakıb Dede, Hasan Nazif Dede, Konyalı Şem'i, Leyla Hanım, Veled Çelebi İzbudak, Ahmed Remzi Akyürek, Tahirü'l Mevlevî ve Ahmed Avni Konuk... Musikide Hammamizade İsmail Dede Efendi, Zekai Dede, İtri, Nayi Osman Dede, Köçek Mustafa Dede ve daha pek çok ismi saymak mümkündür. Yine Mehmed Sadık, M. Zekai Dede, Hasan Leylek Dede, Said Dede, Hasib Dede ve Hüsnü Yusuf Bey gibi hattat ve kalem ehli de Mevlevî sanatkarlardandır. Örneğin sadece Galata Mevlevîhânesi, dört yüz otuz yıllık hizmeti süresinde yetmiş kadar divan sahibi şair yetiştirmiştir. Arpağaç'un da son olarak vurguladığı gibi, Mevlevîlik 700 yıldır saraylardan en ücra kasaba köşelerine kadar toplumun pek çok kesimiyle sıkı bir ilişki içinde olmuş, ciddi bir disiplin içinde verilen din, dil, edebiyat, musiki, kültür ve sanat eğitimiyle birer kültür merkezi; ilim, irfan ve terbiye mektebi; birer akademi ve konservatuar niteliği taşımış; büyük edip, şair, mesnevîhan, mütefekkir, musikişinas, ressam, hattat, nakkaş ve el sanatkarları yetiştirmiştir.

17 Kasım 2011

Değerlendirme: Turgay Şafak

Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından Ekim ayında başlatılan "Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları" dizisinin ilk konuğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Murat Ali Karavelioğlu'ydü. "Bir Mecmua Ekseninde Kültürümüzde Mecmua Derleyiciliği" başlıklı konuşmasının başında halen üzerinde çalışmakta olduğu *Mecmua-i Kasaid-i Türkiyye* adlı eseri niçin tercih ettiğinden bahseden Karavelioğlu, mecmuaların klasik edebiyat çalışmalarında lâyık olduğu derecede ilgi görmediğine değindi. Daha sonra da *mecmuamın* edebî bir terim olarak tanımını yaptı: "Aynı şairin veya başka başka şairlerin çeşitli nazım biçimlerinde yazmış olduğu şiirlerin belirli kıstas ve ölçüler içerisinde bir araya getirildiği genel eserler." Konuşmasının devamında mecmuaların sadece edebî ürünlerin

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

derlendiği eserler olmadığını bunun dışında ferva mecmuaları, hadis mecmuaları gibi farklı mecmualarla da karşılaşabileceğinden bahseden Karavelioğlu, mecmuaları derleyen insanların sıradan insanlar olmadığını; belli bir zevk-i selim sahibi olan, vezin ile imlaya bilgisine sahip olan, vezin ile imlaya hâkim kimseler olduğunu belirtti. Ayrıca mecmuaların basit bir heves ile meydana gelmiş bir çalışma olmayıp uzun yıllar notlar alınarak meydana geldiğine, mecmua derleyicisi müellif kendisi olmadığını için genellikle imza atmadığına ve mecmua olduğundan bahsetti.

Konuşmasında farklı edebiyat otoritelerinin mecmua tanımlarına yer veren Karavelioğlu, Ali Canip Yöntem'in mecmuanın gelişigüzel hazırlandığına dair görüşünü eleştirip bunun böyle olmadığını örneklerle açıkladı. Mecmuaların çok çeşitli türlerinin olduğunu değinen Karavelioğlu, Ağâh Sırrı Levent'in yaptığı mecmua tasnifini esas alarak mecmua türlerini şöyle sıraladı: Nazire mecmuaları, şair mecmuaları, konu birliği olan mecmualar, tanınmış kişilerin eserlerinden yapılan mecmualar.

Konuşmasının ikinci bölümünde mecmuaların önemine değinen Karavelioğlu "Şairin divanına girmemiş şairler bu mecmua içinde yer alabilir. Bunun sebebi şairin divanını tertip ettikten sonra da şairler yazması ve divanını yeniden düzenleyip tertip etmeye ömrünün vefa etmemesi olabilir" dedi. Ayrıca mecmuaların "Derleyen edebi zevk sahibi olması sebebiyle dil, imla ve edebi açıdan katkılar

sağladığını; şair tezkirelerinde dahi adına rastlanmayan şairlerin adlarına mecmualardaki küçük bir kayıpla dahi olsa rastlanabileceğini ve bunun edebiyat tarihi belirten Karavelioğlu, mecmuaların aynı mahlası kullanmış şairlerin ayrıl edilmesinde de oldukça faydalı kaynaklar olduğunu dile getirdi. Karavelioğlu'nun değindiği bir diğer önemli nokta da kayıp eserlerin mecmua içinde bulunabilmesiydi: "Kaynaklarda adını bildiğimiz ama ortada olmayan bir eser bir mecmua içinde çıkabilmektedir. Mesela Ahmed Fakih'in *Çarhnâme*'si Hacı Kemal'in derlemiş olduğu *Câmiü'n-nezâir* içinde bulunmuştur."

Konuşmasını mecmuaların bir türü olarak kabul edilen nazire mecmualarına değinerek sürdüren Karavelioğlu nazire yazma geleneğine dair de bazı bilgiler verdi: "Nazireler bazen şairin beğendiği, sevdiği kendinden önce yaşamış şairlerin şiirlerine bazen aynı dönemde yaşayan şair arkadaşına jest maksadıyla bazen de meydan okuma amacıyla yazılmakta ve daha çok edebiyat mahfillerinde okunmaktadır. Nazire yazılırken dikkat edilmesi gereken en önemli kıstas konu bütünlüğü olup bir mersiyeye nazire yazılacaksa mersiyeye nazire yazılmasıdır. Yine aynı şekilde nazim Divan edebiyatında en bilinen nazire mecmuaları ise şunlardır: Ömer b. Mezid, *Mecmûatü'n-nezâir*, Eğridirli Hacı Kemal, *Câmiü'n-nezâir*, Eğridirli Edirneli Nazmi *Mecmeu'n-nezair*, Pervane Bey, *Mecmua-i nezair*."

Karavelioğlu konuşmasının son bölümünü Süleymaniye Esad Efendi 3418 numarada kayıtlı *Mecmua-i Kasaid-i Türkiye* adlı esere ayırdı. Mecmuanın teknik özelliklerinden bahsettikten ve mecmuayı hazırlarken karşılaştığı sorunlar ve çözüm yollarına dair takip ettiği metodu dinleyicilerle paylaştıktan sonra program soru-cevap faslıyla sona erdi.

Klasik Türk Edebiyatında Bir Otobiyografi Örneği: Sergüzeştname Vildan Serdaroğlu Coşkun

22 Aralık 2011

Değerlendirme: Mustafa Özağaç

“Klasik Türk Edebiyatında Bir Otobiyografi Örneği: Sergüzeştname” başlıklı sunumuyla Vildan Serdaroğlu Coşkun, “Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları” program dizisinin ikinci konuşuydu. Coşkun, henüz baskıda olan *Sergüzeştüm Güzel Hikâyetdir, Divan Edebiyatında Otobiyografik Bir Eser: Za'îfi'nin Sergüzeştnamesi* isimli kitabını bizlerle paylaştı. Bu kitapta nelerin yeni olduğunu, kitabın eski edebiyat sahasına neler kattığını ve bu kitaba neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayarak konuşmasına başlayan Coşkun, mevcut literatüre metodolojik ve içerik olarak bir katkı sağlamayı amaçladıklarını belirtti. Genelde yapılan çalışmalarda metin neşri ile birlikte şairin hayatı ve eserleri incelenirken, burada *sergüzeştname*nin ne olduğunu, niçin *sergüzeştname*ye ihtiyaç duyulduğunun izahının yapıldığını, eserin içindeki tarihî ve

tasavvufî yönlerin ayrı ayrı ele alınarak teorik bağlamda incelendiğini dile getirdi.

“Divan şiirinde şair, okuyucuya genellikle ‘kendisi’ olarak görünmez. Şairin varlığı tecrit sanatı veya üçüncü şahıs kisvesi altında ve hep mahlaslardır. Sergüzeştname türündeki eserlerde ise durum tamamen aksinedir. Sergüzeştnameelerde şair kendisi olarak görünmekle kalmaz, şahsî hayatı hakkındaki önemli bilgileri de ilk ağızdan paylaşır.”

Coşkun’un kitabında incelediği *sergüzeştname*, 16. yüzyılda bürokrat bir şairin kendi kaleminden çıkmış olan, dil ve muhteva olarak o döneme ait pek çok yönü taşıyan önemli bir eserdir. Belli oranda değerli ve önemli kılan bilgiler içermesi, eseri Bir yanda maişet kaygısı çekip öte yanda müderris olmak ve mansıb elde edebilme uğruna hayat-bürokrasi-patronaj ağı içinde mücadele veren müderris bir şairin şahsî toplamıdır *Sergüzeştname*. Eserde şairin kendi hayatına olduğu kadar bürokratik sisteme, hâmilik ilişkilerine ve bunun sanata yansımalarına, gündelik hayata, değer yargularına, askerî hayata, devlet kurumları arasındaki ilişkilere, dil inceliklerine rastlamak mümkündür. Eserde bir mesnevi, onun içinde yer

Vildan Serdaroğlu Coşkun

alan mensur tasavvufi bir aşk hikâyesi ve bir falnâme de bulunmaktadır.

Hem tenkitli neşir hem de eser üzerine inceleme yaparak bu kitabı oluşturan Coşkun, sahada çokça yapıldığı gibi 16. yüzyıldan bir şair ve onun hayatı bağlamında tek bir noktadan değil, daha geniş bir çerçeveden teorik ve pratik bağlamda divan edebiyatında sergüzeştname örneği olarak yaklaşmanın önemli olduğunu belirtti. Coşkun, metin neşri metodlarıyla transkripsiyonlu metni ortaya konulan *Sergüzeştname*'in neşirini, mevcut dört nüshanın temin edilebilen üçü üzerinden gerçekleştirildiğini ifade etti. 26 varak gibi nispeten az sayılabilecek bir varak sayısına sahip olsa da, eserin 25 satır ve 4 sütundan oluşması ve Za'îf'nin kendi hayatını okuyucuya sunarken hikâye içinde hikâyeler anlatmış olması, söz konusu çalışmanın niceliği hakkında fikir verebilecek hususlardır.

Kitabın giriş bölümünde sergüzeştname-otobiyografi ayrışması incelenmektedir. “Doğu'nun öz-anlatısı: Sergüzeştname” ve “Batı'nın öz-anlatısı: Otobiyografi” şeklinde iki başlığın ardından, kitabın sorunsal ile ilgili kısım olan “Sergüzeştname'nin soruları, soruların sergüzeştname'si” başlığı yer almaktadır ki kitabın, çerçevesine oturtulmaya çalışıldığı temel soruyu barındıran bu bölümdür. “İslâm kültüründe kendinden bahsetme, kendi hakkında konuşma ve yazma geleneği var mıdır?” Bu soru ile esere yaklaşan Coşkun, çalışması boyunca bu soruyu ve onun uzantısı olan başka soruları sorarak kitabı bina ettiğini dile getirdi.

16. yüzyılda Osmanlı hayatına dair kısa bir bilgilendirmenin ardından Za'îf'nin adı ve mahlası üzerinde durulmuştur. “Şahsiyeti” bölümü, bu tip çalışmalarda kendisine pek de yer bulabilen bir bölüm değildir. Burada şairin kendi anlattıklarından yola çıkılarak bir kişilik çizilmeye çalışılmıştır. Azimli, sabırlı, kanaatkâr, yardımsever gibi kendi olumlu özelliklerini dile getirmiş olsa da, esere biraz uzaktan bakınca şairin bu özelliklerle çelişen davranışlara düşebildiği görülmektedir. “Şahsiyeti” bölümünün diğer çalışmalara nazaran, burada bir orijinalite barındırdığı aşikârdır.

Kitaptaki bölümler hakkında yapılan bazı açıklamalardan sonra kitabın içeriğine geçildi ve *Sergüzeştname*'yi anlatan Coşkun sunumunu böylece sonlandırdı.

SAM Fotoğraf Neji Anlatır?

Siyah Beyaz Fotoğraf: Karanlık Odadan Dijitale Mehmet Kısmet

28 Ekim 2011

Değerlendirme: Seyhan Haznedar

Fotoğraf tarihinin yaklaşık 170 senelik geçmişi içerisinde çok kısa sayılabilecek bir gelişim sürecini kapsayan sayısal devrim ile filmin temel yapısını oluşturan ışığa duyarlı gümüş taneciklerin yerini, sayısal görüntü algılayıcı teknolojilerinde öncü firmaların geliştirdikleri sensörler almıştır. Sürekli gelişen sayısal

Mehmet Kısmet

fotoğraf makinelerinin kimi zaman daha da küçülen ve kullanımı kolaylaşabilen teknolojileri, amatörler arasında hızla yaygınlaşmasını ve daha geniş kesimlerce kullanılabilen ekipmanlar haline dönüşmesini sağlamaktadır.

“Fotoğraf Neyi Anlatır” program dizisinin konuğu Mehmet Kısmet bu hızlı gelişimle ilgili şunları söyledi: “Fotoğrafın kendisi zaten çok ve çabuk üretilen bir ortam ki bu durum, geçeni yüzyılın başlarında, Kodak’ın ‘snapshot’ kutu şeklinde ‘Brownie’ makineler ‘snapshot’ denilen çabuk çekim diyebileceğimiz türde bir patlama yaptı. İlk 1900 yılında yapıldı ve belki de milyonlarca satıldı. Kodak’ın reklam sloganı ‘Siz düğmeye basın, gerini biz hallederiz’ idi. Bugünün dijital makineleri o günlerden çok farklı değil. Bütün bu gelişmeler, tabii ki fotoğraf dillerinin de daha geniş açılımlara yayılmasına yol açtı; örneğin sonraları Leica’nın da 35mm film ile başka bir çığır açması gibi. Bugün yaşananlar pek farklı değil, ne var ki, iletişim, internet, televizyon, vs... üreticiler tarafından daha sık ve çok etkilenmemize sebep oluyor. Yoksa bana göre, Garp cephesinde yeni bir şey yok.”

Fotoğrafın yaygınlaşmasına paralel olarak, aynı oranda kalitesinin de artmasına yönelik projelerde yer alan Mehmet Kısmet, ülkemiz çağdaş fotoğrafına özellikle “müze ve koleksiyon kalitesinde” fotoğraf baskısı

kavramını yerleştirmeyi ve yaymayı hedef olarak 2003 yılında “İstanbul Fotoğraf Merkezi”ni kurdu. Fotoğraf Merkezi bünyesinde yer alan Leica Galerisi dünyanın saygın fotoğrafçıların eserlerine ev sahipliği yaptı.

Toplantıya, Mehmet Kısmet’in ilk olarak 2008 yılında İstanbul, ardından Paris, Frankfurt Leica Galerisi’de sergilenen “Distilasyon” adlı sergisinde yer alan fotoğrafların gösterimi ile başladı. Fotoğrafların büyük çoğunluğu Kısmet’in titiz çalışması ile karanlık odada basılmış. Fotoğraflar, farklı yerlerde, farklı zamanlarda çekilmiş, bir konu bütünlüğü değil ama anlam bütünlüğü taşıyor. Bu fotoğraflar, Kısmet’in tabiriyle yıllar içinde “damıtlarak” üretilmiş.

Karanlık oda çalışmalarına çocuk yaşlarda başlayan Kısmet, kimyalarla, kağıt malzemeye daha rahat yorum yapabildiğini, daha üretken olabildiğini düşünüyor. Bunun diğer çalışma tekniklerini reddettiği anlamına gelmeyeceğini, yeri geldiğinde aydınlık odayı da kullandığını ama siyah-beyaz karanlık odayı farklı kılanın, belkide atmosferiyle alakalı olarak, kendinizi sınadığınız, duygularınızın gidip geldiği bir ritüel tarafı olduğunu ifade ediyor.

Toplantıya, Kısmet’in bilgi ve tecrübelerini aktardığı, sergi fotoğraflarının perdede gösterimiyle devam edildi. Kısmet, fotoğraf çekerken, özellikle siyah-beyazda, daha ışığı gördüğünüz anda işin bitmiş halini, onu nasıl

anlatacağınızı görüyor olmanın ve bunu yapabilmek için işin zanaat kısmının da ihmal edilmemesinin önemine değindi.

Kısmet, –dünyada önemi çok önce anlaşılan– fotoğrafın bir baskı ürünü olarak alıcısına; başta müzeler, fotoğrafseverler ve koleksiyonerler olmak üzere sunulabilmesi için müze kalitesinde basılmış olması gerektiğinin altını çizdi. İstanbul Modern Müzesi Fotoğraf Bölümü kurucu heyetinde bulunan Kısmet, İstanbul Fotoğraf Merkezi organizasyonuyla müzenin ilk daimi koleksiyonunun oluşturulması sırasında müzeye seçilen fotoğrafların çoğunun, kaliteli baskısının bulunmaması güçlüğüyle karşılaştıkları durumun çok farklı Bugüne geldiğinde de durumun çok farklı olmadığını görüşünde olan Kısmet, içinde bulunduğu görüşünde de durumun çok farklı olduğunu, bilgisayar ekranında gördüğümüz çoğu fotoğrafın –içeriğini ayrı tutarsak– kalite olarak basılabilmekten çok uzak olduğunu söyledi.

Dünya fotoğraf tarihine baktığımızda, Türk fotoğrafından söz edebilmemizin pek mümkün olmadığını belirten Kısmet, fotoğrafçıların, uluslararası sanat piyasasında yer alabilmelerinin galeriler ve yurtdışı sanat fuarları aracılığıyla müzayedelere girmekle gerçekleşebileceğini söyledi. Çağdaş fotoğrafta, bu kanala giren az sayıda da olsa Türk fotoğrafçısının olmasının umut verici bulunduğunu ve bu tür gayretlerin sadece iyi fotoğrafçı olmakla değil o mecrada sanatın harcamak, emek vermekle de ilgili olduğunu ifade eden konuşmacı ayrıca dünyada sanatın biraz da spekülasyonla kaynaklı olduğunu da sözlerine ekleyerek, bu ferdi çabaların, belki ileride yukarıdan aşağıya, fotoğrafımızdaki

kalite ve dil arayışını yaymaya öncülük olabileceği tespitinde bulundu.

Mehmet Kısmet'in içtenlikli paylaşımlarıyla katılımcılar açısından verimli geçen "Fotoğraf Neyi Anlatır?" program serisinin bu bölümü, izleyicilerin yönelttiği sorulara verilen cevaplarla sona erdi.

Türkiye’de Basın Fotoğrafçılığı Selahattin Sevi

28 Kasım 2011
Değerlendirme: Zübeyde Yücedal

"Fotoğraf Neyi Anlatır" adlı yuvarlak masa toplantılarının Kasım ayı konusu Selahattin Sevi'ydi. 1994 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun olan Sevi, Türkiye, Zaman ve Milliyet gazetelerinde çalıştı. 2001 yılından bu yana Zaman gazetesinde fotoğraf editörlüğü görevini sürdürüyor.

Söyleşi, Sevi'nin son günlerde İstanbul'da ve Ankara'da sergilenen "Türkiye'de Zaman" sergisinin nasıl ortaya çıktığını anlatmasıyla başladı. Zaman'ın 25. kuruluş yılı münasebetiyle, Türkiye'de fotoğraf adına bir boşluğu doldurmak için başlanan bu proje, 25 fotoğrafçıya ait 250 fotoğraftan oluşuyor. Sevi, sergi açmak için izin alma sürecinde yaşanan trajikomik halleri ve bu tarz girişimlerin Türkiye'de ne kadar zor ilerlediğini de özellikle belirtti.

Selahattin Sevi

Katılımcıların sorularıyla devam eden söyleşinin ilk sorusu basın fotoğrafçılığı ve belgesel fotoğrafçılık arasındaki farklardı. Sevi, bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle izah etti: “Bizde bir şey yanlış anlaşılıyor; fotoğrafçı gazetede çalışıyor ise *foto jurnalist*; sosyal bir kimliği, sendika üyeliği vs. varsa *belgesel fotoğrafçı* oluyor.” Sevi, gazeteciliğin pahalı bir iş olduğunu –afet bölgesinde haber yapmanın zorluklarını örnek göstererek– söyledi. Ayrıca, 80’ler sonrası Türkiye’de gazeteciliğin “star gazeteciler” ve “iyi muhabirler” olmak üzere iki yolda ilerlediğinden bahsetti. Sevi’ye göre Türkiye’de daha çok “star gazetecilik” tabiri geçerli. Bir “star gazeteci” haberi yapılan kişiyle birlikte sansasyonel birkaç poz verdiğinde yapıtı haberden çok daha fazla akılda kalıyor. Buna rağmen hâlâ “iyi muhabirler” de iyi haber yapabiliyor.

Sevi’ye yöneltilen diğer bir soru ise paparaziler ve magazin haberciliği hakkındaydı. Sevi yurtdışında magazinın basın organlarıyla neşredildiğini, ulaşımın da herkese açık ve kolay olmadığını söyledi. Bizde ise magazinın ana akım gazetelerde yayımlandığını, haber programlarında dahi fazlaca yer aldığını ekledi.

80 darbesinin basın fotoğrafçılığına uyguladığı sansürle ilgili yorumlara ise; “Fotoğrafçının fotoğraflarına sahip çıkamaması Türkiye’deki işleyişle ilgili. En büyük sebep de fotoğrafçının negatifleri gazeteye teslim etmesi ve onların artık

gazetenin malıymış gibi farz edilmesidir. Önceden gazeteci kendi malının hırsız sayılıyordu. Gerçekte böyle bir şey olmaması gerekir, fikir ve sanat eserleri kanununa göre tüm haklar çekene aittir. Buna rağmen 80 darbesi döneminde çektiği fotoğrafları korumayı başarabilen iki muhabir tanıyorum; hatta biri bu fotoğrafları kitaplaştırdı” şeklinde karşılık verdi.

Etik ve sansürle ilgili soruları ise, bir fotoğrafın kamusal faydası varsa izin alınması gerektiğini, etik sınırlamasıyla da alakalı çekilmesi kadar kullanılmasyla da alakalı olduğunu söyleyerek cevapladı. Sevi, haber değeri olan her fotoğrafın belge niteliğiyle çekilmesi gerektiğini fakat onun yayınlanıp yayınlanmayacağına kurulun karar vereceğini, editöryel elemeden geçmemiş fotoğrafın iş ve haber değeri olamayacağını da ekledi. Bir başka önemdediği hususu karesidir ve iyi fotoğraf illa şok eden fotoğraf değil sıradan bir fotoğraf da olabilir. Ayrıca her şeyin direkt gözler önüne serilmesi yerine, bazı haberler dolaylı anlatılması ve görüntünün bir kısmı zihinlerde tamamlanmalıdır” diyerek belirtti.

Sevi, günümüz şartlarında foto muhabirliğinin eskiye oranla daha avantajlı olduğunu, foto muhabirlerinin birçok gazetecinin gezemediği sıklıkta gezip, haber durumunda herkesten önce olay yerine ulaşma imkânı bulduklarını belirterek sözlerini tamamladı.

SAM Türkiye'de Sinema Dergiciliği

Sonsuz Kare Deneyimi Mesut Uçakan

10 Aralık 2011

Değerlendirme: Mevlüt Uçpınar

“Hepimiz sonsuz karelerden oluşan bir filmin içindeyiz!”

Hayal Perdesi Sinema Dergisi ekibinden Barış Saydam ve Esra Tice'nin moderatörlüğünde düzenlenen söyleşide, filmlerinde işlediği konularla ve üslubuyla kendine has bir çizgi oluşturabilmiş bir yönetmen olan Mesut Uçakan konuk edildi. Mesut Uçakan yönetmenlik, yapımcılık, senaristlik ağırlıkta olmak üzere bir filmin tüm unsurlarıyla yakından ilgilenmiş; filmlerin yapımından dağıtımına kadarki tüm aşamalarda emek vermiş bir isim. Uçakan film yapmakla kalmamış, üstüne üstlük sinema dergisi çıkarmış, filmler üzerine kaleme aldığı onca yazının yanında derginin editörlüğünü de kendisi yapmış bir yönetmen olarak ülke sinema tarihimize belki de ilk ve tek örnek Mesut Uçakan'ın yaptığı tüm bu işlere bakıldığında, sinemayı bir bütün olarak algıladığı ve meselesini anlatırken de bu bütüncül bakış açısıyla hareket ettiği sonucu kolayca çıkmaktadır.

Yönetmen, sözlerine öncelikle sinemayla nasıl tanıştığını anlatarak başladı. Söyleşinin devamında ise, yöneltilen soruların içeriğinin

sinema dergiciliği kapsamında olmasına rağmen; sık sık sinema serüveninden bahsetti. Söyleşi esnasında hatıralarını, çalıştığı oyuncular, fikir olarak çok etkilendiği Necip Fazıl'ı anmadan edemedi. Uçakan, gençliğinde en büyük hayalini Necip Fazıl'ın *Reis Bey* ve *Para* eserlerini sinemaya uyarlamak olduğunu söyledi. O yıllarda sinema ile uğraşmanın dışardan bir gözle bakıldığında çok gülünç ve boş bir şeymiş gibi algılanmasına rağmen; Uçakan ve birkaç arkadaşı Milli Türk Talebe Birliği'nin sağladığı imkânlarla sinemayla olan gönül bağlarını sağlamlaştırma yoluna gitmişler. Ülke sinemalarına yaygın ve dinî görüşün aksine, geleneklerine bağlı ve dinî hassasiyetleri olan bir sinema görüşünü savunmuşlar. Bu minvaldeki yazıların *Mutlak Fikir Estetiği ve Sinema* adlı bir sinema dergisi çıkararak üniversitelere, vakıflara, demeklere ulaşturmaya çalışmışlar. Bu dergideki yazıların çoğunu, farklı isimler kullanarak Mesut Uçakan bizzat kaleme almış. Uçakan'ın yükünün büyük bir kısmını üzerine aldığı bu dergi, ülkemizdeki çoğu için gerekli maddi kaynağı sağlayamamış ve altı ay sonra kapanmış.

Mesut Uçakan, senaryosunu yazdığı ve yönetmenliği yaptığı *Lanet* (1978) filmiyle sinemaya adımını atmış. En beğenilen filmlerinden biri olan *Reis Bey*'i (1988) çekebildiği için ise yönetmen kendini bahtiyar addediyor. *Yalnız Değilsiniz* (1990) filmi, kıyafetinden dolayı en temel haklardan biri olan eğitim hakkı engellenen binlerce kadının

durumunun görmezden gelinmesine bir nevi isyan. *Kelebekler Sonsuza Uçar* (1993) filmiyle, bu toprakları düşman işgaline karşı savunanların, bu toprakların asil sahiplerinin de aralarında bulunduğu binlerce kişiye sırf sarık takıkları için yapılan zulmü Uçakan, İskilipli Atıf Hoca'nın şahsında belgelemiştir. Bu yıl 18. Adana Altın Koza Film Festivali'nde ödül alan Özcan Altın Koza Film Festivali'nde cinayetler hakkında yaptığı konuşmadan sonra bir anda göklere çıkarıldığını hepimiz gördük. Sanatçıların (hele de yönetmenlerin) toplumsal duyarlıklarının böyle yüksek olması, az rastlansa da çok güzel bir durum olduğu kesin. Uçakan, *Ölümsüz Karanfiller* (1995) filmiyle faili meçhul cinayetlere değinmiştir ama sinema çevrelerinin tevaccühünü bir türlü görememiştir. Bu filminden sonra sinemaya uzun bir ara vermesinde belki de aramız gereken nedenlerden bir tanesi; toplumun ve sinema çevrelerinin ona göstermediği bu tevaccühtür.

Mesut Uçakan uzun bir aradan sonra 2003 yılında Ayşe Şasa'nın yayın danışmanlığını yaptığı *Sonsuz Kare* sinema dergisini çıkararak sinema dergiciliğine tekrar döner. *Sonsuz Kare*'nin ilk sayısında "hedefimiz geleceğe bir taş atmak" diyerek yeni bir üretim sürecine başlar. *Sonsuz Kare* sinema dergisinde yazan çok önemli sinemacılar arasında Lütfi Ö. Akad, Halit Refiğ, Yücel Çakmaklı, Nuri Bilge Ceylan, Ersin Pertan gibi pek çok önemli yönetmenin imzası var. Uçakan, bugünle 2000'lerdeki sinema ortamı kıyaslandığında, o dönemin şartlarında bir sinema dergisi çıkarmanın "delilikle" eşdeğer olduğunu da sözlerine ekledi.

Ülke sinema tarihimize bakıldığında, özellikle de sinema yazınında yönetmenlerle sinema eleştirmenleri arasında 1960-1970 döneminde bir kampaşma yaşandığını görüyoruz. Sırf birbirlerine cevap vermek ve taraf olmak için çıkarılan sinema dergilerinin uzun soluklu olamaması gayet tabii olsa gerek. Mesut Uçakan yönetmenlerle sinema eleştirmenlerine *Sonsuz Kare* dergisiyle bir anlamda yeniden buluşma ortamı sağlamıştır. Geçmişten beri süregelen önyargıları kırarak farklı ideolojik görüşe mensup yönetmen ve sinema yazarlarını aynı sinema dergisinde bir araya getirebilecek bir ortamı hazırlamak, bir dergi editörü olarak Uçakan'ın kayda değer işlerinden biridir. *Sonsuz Kare* dergisi, yönetmenin yeni bir filme başlamasıyla yayın hayatına son vermiştir. Fakat oluşturduğu çizgisiyle birçok sinema dergisi tarafından örnek alınmıştır. Güncel olarak sıklıkla takip edilen sinema dergilerinden biri olan *Film Arası* dergisi de bunlardan biridir. *Sonsuz Kare*'de çalışmış yazarlardan bir kaçının ev sahipliği yapıyor olması ve formatının benzerliğiyle; *Film Arası*, *Sonsuz Kare* dergisinin boşluğunu aratmıyor.

Bülent Vardar

SAM Panel

Sadeliğin Derinliğinde Lütfi Ö. Akad Sineması

24 Aralık 2011

19 Kasım 2011'de vefat eden Türk sinemasının kurucu yönetmenlerinden Lütfi Ö. Akad'la ilgili üç oturumlu bir panel düzenlendi.

Hayal Perdesi Sinema Dergisi'nin organize ettiği panel, Akad'ın "Anadolu Üçlemesi"nin son ayağı olan *Diyet* (1974) filminin gösterimiyle başladı. Film gösteriminden sonra panelin ilk oturumunda Okan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Bülent Vardar, Mimar Sinan Üniversitesi Sinema Televizyon Bölümü öğretim görevlisi Prof. Sami Şekeroğlu ve *Film Arası* dergisinin yayın yönetmeni Suat Köçer yer aldı. İkinci oturumda *Otobüs Yolcuları* (1961) ve *Karanlıkta Uyananlar* (1964) gibi Türk sinemasının önemli filmlerine imza atan yönetmen Ertem Göreç ve başta *Vesikalı Yarım* (1968) olmak üzere Türk sinemasının pek çok klasliğinde pay sahibi olan senarist ve yönetmen Safa Önal, Akad'ı ve sinemasını serüveninde önemli bir yeri olan, Türk sinemasının unutulmaz oyuncularından Sezer Sezin'le birlikte Akad'ın pek çok filmde beraber çalıştığı Muzaffer Hiçdurmaz hazır bulundu.

I. Oturum

Değerlendirme: Ceyda Bilgin

Lütfi Ö. Akad filmlerinin tartışılıp neden önemli bir yeri olduğunu konuşmanın amaçlandığı ilk oturumda, Akad filmlerinden derlenmiş kısa bir video ile başlangıç yapıldı. Ardından panele katılmayan **Sami Şekeroğlu**'yla yapılan video röportaj gösterildi. Röportajda Şekeroğlu, Akad'ın kendisi gibi sinemalarına kapılacak bir olduğundan, heyecanlarına kapılacak bir adam olmadığından, kendini daima kontrol eden ve ciddi bir insan olduğundan söz etti. Ortaya çıktıkları dönemde Türkiye'nin durumuna değinen Şekeroğlu, 60-70 yılları arasında Türk sinemasına sahip çıkan kimsenin olmadığını, o zamanın aydınlarının sinemanın Batı'dan geleceğine inandığını bu yüzden şanssız bir dönem olduğundan belirtti. Akad sinemasını diğerlerinden ayıran özellikleri anlatırken, kendine özgü bir sinema dili ve ulusal bir karakteri olduğundan, halkı bilgilendirmek gibi bir derdinin olmadığından söz etti. Akad'ın "Yaraları bulup gösteririm, benim işim reçete yazmak değil" sözüne değinirken, tedavi kısmını da o işlerin ehillerine bıraktığını dile getirdi. Ayrıca onun sinemasında fırl fırl oynayan bir kameranın olmadığını, oyuncuların az hareket ettiğini, kahramanlarının az ve öz konuşuklarını, senaryodan herhangi bir diyalogun çıkarıldığından filminin eksik kaldığından bahsetti. Akad'la birlikte yerel sorunları bulup çağdaş düzeye çıkarmak

Safa Önal

en ince ayrıntısına kadar planlayan bir yönetmen olduğuna işaret ediyor. Görec'ın tecrübesi aynı zamanda dönemin hızlı üretime zorunluluğunun getirdiği kısıtlamalara rağmen Akad'ın, mevcut imkânların ve yapının içinde yeni anlatım yolları keşfetmekten geri durmadığını da vurguluyor.

Yazdığı yüzlerce senaryo ile Yeşilçam'ın vazgeçilmez isimlerinden olan **Safa Önal**, Lütfi Akad ile vefatına dek süren yarım asırlık dostluklarından anekdotlar aktardı. Akad'ın tıpkı sineması gibi gösterişsiz bir hayat sürdüğünü; insanları iyi tanıdığını ve doğru iletişimi kurmayı bildiğini söyledi. Bülent Vardar'ın da altını çizdiği gibi Türk sineması tarihinin şüphesiz en iyi aşk filmi olan Akad'ın *Vesikalı Yarım* (1968) filminin senaryosunu ne şartlarda yazdığına dair ilginç hatıralarını da konuklarla paylaştı. Aktardığı anılar, birbiriyle alakasız görünen unsurların ve tiplerin ancak yaratıcı bir kalemin ve usta bir yönetmenin elinde yoğrulduğunda kalıcı bir esere dönüştüğünü kanıtlar nitelikteydi.

Panele katılanların da haklı bir sitemle değindiği bir diğer nokta Lütfi Akad gibi önemli bir yönetmenin ölümünden oldukça kısa bir süre sonra organize edilen bu anma ve anlama etkinliğine gösterilen ilginin azlığı oldu. Safa Önal konuşmasında sinemamızın "kurucu" yönetmenin gerek hayatı gerek filmleri ile bugünün insanlarına da söyleyecek sözleri, anlatacak hikâyeleri olduğunu sözlerine ekledi.

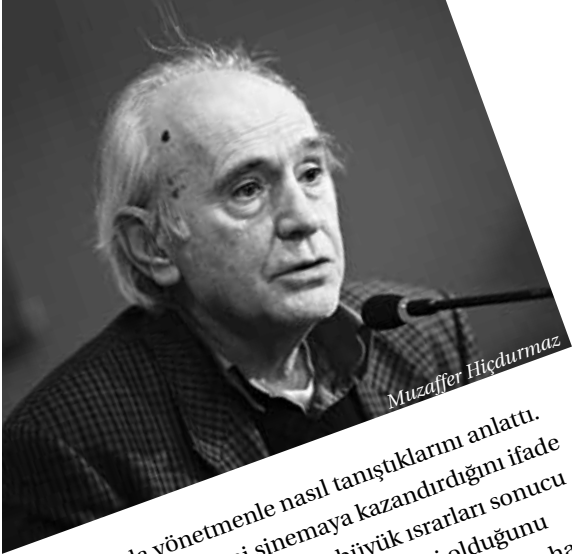
Kendilerini büyük bir medeniyetin mirasçısı olarak tanıtan, tarihine ve kültürüne sahip çıkan bu kıymetli sinema emekçilerine ve üretilmemesinin bugün sinemamızın köksüz bir ağaç gibi yeşeremiyor oluşunun kaynağı olarak görmek yerinde olacaktır. Onların, bizim tarafımızdan başka bir dönemin başka bir dünya tasavvurunun temsilcisi olarak görülmesi ise yalnızca iki kuşak öncesine ne kadar yabancılaşmış olduğumuzu acı bir şekilde resmediyor. Her şeye rağmen, Yeşilçam'ın bu iki çınarı tüm kırgınlıkları, nezaketleri ve kendinden emin tavırları ile Bilim ve Sanat Vakfı koridorlarında hoş bir rüzgâr estirdiler.

III. Oturum

Değerlendirme: Nihal Şen

"Sadeliğin Derinliğinde Lütfi Ö. Akad Sineması" panelinin üçüncü ve son oturumunda yönetmenin kimliği ve sineması üzerine konuşmaya devam edildi. Bu oturum için davet edilen konuklar Sezer Sezin ve Muzaffer Hiçdurmaz oldu. Oturumun moderatörlüğünü ise Barış Saydam üstlendi.

Barış Saydam, Lütfi Ö. Akad'ın hatıralarından **Sezer Sezin** ile ilgili bir bölümü okumasının ardından ilk sözü Sezin'e verdi. "Sinema benim kanım, kalbim" ifadesini kullanarak söze başlayan ünlü oyuncu önce kendi sinema serüvenini, daha sonra

Muzaffer Hıçdurmaz

da yönetmenle nasıl tanıştıklarını anlattı. Birçok ismi sinemaya kazandırdığını ifade eden Sezin, Akad'ı büyük ısrarları sonucu yönetmenliğe ikna eden kişi olduğunu sözlerine ekledi. Yönetmenin sinema hayatı boyunca yanından ayrılmadığını ve birbirlerinden alışverişinde bulduklarını dile getirdi. Çok şey öğrendiklerini her fırsatta yönetmenin konuşmasında, her fırsatta yönetmenin söze döken Sezin; yönetmenin bu derinliğini hiçbir zaman teşhir etmediğinden, işlerini sakince ve gayet planlı bir şekilde yürüttüğünden bahsetti.

Oturumun bir diğer konuğu olan **Muzaffer Hıçdurmaz** da hem kendi sinema tecrübelerini hem de Akad'ın sinemadaki başarılarını dinleyicilerle paylaştı. Akad için "o benim âdeta babamdı" diyen Hıçdurmaz'ın kendi sinema yaşamında, yönetmenin büyük katkıları olduğunu anlattı. Birlikte yaptıkları işlerden bahseden Hıçdurmaz, sözlerine Akad'ın sinemada neler başardığını anlatarak devam etti. Bu başarılarından en önemlisinin sinemaya deneysel davranış getirmesi olduğunu ifade etti. Ayrıca Akad'ın, sinemanın isteklerine göre iş yaptığını fakat hiçbir zaman kendi üslubundan taviz vermediğini ve tecniği de üslubuna hizmet edecek şekilde kullandığını sözlerine ekledi. Akad'ın yönetmen tavrıyla ilgili konuşurken onun, etik değerlere sahip bir yönetmen olduğunu

ve sosyal meselelere parmak basmasıyla öne çıktığını belirtti. Son olarak, sinemaya eskiden verilen emeklerin büyüklüğünü anlatarak sözlerini bitirdi.

Sohbet havasında gerçekleştirilen oturum, konukların yönetmenle ilgili anıların paylaşımlarıyla zenginleşti. Dinleyicilerin sorularının cevaplanmasıyla oturuma son verildi, böylece panel de nihayete erdirilmiş oldu.

İnanmak İhtiyacı

Tevfik Fikret

Bütün boşluk: Zemin boş, âsuman boş, kalb ü vicdan boş,
Tutunmak isterim, bir nokta yok pîş-i hasârımda.
Bütün boşluk: Döner bir hîçî-i mûhiş civarımda;
Döner beynim berâber, ihtiyârım, sanki bir sarhoş,
Düşer, lagzîde-pâ, her sâha-i ümmîde bir kerre...
Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre;
İnanmak... İşte bir âgûş-ı rûhânî o gurbette.

Karanlık: Her taraf, her şey karanlık, bir hazin yeldâ!
Karanlık: Fehm ü dâniş, akl ü istihrâc hep muzlim;
Bütün ruhumda müz'ic bir cemâdiyyet olur nâim,
Kesâfetten ibâret bir tecellî arzeder eşyâ,
Hakîkat zâhir olmaz dîde-i idrâke bir zerre...
Bu vehm-alûd bir zulmet ki benzer zulmet-i kabre;
İnanmak... İşte bir şeh-râh-ı nûrânî o zulmette.

Muharrem Varol

TAM Tez/Makale Sunumları

Bektaşılık Sonrası Osmanlı'da Tarikat Politikaları

Muharrem Varol

26 Eylül 2011

Değerlendirme: Emine Kaval

Tez-Makale Sunumlarının Eylül ayı misafiri Muharrem Varol ile Marmara Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi çerçevesinde Bektaşılığın ilgası sonrasında Osmanlı Devleti'nin tarikat politikaları üzerine konuşuldu.

Tekke ve zaviyelerle ilgili literatürün genelde birbirinin tekrarı niteliğinde olduğuna dikkat çeken Muharrem Varol'a göre bu noktada iki metodolojik sorun gözlemlenmektedir:

Tekke ve zaviye çalışanlar genelde ilahiyat formasyonludur. Hazırladıkları çalışmalarda arşiv belgelerinden yeterince yararlanmamaktadırlar. Ayrıca bu çalışmalar savunmacı bir refleksle yazıldığından tasavvufî hayat bağlamında tarikatlar ve şeyhler hakkında ideal tablolar çizilmekte ve tekke ve müntesiplerine yönelik eleştiri kapısı kapatılmaktadır. Bunların da birtakım kitabî olmaktan kaynaklanan yanlışlıklar silsilevi, eserden esere aktarılan yanlışlıklar söz konusudur. Bir diğer husus, 19. yüzyıl Osmanlı tasavvufî hayatına dair elimizde bol miktarda ansiklopedik bilgi kabiliyetinde devasa çalışmalar bulunmasına rağmen, 1866'da kurulan ve 19. yüzyıl tasavvufî hayatı için önemli bir müessesesi olan Meclis-i Meşâyih'in ilk nizamnamesi bile henüz gün ışığına çıkarılmamıştır. Hem birinci hem de ikinci nizamnameye Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşan Varol, bu suretle daha önce birtakım otoritelerden –kaynağı sorgulanmadan– alınan kitabî bilgilerdeki bazı hataları tashih etme imkânı bulmuştur. Dört bölümden müteşekkil tezin birinci bölümünde 1826'da kaldırılan Bektaşılık merkeze alınmakla beraber, devletin aynı bir tehdit olarak gördüğü Halidiliğe de yer verilmektedir. İkinci bölümde Tanzimat'ın uygulamalarıyla tekkelerin nasıl bir

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Bektaşılık Sonrası Osmanlı'da Tarikat Politikaları	Muharrem Varol • 26 Eylül 2011
Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı	Murat Yıldız • 31 Ekim 2011
Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Cemaati: Edirne Örneği (1686-1750)	Gürer Karagedikli • 21 Kasım 2011
Osmanlı'da İşçi Hareketleri (1870-1922)	Kadir Yıldırım • 12 Aralık 2011
Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform (1864-1913)	Yakup Akkuş • 19 Aralık 2011

BİR KİTAP-BİR YAZAR

Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)	Yasemin Avcı • 24 Ekim 2011
--	-----------------------------

TARİH OKUMALARI

Osmanlı Öncesi Anadolu Kronikleri: Menâkıbu'l-Ârifin	Fatih Bayram • 26 Aralık 2011
--	-------------------------------

TAM SOHBET

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz: Bursa: Şehir, Mimari ve İhya	Safiyüddin Erhan • 20 Ekim 2011
Bugünü Tarihten Okumak	Kemal Karpat • 11 Kasım 2011
Türkiye Tarihçiliği: Otopiyografik Bir Anlatı	Engin Deniz Akarlı • 28 Kasım 2011

değişime uğradığı ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde tekke-siyaset ilişkisi ve Edirne-Yanya-Selanik arasındaki devlet-tekke ilişkileri irdelenmektedir.

Devlet ricalinin Bektaşiliğe –olumsuz– bakışını gösteren bir hikâye ile tezine başlayan Varol'a göre, devlet arşivleri incelendiğinde, aslında bu tip vakalar başat bir etkiye sahip değildir, ancak Bektaşilerin dine ve dinin ritüellerine karşı sergiledikleri lakayt tavırlar bu tarikatın yasaklanmasında giden süreçte devlet tarafından kullanılan meşrulaştırma araçları olmuştur. Dolayısıyla Bektaşiliğin kaldırılması doğrudan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile alakalıdır.

Öte taraftan, Bektaşilik meselesini çok önemseyen II. Mahmud, siyaset-din ilişkisi bağlamında ta cumhuriyete kadar süren bazı kalıplaşmaların da banisidir. Binaenaleyh din-siyaset ilişkisini anlamının yolu II. Mahmud'un saltanat eserlerini iyi okumaktan geçmektedir. II. Mahmud, tebaasının Müslüman olmasını çok iyi kavramış bir hükümdardır. *Takvim-i Vekâyî*'nin her sayısında tekke ve zaviyelerle ilgili propoganda amaçlı yazılar vardır ve her sayıda II. Mahmud Gazetede çıkan bu ve benzeri haberlerle devlet, Bektaşiliğin kaldırıldığı ortamda diğer tekkelere yakın durarak Sünni-Hanefi çizgide bir devlet yönetimi anlayışına sahip olduğunu halka göstermektedir.

Bu dönem üzerine yapılan çalışmaların çoğunda Bektaşiliğin kaldırılmasından sonra devlet tarafından ön plana çıkarılan

tarikatların Mevlevilik ve Nakşibendilik olduğu söylenegelmektedir. Bu, kısmen doğru olmakla beraber eksik bir değerlendirmedir, çünkü bu iki tarikatın yanı sıra Hasarizade Tekkesi/Sadi Tekkesi-Süleyman Sudi Efendi, Aziz Mahmut Hüdayi Tekkesi-Ruşen Efendi, Keşfi Cafer Tekkesi-Yunus Efendi, II. Mahmud'un kendisine bağladığı önemli tekke merkezleri ve şeyhleridir.

Daha sonra Tanzimat'ın bazı uygulamalarından dolayı tekkelerle ilgili ortaya çıkan sıkıntılara değinen Varol, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun dairesinin, önemli gelirlere sahip tekkelerin gelirlerini zapt edip bir havuzda toplamaya başladığına ve fakat kontrollü bir şekilde aylıklara bağlayarak tekrar tekkelere verdiğine dikkat çekiyor. Son tahlilde Evkaf-ı Hümayun'un kurulması tekkelere yaramıştır: Çünkü pek çok tekke mensubu tekkesini tamir ettirmek, maaş almak vb. nedenlerle devlete başvurmaya başlar. Bu ekonomik bağımlılık tekkeleri devletin siyasi denetim mekanizmasına açık hale getirir ve Meclis-i Meşâyih'in kurulması bu sürecin bir tabir edilen bir siyaseti uygulayarak tekkelere birtakım hizmetler sunmaktadır.

Özetle; 1826 devletin tekkeleri modern anlamda daha çok denetim altında tuttuğu bir dönemin başlangıcıdır ve 1866'da kurulan Meclis-i Meşâyih ile bu durum kristalize hale gelir. Arşiv vesikalarının da yardımıyla bu süreçte meydana gelen olayları anlamaya çalıştığım söyleyen Varol, arşiv belgelerinin tekrarlarına gelen yanlışları tashih etmede de faydadarı olduğunu belirtiyor.

Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı

Murat Yıldız

31 Ekim 2011

Değerlendirme: Yakup Karaoğlu

Son yıllarda Osmanlı teşkilat tarihi çalışmalarına yönelik ilgi gittikçe artıyor. Türkiye Araştırmaları Merkezinde de Ekim ayı tez-makale sunumlarında bu konuya yer verildi. Bu minvalde, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı” başlıklı tezi ile Dr. Murat Yıldız misafir edildi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde 2008 yılında tamamlanan tez, Osmanlı Devleti'nin önemli kurumlardan biri olan Bostancı Ocağı'na odaklanmaktadır. Ocağın tarihçesi, kuruluşundan 1826'ya kadar Yeniçeri Ocağı ile birlikte görevler tezin geçirdiği aşamalar ve üstlendiği görevler tezin çerçevesini oluşturuyor. 4 ana bölümden oluşan tezde “Bostancıbaşılık” da ayrıca incelenmektedir. Tez, ayrıca, *Bahçivanlıktan Saray Muhafızlığına Bostancı Ocağı* adıyla yayına hazırlanmış durumda.

Ocak, adını nereden alıyor? Neden “Bostan”? Yıldız dan öğrendiğimize göre, ocağa ismini veren “Bostan” kelimesi Farsça *bû* (güzel koku) kelimesi ile *sitan* (yer bildiren ek) kelimesinden müteşekkil, “koku yeri” mânâsına geliyor. Zira, acemi oğlanlar statüsündeki bu ocak Topkapı Sarayı bahçesindeki işlerden sorumlu. Çalışırken bir de keşfi olmuş Yıldız'ın. Kuruluş tarihi kesin

olarak bilinemeyen ocağın kuruluş tarihini, araştırmaları esnasında ulaştığı bir arşiv belgesinden hareketle Fatih Sultan Mehmet dönemi olarak tespit ediyor.

Yaklaşık üç buçuk asır varlığını sürdüren Bostancı Ocağı hakkında çeşitli makale ve tez çalışmaları mevcut olmakla birlikte zamanla ortaya çıkan arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardaki bilgiler Yıldız'ı bu konuda yeniden incelemeye sevk ediyor. Başta arşiv belgeleri olmak üzere, kronikler, kanunnameler, telhisler gibi kaynak malzemeler ve araştırmalardan faydalanılıyor tezte.

Yıldız'a göre, yukarıda da ifade edildiği üzere Fatih döneminde İstanbul'da kurulan, Yeni Saray'daki bahçelerin bakım ve tamirat işleri için duyulan ihtiyaç üzerine tesis edilen ocak başlangıçta, bahçivanlık ve padişah kaygısında hizmet görmek gibi görevleri yerine getiriyor. Zamanla çeşitli gelişmelere bağlı olarak çok fonksiyonlu bir ocak haline geliyor. Bu fonksiyonları arasında saray muhafızlığı, Boğaziçi ve İstanbul civarındaki kırsal alanın asayiş ve güvenliğini sağlama, üst düzey devlet görevlilerinin idamını infaz etme, yangın söndürme, mirî malını tahsil etme, yasa ve yasakları uygulama, belediye hizmetleri yerine getirme, şenlik ve törenler için top atma, savaşa katılma gibi görevler bulunmaktaydı.

Murat Yıldız

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Cemaati: Edirne Örneği (1686-1750) Gürer Karagedikli

21 Kasım 2011

Değerlendirme: Bilge Özel İmanov

Bölük ve cemaatlerden oluşan ocağın İstanbul'daki Hassa Bostancı Ocağı ve Edirne'deki Edirne Bostancı Ocağı olmak üzere iki şubesi vardı. İstanbul ocağı rütbe ve nitelik olarak üst konumda idi. Öyle ki bir örnek hariç hiçbir Edirne Bostancı, Bostancıbaşı rütbesine erişmemiştir. Ocağa adam toplama devşirme yöntemiyle yapılmaktaydı. Sayıları zamanla artan ocağın, asıl özelliği sultana yakınlık ve bağlılıklarıydı. Örneğin 17. yüzyılda yaşanan idarî ve siyasî kargaşalarda padişahın yana tavrı almışlardır. Bunun tek istisnası ise 1703 tarihli isyandır. Üç aydır maaş alamadıkları gerekçesiyle karışıklık çıkarmışlar ve karşılığında padişahın güvenini kaybetmişlerdir. Bu konuyla ilgili kayıtlara mevacic defterlerinden ulaşılmaktadır. Ayrıca, asker sıkıntısının olduğu dönemlerde savaşta gitmişler (özellikle 17. yüzyılda) ve son dönemde içerilerinden seçilenlerden yeni ordu cüzleri tesis edilmiştir.

Özetle, Bostancı Ocağı'nın kuruluşundan kaldırılışına kadarki süreçte, ocağa nefer alımı, ocağın nefer sayısı, ocağın görevleri, yevmiyeleri, terfileri, tayin ve tahsisatları, emeklilikleri ve ayrıca bostancıbaşlıların görevlerine yer veriliyor tezde. Bir dipnot olarak kendisine sorulan bir soru üzerine Yıldız'ın verdiği cevaba binaen saraya alınan güllerin Edirne'den, toprağın Haliç'ten, ağaçların Beykoz'dan getirildiği bilgisini de paylaşalım burada...

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin tez-makale sunumları kapsamında Kasım ayında, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde hazırladığı "In Search of a Jewish Community in the Early Modern Ottoman Empire: The Case of Edirne Jews (c.1690-1750)" başlıklı yüksek lisans tezi çerçevesinde Gürer Karagedikli misafir edildi. Selanik, İstanbul, İzmir, Kudüs gibi şehirlerin Yahudi cemaatleri hakkında önemli çalışmaları bulunmasına rağmen Edirne Yahudi Cemaati hakkında çok fazla çalışma olmaması, mevcut çalışmaların ise bazı genellemelerden hareket etmesi, Karagedikli'yi Edirne Yahudi cemaatini çalışmaya iten saiklerin başında yer alıyor. Bu çalışmaya iten diğer faktör ise, 17. ve 18. yüzyıllar sözkonusu olduğunda, Osmanlı gayrimüslim cemaatlerinin, Osmanlı Devleti'nin Yahudi cemaatinin, Osmanlı Devleti'nin politik durumuyla paralel olarak ve dolayısıyla gerileme paradigması çerçevesinde değerlendiriliyor olması. Karagedikli, Osmanlı arşiv kaynakları temelinde Edirne Yahudi cemaatinin, 17. ve 18. yüzyıllarda, bahsedildiği gibi bir gerileme içerisinde olup olmadığını sorguluyor. Bunun

Gürer Karagedikli

Yanı sıra, 17. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar şehrin demografik gelişimi, Edirne kaza merkezinde Yahudilerin mekânsal konumlarının nasıl şekillendiği ve cemaatin idarî yapısı tezde incelenen diğer hususlar.

Tezin ana kaynakları, avarız ve cizye defterleri, şikâyet defterleri, fermanlar ve siciller. 17. yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı Yahudi cemaatlerince oluşturulan Responsa literatürü Edirne için de mevcut; ancak nüshaları ABD ve İsrail’de olduğundan ve modern İbraniceden çok farklı bir dille yazıldığından bu literatür bu çalışmada kullanılamamış. Oysa Karagedikli, Edirne Yahudi cemaatine ait resmin diğer yarısının ancak İbranice kaynaklar kullanılabildiğinde tamamlanacağı kanaatinde.

Edirne Yahudi cemaati, Bizanstan kalan Romanyot Yahudileri, 14. yüzyıl boyunca Fransa, Polonya ve Güney Almanya’dan göç eden Aşkenaz Yahudileri ve İber Yarımadası’ndan sürülen Sefarad Yahudilerinden müteşekkil. 16. yüzyıl başında şehirde 8 alt-cemaat mevcutken 17. yüzyıl sonunda bu rakam 14’e çıkıyor. Geldikleri yere bağlı olarak cemaat-i Alaman, Katalan, İspanya vs. şeklinde adlandırılıyorlar ve kullandıkları dil bakımından da farklılaşmaktalar.

Karagedikli temel tezini şu şekilde ortaya koymaktadır: 17. yüzyıl boyunca ve 18. yüzyıl ortalarına kadar Edirne Yahudi cemaatinin nüfusu iddia edildiği gibi azalmamış, bilakis artmıştır. Dolayısıyla demografik anlamda bir gerilemeden bahsedilemez. Karagedikli bu tezini, nüfus hakkında bilgi sunan

şu kaynaklara dayandırıyor: 1686 tarihli mufassal avarız defterinde Yahudi cemaati, kale içindeki 9 mahallede meskun 420 hane olarak kayıtlı. Karagedikli’ye göre vergilerden muaf olduklarını bildiğimiz gruplar da dâhil edildiğinde varolan nüfus mufassal çok daha fazla olmalı. 1690 tarihli mufassal cizye defterinde ise Yahudi cemaati 832 nefer olarak kaydedilmiş. Demografik artış erkeklerin kaydedildiği 1703 tarihli nüfus kaydında Yahudi cemaatine dair rakam 600. Seyahatnameler ve ticaret konsültünün raporundan hareketle şehirde 1740’larda 1000 Yahudi hanesi olduğunu görüyoruz.

17. yüzyıldan itibaren Edirne Yahudilerini gerileme paradigması çerçevesinde ele alan şablonun dayandırıldığı bazı somut olaylar var. Sabetay Sevi’nin ihtidaları ve bunu müteakiben gerçekleşen ihtidaların cemaati bunlardan biri. Oysa yukarıda verilen iddiası bunlardan bir gerilemeyi doğrulamıyor. Rakamlar böyle bir gerilemeyi doğrulamıyor. Yine 1703 Edirne Vakası akabinde payitahtın İstanbul’a taşınması literatürde Edirne için bir dönüm noktası olarak belirtiliyor. Karagedikli, bu münasebetle şehirden önemli bir insan göçü olduğunu ancak bunun inhitata yol açacak düzeyde olmadığını söylüyor. Şehrin gerilemesinin 18. yüzyıl ortalarına tarihlenen diğer iki sebebi ise, 1742’de yaşanan *ihrak-ı kebir* ve 1751

Karagedikli, 1680-1750 arasında ait Edirne kadı sicillerinden hareketle de Yahudi cemaatinin mekânsal yerleşimi ve idarî yapısı hakkında

bilgilere ulaşıyor. Bu dönem sicilleri büyük ölçüde terekelerden oluşuyor ve bu sebeple hüccetler gibi sosyal hayat hakkında önemli bilgiler veren belgelere ulaşamayan Karagedikli, toplumsal ilişkilerin bu kaynak üzerinden ayrıntılı analizi yapılamıyor. Buna rağmen, sicillerden hareketle, Yahudilerin kale içindeki 9 mahallenin dışındaki diğer gayrimüslim cemaatlerle fizikî yakınlık içinde olduklarını; Yahudilerle kimi askerî sınıf mensupları arasındaki ilişkilerin mekânsal yapıyı da etkilediğini ve bu grupların merkezi ve merkeze yakın mahallelerde yoğunlaştığını; mekânsal yapının şekillenmesinde ibadet mekânına yakın olma isteğinin de Osmanlı Devleti'nin diğer gayrimüslim cemaatleriyle büyük ölçüde benzer ve Osmanlı makamları daha ziyade idarî önder olan cemaat başlarını dikkate alıyor.

Karagedikli ayrıca, Edirne Yahudi cemaatinin 18. yüzyılda 17. yüzyıla nispeten sicillerde daha az görüldüklerini tespit ediyor. Bu durumun, bazı araştırmacılarca dile getirilen Yahudi cemaatinin *group solidarity*'sinin daha kuvvetli olduğu tespitiyle bağlantılı olup olmadığına da değinen Karagedikli'ye göre, meseleleri cemaat içinde din temelinde esasında –esnaf grupları ve Ermenilerin örgütlenmeler de dâhil– tüm gruplar için geçerlidir; Rumların ve Ermenilerin aksine Yahudilerde İstanbul merkezli bir liderin olmaması cemaatin iç yapısını güçlendiremeyeceği bir soru işaretidir; değerlendiremeyeceği bir soru işaretidir; ancak her hâlükârda aidiyet bilincinin Yahudilerde daha fazla olduğu söylenebilir.

Öte taraftan İstanbul merkezli bir patriğe sahip Ermeni ve Rum cemaatlerinin gündelik yaşamlarında bu “üst şemsiye”nin varlığının ne denli hissedildiğinin de sorgulanması gerekir.

Osmanlı'da İşçi Hareketleri (1870-1922)

Kadir Yıldırım

12 Aralık 2011

Değerlendirme: İlker Aykut

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı'nda “Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)” adıyla tamamladığı doktora tezi çerçevesinde konuğumuz olan Kadir Yıldırım, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı emek tarihinin gelişimini işçi hareketleri ve işçi örgütlenmesi bağlamında ele alıyor.

Çalışmasında yöntem olarak ilk planda ikincil kaynaklara yönelmekten ziyade döneme ait süreli yayımları, matbu eserleri ve arşiv kaynaklarını inceleyen Yıldırım, bu kaynakların yönlendirmesiyle tezinin temel taslağını belirlemiştir. Osmanlı emek tarihinin yönünü 1930'lardan itibaren başlayan yapılarak, genel bir değerlendirilmesini yaparak, literatürde arşiv kayıtları gibi birincil kaynakların ancak 2000'ler gibi geç bir tarihte değerlendirilmeye başlanmasının yol açtığı çeşitli yanlış yorumlar ve eksik bilgiler üzerinde duruyor.

İşçi örgütlenmesi ve işçi hareketlerini temel aldığı tezinde Yıldırım bu konulara geçmeden önce

Kadir Yıldırım

Osmanlı çalışma hayatının genel yapısını değerlendirirken, Osmanlı işgücünü ücretli sivil işçiler dışında yabancı uzman ve çalışanlar, askerler, savaş esirleri, mahkumlar, köleler vb. alternatif işgücü kaynaklarıyla bir arada düşünerek bütüncül bir bakış açısı ortaya koymaya çalışıyor. İşgücünün etnik ve dinsel boyutta farklılaşmasıyla, cinsiyet açısından durumunu da ayrıntılı şekilde ele alarak, tarihsel perspektifte bu farklılıkların gelişimini ve oluşan farklılıkların işçi örgütlenmesi ve hareketlerine etkilerini inceliyor.

İşçi örgütlenmesiyle ilgili literatürde işçi cemiyetlerinin geçmişine yönelik "ilk işçi sendikaları" vb. genel kabulleri sorguladıktan sonra, erken dönem işçi örgütlerini hayırseverlik amaçlı, ticarî ve sosyal nitelikli, siyasî nitelikli ve sendikal mahiyette örgütler şeklinde tasnif ederek ele alıyor. İlk işçi örgütleriyle ilgili bu ayrıntılı tasnif, sendika olarak bilinen çeşitli işçi örgütlerinin sendikal mahiyette olmadığını savunarak, birincil kaynaklardan ortaya kurulmuş örgütlerle 1870'ler ve sonrasında kurulmuş çeşitli işçi örgütlerine değiniyor. 1922'ye kadar geçecek sürede işçi örgütlerinin kuruluşları, faaliyetleri, devletle ilişkileri ve işçi hareketlerindeki yerlerini inceledikten sonra, işçi örgütlenmesinde sosyalist hareketle nüfusun farklı unsur ve bölgeleri açısından yaklaşıyor. Ülkede tutulmuş kayıtlardan bahsederken, 1850'li yıllarda tutulmuş kayıtlardan ve Yahudi sosyalistlerin, 1900'lerle birlikte Rum ve Bulgar sosyalistlerin, 1908 sonrasında da ülkedeki Müslüman-Türk unsurun sosyalist faaliyetlerini mevcut literatürün yanında

arşivler ve dönemin süreli yayınlarından tespit ettiği bilgilerle inceliyor. İşçi örgütlenmesinin sosyalist ve diğer nitelikteki olaylarla Osmanlı işçileri arasındaki sınıf bilinci sorunsalına değiniyor.

İşçi hareketleriyle ilgili dönemde boykotlara, makine kırıcılığına ve greve dönüşmeyen diğer işçi merkezli eylemlere yer verdikten sonra, ülkenin farklı bölgelerindeki limanlarda çalışan hamallar üzerinden bir işçileşme sürecini ve yeni düzene, teknolojik gelişmelere, şirketlerin faaliyetlerine ilişkin işçi tepkisini tarihsel gelişimiyle değerlendiriyor. Literatürde bilinen toplam grev hareketi tespit eden oranında fazla grev hareketi arasında tersane Yıldırım, özellikle 1886-1902 dönemde tespit ettiği yeni grevler, yine aynı dönemde tersane işçilerinin yaptığı çok sayıda grevi de gün işiğine kapatılmasına katkıda bulunurken, devlet yönetiminin işçi hareketleri üzerinden baskısına yönelik genel kabulü sorgulayarak, Osmanlı'da işçilerin her dönem için mücadeleci olduklarını ve iş uyuşmazlıklar durumunda grev silahına başvurmaktan geri durmadığını gösteriyor. İncelediği 50 yıllık süreçte 351 adet grev hareketine yer verirken, bu grevlerin nedenleri, gelişimi, sonuçları üzerinde duruyor. Halk ayaklanmasına dönüşen Samsun tütün işçilerinin grevi ile birlikte, aynı dönemde "yaşasın tüccar!" ve "yaşasın amele!" nidalarıyla sonlanan Kavala tütün işçilerinin grevi gibi örneklerle işçi hareketlerine sadece sayılar üzerinden değil, işçi işveren ve devlet adamlarının grev öncesi ve

Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform (1864-1913)

Yakup Akkuş

sonrasındaki davranışları üzerinden ayrıntılı olarak yaklaşıyor.

İşçi örgütlerinin kurulmaya ve işçi hareketlerinin sıkça görülmeye başlanmasından sonra hayata geçirildikleri için son bölümde yer vermeyi tercih ettiği Osmanlı çalışma hayatına yönelik yasal düzenlemeler bölümünde ise, ilgili dönemde uygulanan bireysel ve toplu iş hukukuna yönelik yasaları inceliyor. Osmanlı çalışma hayatı için olduğu kadar, erken dönem Cumhuriyet birisi olarak değerlendirildiği Ta'vil-i Yasalardan biri olarak çıkarılması sürecini, işçi, Eşgal Kanunu'nun çıkarılmasının hazırlık aşamasında devlet tarafından yasamın hazırlık sürecindeki tavrı ve eylemlerini, yasamın zamanla uygulamaya geçirdiği farklılıkların ele alıyor. Yasal düzenlemeleri sadece kanun metinleri üzerinden değil, gerek kurulan işçi örgütleri, gerekse 1922'ye kadar ki somut grev hareketleri üzerinden inceleyerek, sendika ve grevlerin yasak olup olmadığını dair ayrıntılı bir açıklama yapıyor. Grevlere ilişkin somut örnekler ortaya koyarken, grevleri yasaklamadığını ortaya koyarken işçi örgütlenmesini sendika ve diğer işçi cemiyetleri ayrıntısıyla ele alarak yasamın uygulanışını 1913 yılına kadar inceleyerek, son bölümünde ise, mevcut yasal düzenlemeler olarak değerlendirerek anlatıyor. Çalışmasının dışında, kanun olarak kabul edilmeden ancak çeşitli nedenlerle kabul edilmeyen yasalaşmayan düzenlemelerden bahsediyor. Bu düzenlemelerin Osmanlı çalışma hayatında hukukî açıdan neyin eksik olduğu kadar nelerin yapılabileceğini de gösterdiğini belirterek, Osmanlı devlet adamlarının üretim ile üretimi yapanlar, yani işçiler arasındaki tercihlerini dönemin siyasi, askeri ve iktisadi şartlarını da dikkate alarak inceliyor.

19 Aralık 2011

Değerlendirme: Ü. Serdar Serdaroğlu

Yakup Akkuş ile İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı "Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdari-Mali İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)" başlıklı doktora tezi çerçevesinde, 1864-1913 yılları arasında merkez-taşra arasındaki idari-mali ilişkiler ve vilayet bütçeleri üzerine konuşuldu.

Akkuş, sunumuna tez konusunu nasıl seçtiği, tezin hangi saikler üzerinden belirlendiğine değinerek başladı. Burada tez konusu belirleme aşaması, araştırılacak konu üzerinde kavramsal bir temel oluşturabilme ve bu bağlamda ortaya çıkan teorik çerçevenin şekillenmesi gibi konuların izahı araştırmacılar için güzel bir örnek olarak gösterilebilir. Bu anlamda Akkuş'un tez konusuna dair kararın Osmanlı maliyesi üzerine yapılan mevcut çalışmaların ekseriyetinin merkez maliyesi üzerine olduğu göre Osmanlı taşra maliyesinin yeterince araştırılmamış olması ve bu anlamdaki dikkat çekici boşluk tezin yönetsel yaklaşımının da "Osmanlı merkez maliyesine taşra'dan nasıl bakılacağı?" sorusu etrafında şekillenmesi sonucunu doğurmuştur. Osmanlı taşrasındaki idari yapıların mali anlamda nasıl

bir özellik ihtiva ettikleri sorusuna cevap arayan bu çalışmada teorik anlamda “mahalli idare” ve “taşra idaresi” kavramları üzerinden kavramsal bir tercih yapılmaya çalışılmıştır. Günümüzde kullanılan “mahalli idare” kavramının bu çalışmada tercih edilmemesinin sebebi, araştırma dönemi olarak belirlenen 1864-1913 yılları arasında Osmanlı vilayet idarelerinin tüzel kişiliklerinin (idari özerklik) bulunmamasıdır. Bu önemli hukukî statü gerçeği sunumda ve tez çalışmasında dillendirilen “Osmanlı taşra maliyesi” kavramının neden daha doğru bir kullanım olduğunu anlattırılmaktadır.

Yöntemsel ve kavramsal çerçeveye ilaveten çalışma döneminin başlangıç ve bitiş tarihleri de belli teorik konuları temsil ediyor. Dönemsel olarak Osmanlı Devleti'nin merkez-taşra ilişkileri üzerinde sadece idari anlamda değil aynı zamanda da çeşitli düzenlemeler getiren 1864 tarihli ilk vilayet nizamnamesi ile başlayan tez çalışmada “idari bir dönüşüm” olarak tanımlanan ve 1913 yılında gerçekleşen vilayettendiriliyor. özerklik kazanmaları ile nihayet merkez-taşra Ayrıca çalışmada Osmanlı merkez-taşra ilişkisi tasvir edilirken taşrayı temsilen Edirne, Selanik, Konya, Kastamonu, Aydın (İzmir), Hüdavendigar (Bursa), Erzurum, Halep ve Bağdat vilayetleri olmak üzere toplam 9 vilayet ele alınmaktadır. Bu vilayetler üzerinden bir değerlendirme yapma isteği, sözkonusu vilayetlerin Tanzimat Fermanı öncesinde de eyaletlerin içerisinde olmaları ve büyük eyaletlerin merkezî konumunda bulunmalarından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı merkez bütçesinin %50'lik bir kısmını da açıklama imkânı veren bu 9 vilayet üzerinden yapılan değerlendirmeye ile Osmanlı mali reformlarının taşradaki yansımaları bu vilayetlerin bütçe rakamları vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Osmanlı arşiv kayıtları çalışmanın temel kaynağıdır. Birincil kaynak anlamında hayli zengin bir muhteva içeren çalışmada, Osmanlı arşiv kayıtları dışında diğer arşiv kaynakları, özellikle bir kısım mali veriler için İngiliz ve Fransız arşiv kayıtlarına başvurulmuştur. Önemli bir taşra arşivi olan Rumeli Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın özel evrakından da yararlanılmıştır. Bunlara ilaveten İngiliz gazeteler, matbu eserler yerli ve yabancı gazeteler, Osmanlı döneminde ve raporlar, gezi notları, istatistik yayımları yayımlanmış mecmualar ve istatistik yayımları kullanılan diğer birincil kaynaklardır.

Vilayet idarelerinin hukukî ve malî anlamda kamu yönetim sistemi içerisindeki konumunu ele alarak başlayan bu çalışma toplam dört bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde merkez-taşra idaresindeki dönüşüm incelenmektedir. Bununla doğrudan ilişkili ikinci bölümde yer alan “mali tevzin” uygulamaları Osmanlı merkez-taşra mali ilişkilerinin temelinin oluşturulmuştur. Bütçe sürecinin de tartışıldığı üçüncü bölümde Osmanlı vilayetlerinin bütçelerinin fazla verdiği yıllarda vilayet maliyesinin durumunun aslında çok kötü olduğu ve vilayetlerden merkeze giden telgraflarda da bu durumun iletildiği tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın son bölümünde vilayet

bütçelerinin analizine yer verilmekle beraber durumun aslında nasıl olduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Vilayetlerin maliyesinin daha iyi anlaşılması için vilayet gelirleri ile giderlerinin zaman bakımından değerlendirilmesinin gereğine dikkat çeken Akkuş'a göre Osmanlı ekonomisinin temelini Tarım sektörüne dayanması nedeniyle vergi gelirlerinin; aşar- ağnam örneğinde olduğu gibi; mali yılın başlangıcı sayılan Mart ayında toplanması imkânsızdır. Kış aylarından yeni çıkılması ile doğrudan iritibathı bu merkezden yardım vilayetlerin gelirlerini toplayamadıkları arasındaki giderleri için merkezden yardım istemesi gerekiyordu. Bu durum taşra-merkez teşkil eder. Vilayet gelirlerinin tarıma dayalı olması ile giderlerin yılın ilk gününden itibaren oluşması arasındaki temel konusunu taşra maliyesinin durumunu olumsuz etkilemektedir. Bu, gelir gider arasındaki dengesizliğin yılsonuna kadar aylık bazda değerlendirildiğinde açık vermesinin sebebini izah eder. Dolayısıyla yıl içerisinde ortaya çıkan bu gelir-gider bütçe dikkate alınmadan, vilayetlerin sadece bütçe verilerine ve kesin hesap sonuçlarına bakarak mali performansları hakkında yorum yapmak, eksik ve hatalı sonuçlara yol açacaktır.

Çalışmanın temel sonuçlarına gelince, bunu idarî ve mali olmak üzere iki kısma özetlemek mümkündür. 1913 yılına kadar Osmanlı vilayetleri tüzel kişiliğe sahip olmadıkları için Osmanlı taşra idareleri için "mahalli idare" kavramını kullanmanın teorik olarak bir karşılığı yoktur. Osmanlı taşra idaresi adem-i merkezîyet temelinde değil tevsi-i mezuniyet ilkesine göre faaliyetlerini sürdürmüş, kısacası merkez taşraya idarî alanda özgürlük

tanmamış; belirlenen hukukî çerçevede taşra idarelerinin yetkilerini kimi zaman genişletip kimi zaman da daraltarak kendi kontrolü içerisinde tutmaya çalışmıştır.

Osmanlı vilayet idareleri, gelir ve gider tahminlerinde bulunup, merkeze gönderdikleri tahmini vilayet bütçeleriyle genel bütçe hazırlık aşamasına aktif olarak katılmaktadır. Merkezden uzak, toplumsal yapısı diğer yerlerden farklı vilayetlerde taşra mülki ve mali idaresi oturtulamadığı için mali uygulamalar başarısız olmuştur. Çalışmanın son iki bölümünde yapılan analiz sonuçlarına göre, taşra maliyesinde yaşanan en önemli sorunlardan biri de vergi konusunun tarımsal alandan servet ve gelir alanına taşınmamasıdır. Kağıt üzerinde yapılan birçok vergi reformunun taşradaki maliyesi üzerinde olumsuz etkileridir. Vergi tahsilatı işinde bir türlü organize olamayan ve taşrada mali bürokrasisini kuramayan merkezi hükümet vergi tahsilinde yine mültezimlere muhtaç kalmıştır.

Sonuçta idarî ve mali alanda kurumsallaşamayan merkezi idare, hareket alanını kısıtladığı ve gelişimine ön ayak olamadığı taşrayı dönem sonuna kadar kontrolü altında tutmaya çalışmıştır. Akkuş'un çalışmanın başında vurguladığı üzere, vilayet idarelerinin mali ve idarî özerkliğe sahip olmaması ve dolayısıyla taşra ve merkez maliyelerinin birbirine etkilenmesi, mali bunalım dönemlerinde taşra ve merkez arasında karşılıklı olarak iki yönlü bir bozulma yaşanması ile sonuçlanmıştır. Bu dönemlerde merkezi maliyenin altyapısını

oluşturan taşra maliyesindeki ani bozulmaların doğrudan merkeze yansıdığı görülmektedir. Mali performansları düşen vilayetler merkezi besleyemez hâle gelmişlerdir. Üstelik vilayetlerdeki artan masraflar ve azalan gelirler taşra idarelerinin kendi gelir ve giderleri değildir; hukuki olarak merkezi bütçeye aittir. Dolayısıyla bu olumsuzluklar da devlet bütçesi hanesine yazılacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında, taşradan beslenen devletin ilgili dönemde mali durumu kötü olan vilayetlere yardım etmesinin zorlaştığı aşikârdır.

TAM Bir Kitap Bir Yazar

Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)

Yasemin Avcı

24 Ekim 2011

Değerlendirme: Seda Karavuş

Tarihi M.Ö. 4000 ila 3500'lere kadar giden Kudüs üç İbrahimî din için de kutsal bir şehir. Tarih boyunca uğruna nice savaşların verildiği bu kutsal şehrin idaresi, 1517-1917 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'ndedir. Türkiye Araştırmaları Merkezinin düzenlediği, "Bir Kitap Bir Yazar" başlıklı program dizisinde, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)* (Phoenix Yayınevi, 2004) başlıklı kitap çerçevesinde son dönem Osmanlı Kudüs'ü masaya yatırıldı. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladığı doktora tezini kitaplaştıran Yasemin Avcı eserinde,

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminden itibaren gerçekleştirdiği bazı idari reformların Kudüs kentine yansımalarını incelemektedir.

Avcı'nın Kudüs'e olan ilgisi, bir yıllık bir çalışma için gittiği İsrail'de belediye arşivlerini keşfetmesiyle başlar. Yazar bu durumu güzel bir tesadüf olarak değerlendirmektedir. Zira belediye arşivinde hiç kimsenin dokunmadığı 16 defterlik yaklaşık iki bine yakın bir belge koleksiyonuyla karşılaşmıştır. Avcı'ya göre; belediye arşivlerinin önemi, şehir araştırmaları için mühim bir kaynak niteliğini haiz olmasından ve 1517'den 1917'ye kadar Osmanlı idaresinde bulunan Kudüs'le ilgili yerel evrakları ihtiva etmesinden ileri gelmektedir.

Şehre ilişkin araştırmaları esnasında Avcı'nın dikkatini çeken bir başka husus, Kudüs'e; bilhassa 19. yüzyıl Kudüs'üne, dair pek çok çalışma bulunmakla birlikte bunların ekserisinde, Haim Gerber'in *Kudüs'te Osmanlı Yönetimi* adlı kitabı hariç, Kudüs'teki Osmanlı yönetimine ilişkin pek fazla bir şey söylenmemesi. Bu noktada, Avrupalı misyoner örgütleri ile 1882'den itibaren bu durumun oluşmasındaki rolüne atıf yapan, başka bir deyişle şehirdeki değişimin Batı merkezli açıklanmak istenmesinin bunda önemli bir payı olduğunu vurgulayan Avcı, bu bakış açısının dengelenmesi gerekliliğinin altını

Yasemin Avcı

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

çiziyor. Kaymakça olarak mahalli evrakları (belediye zabıtları, Ali Ekrem koleksiyonu), merkezdeki arşivleri (irade ve yıldız tasnifi) ve İngiliz arşivini kullanan Avcı, bu kaynaklar aracılığıyla, Kudüs'teki belediye meclisi kararlarının nasıl çıkarıldığı, diğer mahallî yönetim kurumlarıyla merkezi hükümetin ilişkisi, belediyenin mali olanakları ve özerk bir kurum olup olmadığı gibi birçok sorunun da cevabına ulaşıyor.

Kitabın ana teması ise bir din kenti olan Kudüs'ün –din kenti olma özelliğini korumaya devam etmekle beraber– 19. yüzyılın yarısından itibaren idarî-siyasî merkeze doğru evrilmesi etrafında Osmanlı'nın Tanzimat'tan evrilmede özellikle idarî reformların rolü itibaren uyguladığı idarî reformların büyüktür. Bu idarî reformlar merkezi etkinliği arttırmak maksatlı bürokratik kurumsallaşmanın oluşturulmasıdır ki belediyecilik bunun bir örneğini oluşturur. Bu merkezi etkinliği arttırmada Kudüs şehir eşrafının payı da unutulmamalıdır Avcı'ya göre. Önemli dinî mevkileri dolduran ulema mensubu Kudüs eşrafi 1880'lerden itibaren belediye başkanı, meclis-i idarede başkan, askere alma komisyonunun başkanı gibi birçok idarî mevkii doldurmuştur. Başka bir deyişle Avcı'nın belirttiği üzere, Kudüs eşrafi Tanzimat'ın getirdiği reformların sonucunda geleneksel, dinî önderliklerini idari etkinliklerle birleştirerek politik bir kimliğe dönüştürmeyi başarmışlardır. İşte bu düzenlemelerle Osmanlı Devleti Kudüs halkı nezdinde daha çok görünür olmuştur. Sözkonusu düzenlemelerin Kudüs şehrinde artış göstermesinde ise 19. yüzyılın yarısından sonra Avrupalı devletlerin Kudüs şehri üzerindeki nüfuz mücadelelerinin başlaması

ile 1882 yılında Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi etkilidir. Bütün bunların yanında Kudüs'te Osmanlı idaresi sona erdikten sonra da devam edecek çok önemli bir belediye geleneği ortaya çıkmıştır.

Kudüs şehrindeki değişimde Kudüs'ün idarî-siyasî bir merkeze dönüşmesinin dışında Yahudi göçü ile Avrupalı devletler arasındaki nüfuz mücadelesi de önemlidir. Ayrıca Kudüs'e çok yüksek oranda yabancı nüfusun gelmesi şehrin sur dışına doğru genişlemesine ve Kudüs belediyesinin çalışmalarının kısıtlanmasına neden olur. Son olarak Avcı, Osmanlı Devleti'nin Kudüs'ün kent sel gelişimine katkısı ve 19. yüzyılda Kudüs'teki değişimi Yafa Kapısı ve yolu ile 1863'te kurulan ilk hükümet konağı (ilk modern belediyelerden birini oluşturması bakımından önemlidir) gibi yapılar üzerinden görebilmenin mümkün olduğuna dikkat çekmektedir.

TAM Tarih Okumaları Osmanlı Öncesi Anadolu Kronikleri 1 Arifi Ahmed Eflakî, Menâkıbü'l-Ârifin Fatih Bayram

25 Aralık 2011
Değerlendirme: Turgay Şatağ

Türkiye Araştırmaları Merkezi, "Tarih Okumaları" çerçevesinde daha önce Bizans ve Osmanlı kronikleri üzerine gerçekleştirdiği programların ardından yeni bir program serisine daha başladı.

Osmanlı öncesi Anadolu kronikleri konulu bu yeni serisinin ilk oturumunda İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim üyesi Fatih Bayram ile Mevlana Celaleddin Rumi'nin menkıbelerinden oluşan ve Ahmed Eflakî tarafından derlenen *Menâkıbü'l-Ârifin*

Konuşmasına eserin menkıbelerden oluştuğu halde, Fuad Köprülü'nün tespitiyle gerek yer isimleri gerekse şahıs isimleri bakımından tarihi hakikatlere uygun bir kronik olarak değerlendirilebileceğini belirterek başlayan Bayram'ın torunu Ulu Arif Çelebi'nin Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi bir emriyle yazılmıştır. Ulu Arif Çelebi bir yandan Mevleviliği Anadolu ve İlhanlı coğrafyasında yaymaya çalışırken bir yandan da Mevleviliğin tarihini yazılmasını istemiş, bu sebeple aynı zamanda müridi olan Ahmed Eflakî'den bu kitabı yazmasını talep etmiştir. Asıl adı Şemseddin Ahmed olan Eflakî'ye, kelimesinin çoğulu olan *-eflake* nispetle Eflakî, şeyhi Ulu Arif Çelebi'ye nispetle de Arifi denmektedir. Tam künyesi Şemseddin Ahmed el-Eflakî el-Arifi'dir.

Kitap, Hazretü Mevlana'nın babası ile başlar; bu dönem Harezmsahlr Devleti'ni kapsayan bir dönemdir. Daha sonra Moğol istilasının yaşandığı dönem ve İlhanlılar dönemine dair ilgi çekici ayrıntılara yer verir. Özellikle Ulu Arif Çelebi'nin dönemine ilişkin olayları yazarm da bizzat tecrübe ettiği olayları içermektedir. Zira yazar, Ulu Arif Çelebi'nin 1306 tarihinde Gazan Han'ın tahtuna; Tebriz'e yaptığı seyahat ile 1316 yılında Olcaytu'nun huzuruna; Sultaniye'ye yaptığı yolculuklara katılmıştır. Tarihler incelendiğinde verilen bilgilerin hemen hemen hakikate yakın olduğu görülmektedir.

Menâkıbü'l-Ârifin Anadolu Beylikleri için de önemli bir kaynaktır. Eser, Eşrefoğulları, Aydınoğulları, Mentешеoğulları ve bilhassa Karamanoğulları hakkında oldukça mühim bilgiler içermektedir. Bununla birlikte, gerek Selçuklu dünyasını yansıtmaya gerekse Belh'ten Anadolu'ya, iki coğrafya arasındaki fikri alışverişleri göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Kitapta adından en çok bahsedilen Anadolu Selçuklu hükümdarı ise Alaeddin Keykubad'tır. Burada çizilen Alaeddin Keykubad portresi bir "sultan-ı âdil" portresidir; önceleri içki ve eğlence meclisleriyle kötü alışkanlıkları terk ettiği rivayet edilir.

Her ne kadar abartılı olsa da Moğol istilasına dair bazı yorumlara rastlamak mümkün kitapta. Aslında bu, dönemin diğer kaynaklarıyla uyumludur. *Menâkıbü'l-Ârifin*'deki anlatıya göre: "Cengiz Han oğlu Çağatay ölünce büyük bir hiddete kapılır, 12 bin mescidi büyük verir, 50 bine yakın talebe ve hafız katledilir, 200 bin insan yere gömülür." Sayıların bu denli abartılı verilmesinin nedeni, bu olayın İslam dünyası için büyük bir yıkım ve buhrana sebep olmasıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan, eserde Moğollara sempati ile bakılan anlatılara da şahit oluyoruz. Ayrıca, kitapta ilginç ayrıntılar da mevcut: Mesela iki yerde

Fatih Bayram

İstanbul'dan bahsedilmektedir. Bunlardan birinde İstanbul'a seyahat eden bir Mevlevî tacir ile Mevlana'nın bir rahibe selam göndermesi anlatılır. Bu örnekler, o dönemde ticaretin gelişmiş olduğunu ve rahibe selam gösteren bir Mevlana figürünün çizildiğini dönemde oluşan barışçı ilişkileri resmeder. Diğerini ise Şems-i Tebrizi'den aktarılan şu sözde geçer: "Hakikat sahibi İstanbul'daysa Mekke'li birinin ona uyması gerekir."

Menâkıbü'l-Ârifin'de anlatılan tarihî olayları dönemin diğer kaynaklarıyla mukayese eden, aynı zamanda konulara dair modern araştırmaları da zikreden ve böylece dinleyicilere zengin bir literatür sunan Bayram'a göre diğer tasavvuf metinlerinde gördüğümüz, hanedanların yıkılışıyla Harezmsahlarn yıkılışıyla ilgili aktarılan rivayette de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Ne zaman ki Baha Veled ile Harezmsah hanedanının arası bozulmuş ve Baha Veled'in saldırılarına maruz kalmış ve Harezmsah Harezmsah ülkesini terk etmesiyle devlet yıkılmıştır. Yine aynı şekilde Mevlana'nın vefatının ardından Konya ve Rum ikimi harap olur. Eserde bahsedilen ve önem atfedilen bir başka konu ise rüyalar ve rüya yorumlarıdır.

Eser, Anadolu Selçuklular zamanındaki kültürel hayata dair pek çok bilgi taşıması ve o dönemde hangi eserlerin yaygın olarak okunduğunun tespiti açısından önem taşımaktadır. Yine önceki menâkıbnamelerde de mevcut ihtida olayları bu eserde de yer almakta ve Mevlana'nın eliyle 18 bin kişinin ihtida ettiğine dair rivayetler aktarılmaktadır. Ayrıca, dönemin diğer kaynakların bunu teyit etmemekle birlikte, Ulu Arif Çelebi'nin

ziyaret ettiği beylerin hepsinin Mevlevîliğe intisap ettiği iddia edilmektedir.

Eser, 1319-1353 yılları arasında kaleme alınmış olup ilk ismi *Menâkıbü'l-Ârifin* ve sonra *Merâkıbü'l-Kâşifin* olarak yazılmış, daha sonra *Menâkıbü'l-Ârifin* de karar kılınmıştır. *Menâkıbü'l-Ârifin* Anadolu Selçuklular hakkında çok önemli bir kaynak olmasına rağmen Osmanlılara dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Kendinden sonraki eserlere kaynaklık eden eser, bu yönüyle henüz incelenmemiştir.

TAM Sohbet

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 7 Bursa: Şehir, Mimari ve İhya Safiyüddin Erhan

20 Ekim 2011

Değerlendirme: Tubanur Saraçoğlu

Bursa, Osmanlı'nın ilk payitahtı... Osman'ın rüyası, Orhan'ın vuslatı... Keçecizâde Fuad Paşa'nın tanımlamasıyla "Osmanlı'nın dibacesi" ... Bugünkü Bursa ne Osman'ın ne de Orhan'ın Bursa'sı şüphesiz. Ancak biz Osman'ın ve Orhan'ın Bursa'sını zamana meydan okuyarak ayakta kalabilen eserlerinden tanıyoruz. Peki ya, Osman veya Orhan bugün Bursa'ya gelse kendi eserlerini tanyabilir miydi? Türkiye Araştırmaları Merkezi Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz adlı toplantı dizisinde Bursa'nın tarihî mirasını değerlendirdi. Yapılar üzerinden şehirlerin teşekkülünün ve devir

Safiüddin Erhan

devir geçirdikleri değişimlerin ele alındığı toplantıda Bursa tarihine birbirinden değerli çalışmalarıyla Bursa tarihine hizmet eden restoratör ve yazar Safiüddin Erhan misafir edildi. Bursa'da vakıf, dergah, türbe, mescit ve hazire gibi pek çok tarihi mirasın restitüsyon projelerinin hazırlanması ile ilgili çalışmalar yürüten Erhan, Bursa'da halen ayakta olan Numaniye Dergahı'nın son temsilcisi aynı zamanda.

Vücuda getirilmiş bir mimari eserin yaratıcının kudreti olarak görülmesinin önemine dikkat çekerek sözlerine başlayan Erhan, Karagöz izlerken çocukların şekilden ses geliyor sanması, erbabının ise perde arkasındaki sahibi görmesi gibi, binaların vücuda gelişini Cenab-ı Hakk'ın o göntüllere verdiği kıymetler ve değerler olarak niteler. Ona göre, İstanbul dışında her şey çok daha evvel sükut etmiştir. Bu minvalde Bursa, tarihi mirasına sahip çıkan birkaç şehirden biridir. II. Murad'a kadar padişahların selâtin külliyesi ile zenginleşen Bursa'da, bu devirden sonra selâtin eser görülmemesi Bursa'nın kuruluş dönemi mimarisine ait bir laboratuvar niteliğini kazanmasını beraberinde getirir. Bu, Bursa'yı diğerlerinden ayıran en temel özelliğidir. Erhan'ın üzerinde durduğu bir başka husus, hâlâ üzerinde yaşadığımız medeniyetimizin vücuda getirdiği bu kıymetlerin korunmasıdır. Zira, bu eserlerin korunması en az onların varlığı kadar önemlidir. Bu bağlamda, eserlerin korunması adına günümüzde yapılan tahribatlara; bilhassa Bursa'nın tarihi yapılarındaki tahribata değinen Erhan, kültürümüzde bu eserleri yaşatan vakıf müesseselerinin geçmişte bir

şeyin büyük ölçüde değişmeden muhafaza edilmesinde, dolayısıyla bir yerin tarihinde tahrifat yapılmamasında mühim bir rol oynadığı görüşündedir. Günümüzde ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir eserin vakıf gelirlerinin o yerin tamirine harcanması yönündeki uygulaması, önceleri kendi kaderine terk edilen birçok tarihi eserin yanlış usullerle tamir edilmesine yol açmaktadır. Bu noktada, vakıf gelirlerinin doğru yönde kullanılmasının gerekliği açıktır. Zira müdahale gerektirmeyen bir eser üzerinde keyfi olarak değişiklik yapmak bir tür cinayettir. Bu, eseri bizden sonra gelen nesillerin tanyamayacağı bir hale sokar. Bunu önlemenin yolu ise, öncelikle bizim eserlerimizi tanımamızdan geçer. Ancak bu şekilde tarihî miras gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilir.

Peki, bu noktada tahrifatı nasıl tespit edebiliriz? Dia gösterisi eşliğinde 1980 ve sonrasına ait fotoğraflarla somut örnekler üzerinden konuşmasına devam eden Erhan'a göre, bunun için bir şehrin uzun seneler sonra aynı açıdan ikinci bir fotoğrafı alınarak iki fotoğrafın somut gözlemlenebilir. Eğer fark az ise o şehrin korunduğuna hükmedebiliriz. Konuya Bursa özelinde bakıldığında bugün artık kareye büyük apartmanların girmediği bir fotoğraf almak neredeyse mümkün değildir. Diğer taraftan, sözkonusu eserlerin bugünkü durumlarına göz atıldığında Bursa'nın kendi mimarisinin bulunduğu bir fotoğrafı bulmak da oldukça güçtür. Zira Bursa'daki pek çok eser, tamir görülürken tahrif edilmiştir. Mesela,

Bursa mimarisinin mühim örneklerinden olan Ulu Cami, Yıldırım Külliyesi, Yeşil Cami, Muradiye Cami gibi eserler yapılan tamirlerde mimari incelemelerini ve zevkini yitirmiştir. Bir başka ilginç örnek, Hisar suretiyle üslubunun değiştirilmesi üzerine ilk devir eseri olmaktan çıkarılmasıdır. Son Yunan harbinden önce halk yardımıyla yeniden yapılmıştır. Son devirde kalan cami, Rum ve Ermenilerin elinde bulunduğu için bu caminin tamiratında ciddi bir tavrı da dikkat çekmektedir. Bu suretle sözkonusu caminin üslubunda politik bir dönüşüm gerçekleşmiş ve Orhangazi'ye ait bir cami, ona addedilmeyecek derecede tahrip edilmiştir. Burada kayda değer husus yapılan işçiliğin güzelliği mühim olmamakla birlikte üslupta bir aidiyet problemi göz ardı eden bir mimari, mimari değildi. Bugün, Bursa'da Bursa yoktur. Bu eserlerin tahribine seyirci kalmaması kadar bu hassasiyetin tek tek kişilerin heyecamı olarak kalmaması da önemlidir.

Bugünü Tarihten Okumak Kemal Karpat

11 Kasım 2011

Değerlendirme: Mehmet Hakan Valıoğlu

Yakın dönem cumhuriyet tarihinin önemli simaları ve meselelerinin tartışıldığı TAM Sohbet programının konduğu Kemal Karpat idi. Karpat ile yakın dönem cumhuriyet

tarihinin mihenk taşları; özellikle sosyal sınıf ve devlet meselesi, dönemin önemli figürleri üzerinden gündeme getirildi.

1970'li yıllardan bu yana yakın dönem Türk siyasi alan Karpat, öncelikle, halen eser kaleme alan Karpat, öncelikle, halen çeşitli akademik çalışmalarını doğru bir şekilde idrak edilebilmesi için 1950'lere ve 60'lara göre dönemin şahsiyetlerini tanımadan, o dönemin meselelerini kavramak mümkün değildir. Kişileri iyi anlamak, tarihi de anlamayı mümkün kılar. Şahsiyetler yetiştikleri muhiti, zamanı ve bu zamanın fikirlerini bünyelerine çekip aksettirirler. Bu düşüncelerden yola çıkan Karpat, dönemin siyasetinin en etkili isimleri olarak, başta Adnan Menderes olmak üzere, Celal Bayar ve İsmet İnönü üzerinden bir değerlendirme yaptı. Karpat'ın dönemin bu önemli üç figürü hakkındaki değerlendirmeleri ise özetle şöyledir:

Milli mücadeleye katılmış kendine mahsus bir milliyetçi olan Menderes, bu milliyetçiliği hiçbir zaman ideolojik hale getirmemiş ve mevki için bir basamak olarak addetmemiştir. Menderes ile ilgili bir diğer hususiyet, toprağı ve köylüyü sevmesi, verimi arttırmaya ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik; kredi vermek, ziraati makineleştirmek gibi pratiklerle hareket etmesidir. Menderes, bu iki unsuru siyasetle bir arada tutmayı amaçlamıştır. Tabandan kullanacak kendi imkânlarını kullanacak ve özellikle yerli mahsulleri değerlendirerek güçlenecek bir orta sınıfı, açıkça dile getirmemiş, kavramsallaştırmamış olsa da pratikte böylesi bir orta sınıfı

Kemal Karpat

ortaya çıkarmaya çalışır. Burada şunu da özellikle ifade etmek gerekir ki, orta sınıf meselesi, Menderes'ten önce de vardır, ancak Anadolu kökenli bir orta sınıf oluşturmaya teşebbüs eden ilk kişi odur.

Menderes'e dair üçüncü önemli hususiyet, bürokrasiden gelmemesi ve serbest hareket edebilmesidir. Bu durum ona diğer önemli siyasi aktörler karşısında bir üstünlük sağlamıştır. Menderes, bürokrasiye, özellikle askerî bürokrasiye karşı açıkça cephe almıştır. Devleti yakından inceleyip, felsefi temellerini sorgulamayan Menderes'e göre devlet, kararları yerine getirecek bir mekanizmadır. Menderes'in aksine Celal Bayar ise, devletin gücü, bütünlüğü ve üstünlüğünü vurgulayarak bunları muhafaza etmek istemez ve bu gücün azaltılmasına asla taraftar değildir. Bu tavır ile Bayar, İnönü'ye yakındır. İkisinin de devletçi yönü ağır basmaktadır. Bayar ki, İnönü, devleti CHP'nin başkarakteriyse bu tutumun aksine, devletin vatandaşla daha yakın olduğu, onunla kucaklaştığı ve bütünlüğü bir durum öngörmüştür.

Karpat'a göre 1954 seçimlerini DP'nin ezici çoğunlukla kazanmasının ardından, Bayar'ın devlet merkezli görüşleri geri plana itildi. Çok duygusal, yer yer frenleyemediği fevri duygular taşıyan, kendine güveni gittikçe artan "aklı başında, dinamik, pragmatik bir köy ağasının mentalitesi"ne sahip Menderes, bu tarihten sonra pratik ekonomik yatırım temelli orta-sınıfsal politikaları alabildiğine hayata geçirmeye yönelir. 1957 seçimlerinde vekil sayısını üç katına çıkartan DP, artan muhalefeti sert bir şekilde frenleme politikaları yürütür. 1958'den sonrası ise,

"demokrasinin çığırından çıkma devridir". Aynı şekilde, Menderes, laiklik konusunda da, meseleyi teorik olarak irdelemeden pragmatik düşünüp; halk evlerinin, köy enstitülerinin milli birlik ve bütünlüğü bozma tehlikesi taşıdığı gerekçesi ile kapatılması ve ezanın Arapça okunması gibi pratik kararlar alıyordu.

1950'li yıllarda ortaya çıkan bazı ana meseleler zamanla genişlemiş, çetrefilleşmiş, yeni boyutlar kazanmış ve bugüne kadar çeşitli şekillerde devam edegelmıştır. Bu nedenle, yakın tarihin, daha yakın tarihini anlamak için bu meseleleri gözönünde bulundurmaya elzemdir. Bu cihetten, günümüze ulaşan konular arasında DP döneminde ele alınmış ve üzeri kapatılmış ve değişik şekilde tartışılmakta olan "millet meselesidir. İttihat ve Terakki Partisi döneminde pragmatik bir çare olarak ortaya çıktığı düşüncesinin aksine milliyetçilik, her şeyden önce bir kimlik ve bilinç meselesidir. Osmanlı Devleti'nde çok geniş "Türk" ve "Müslüman" diyebileceğimiz bir nüfus yaşamıştır. Ancak bu nüfusun entelektüel, dinsel, linguistik özellikleri hiçbir zaman tartışma konusu yapılmamıştır, devlet müdahalesi olmaksızın, etnik gruplar arası etkileşim süregelmiştir. "Kültürel Türkleşme" süreci ise, 19. yüzyıl sonunda iyice yaygınlaşır. Öyle ki, Osmanlı devlet bürokrasisi dahi kendini Türk olarak ifade eder. Bununla birlikte bu durumu ırk değil, kitlelere hâkim olan bir üst kimlik olarak değerlendirmek gerekir.

İttihat ve Terakki Partisi döneminde, özellikle Balkan Savaşları sırasında, bu kültürel Türkçülük, siyasî Türkçülüğe dönüşür.

Nihayetinde, “Yeni Türkiye” söylemi, içeriğiyle, insanıyla yeni bir Türkiye’yi kastediyor olsa da bu, tarihimizden kopmak anlamına gelmiyor, aksine yaşamak da muhteva etmiyor, bir asimilasyon da gerçekleşirilen bir entegrasyonu ifade ediyor. Kültürel temelde geçmişle süreklilik ihtiva eden günümüz Türkiye’ sinde, zaman içinde en Büyük değişiklik büyük bir kitlenin ülke ve dünya meseleleriyle ilgilenir hale gelmesi ve böylece yeni ve otantik bir toplum yaratılmasıdır.

Otobiyografik Bir Anlatı 4 Türkiye Tarihçiliği Engin Deniz Akarlı

28 Kasım 2011

Değerlendirme: Mustafa Öztürk

Türkiye Araştırma Merkezi’nin bir süredir düzenlemekte olduğu “Otobiyografik Bir Anlatı” program serisinde halen Fulbright Öğretim Üyesi olarak Şehir Üniversitesi’nde akademik faaliyetlerini sürdüren Engin Deniz Akarlı ile hayat tecrübeleri ve engin tarih bilgisi ışığında Türkiye Tarihçiliği değerlendirildi.

Öncü birçok yayınıyla tarih alanında çalışanların yakından tanıdığı Akarlı, 1968 yılında, o zamanki adı Robert Kolej Yüksek Okulları olan Boğaziçi Üniversitesi’nden

mezun oldu. Wisconsin Üniversitesi’nde mastırını, Princeton’da ise doktorasını tamamlayan Akarlı sırasıyla Boğaziçi Üniversitesi’nde (1976-1983), Ürdün Yermük Üniversitesi’nde (1983-89), Washington Üniversitesi’nde (1989-1996) ve Brown Üniversitesi’nde dersler verdi.

Sözlerine her tarihinin incelediği konuları seçerken kendi hayat tecrübesinden etkileneceğini belirterek başlayan Akarlı’ya göre, kişinin yaşamı kullandığı kaynaklarda neyi görüp neyi göremeyeceğine dahi tesir eder. Bu durumun tersi de geçerlidir; yani insanın seçtiği meslek diğer yandan onun hayata bakışını da etkiler. Hayat ve meslek arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur ve bu diyalektik çok önemlidir. Tarihinin çalışmaları çok önemlidir. Zira tarihçi aynı zamanda yaşadığı devrin insanıdır.

Akarlı çalışmalarına zihninde yer eden temel iki soru üzerinden başlıyor. Bunlardan birincisi, Türkiye’nin sahip olduğu meselesidir. kaynakları ve bunların kullanımı meselesidir. Akarlı’ya göre, tarihçilik, başka unsurları da içinde barındırmasına rağmen, netice olarak bir kaynak meselesidir. Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında, Türkiye tarihi, kaynak olarak çok zengin bir mirasa sahiptir. Bu miras sadece ülkemizin tarihine değil, bugün komşu olduğumuz, tarihte Osmanlı’nın hakimiyeti altında yaşamış birçok milletle ve devletin tarihine de ışık tutabilecek niteliktedir. Akarlı’nın zihnindeki ilk soru da bu noktada beliriyor: Bu zenginlik, günümüze kadar dünyada niçin bir yankı uyandırmamıştır ve bu kaynaklara dikkati çekmek için neler yapmak gerekir? Akarlı’nın ikinci sorusu ise, tarihin milli

kimlik üzerindeki etkisiyle alakalıdır. Ashına bu soru birinci soruyla yakından ilgilidir. Akarlı'ya göre tarihçilik, milli kimlik oluşturmak için belli başlı araçlardan birisidir. Tarihimizi dünyaya açarken milli kimliği nasıl oluşturmamız lazımdır? Yani çok seslilik ile tek sesliliği bir arada nasıl barındıracağız?

Bu sorular ashında kendi hayat tecrübesinin sonuçları Akarlı'nın ifadesiyle. Bu minvalde öncelikle yetiştiği ortam ve eğitim sürecine değinen Akarlı, Eskişehir'de Maarif Koleji'nde başlayıp 1960'ta Robert Lisesi'nde devam eden eğitim sürecinin ardından, Boğaziçi'nde lisans eğitimini tamamlayarak Boğaziçi yıllarında arkadaşlarıyla yaptıkları çeşitli faaliyetlerde bazı isimlerle tanışıyor: Boğaziçi Üniversitesi'ndeki İstanbul-taşra, zengin-fakir gibi ayrımlar ve sınıfsal- kültürel çelişkileri içinde barındıran ortama tepki olarak Anadolu Grubu'nu kuruyorlar arkadaşlarıyla. Bununla birlikte, bu faaliyetler çerçevesinde tanıştığı isimlerden biri olan Nuri Arlasez kendisi için bir dönüm noktası. Arkadaşlarıyla organize ettikleri yazma sergisi için Nuri Arlasez'le görüşmesi Akarlı'ya arşiv gibi bir deryanın kapılarının açılmasına ve tarihçilikle arkadaşlarıyla organize ettikleri Üniversitede Aziz Nesin, İdris Küçükömer, Nurettin Topçu, Sencer Divitçioğlu başta olmak üzere dönemin birçok önemli fikir adamını ağırlıyorlar.

Aynı dönemde tecrübe ettiği İşçi Partisi deneyimi ise bir başka tecrübedir Akarlı için. Aktif olarak yöneticilik de yapacağı Hacı Bektaş Derneği'ni bu partide yaptığı çalışmalar sırasında tanıyor. İşçi Partisi yıllarında Mersin'in dağ köylerinde yürüttükleri faaliyetler sırasında, o köylerde

yaşan Alevi nüfusla tanışan Akarlı, bu tanışıklık sonrasında Hacı Bektaş Derneği yönetim kuruluna seçilip derneğin kültür kolları başkanlığına geliyor.

Lisans eğitiminin ardından yaşadığı tüm bu olayların kendisini siyasetten uzaklaştırması, Kemal Tahir'le olan yakınlığı ve onun tavsiyeleri sayesinde Political Economy'yi seçmeye karar vermesi Akarlı için bir başka mihenk taşı.

Bu seçimin ardından 1969 yılı kışına kadar Wisconsin Üniversitesi'nde çalışmalarda bulunan ve buradan Princeton'a geçen Akarlı, 1971 askeri darbesinin ardından Türkiye'de Resistance in Turkey hareketinin Amerika şubelerini kuruyor. 1973 yılında Türkiye'ye döndükten sonra arşiv çalışmalarına ağırlık veriyor. Yabancı araştırmacıların o dönem için daha fazla yer aldığı arşivde, Tevfik Güran, Yavuz Cezar, Mehmet Genç, Cevdet Küçük ile tanışıyor.

Son olarak, yaşamında tanıştığı birçok isim ve olaylar, Türk siyasi hayatında yaşanan kırılmaların ardından gittiği yurt dışında Akarlı'nın hayatında dikkate değer diğer bir husus yapısal bir tarih anlayışıyla çalışmalar yapan *Belgelerle Türk Tarihi* dergisindeki mesaisidir. Akarlı, buradaki ilk çalışmalarında nüfus tarihi, bütçeler, şehirlerin yerleşke yerlerinin mekân içerisindeki dağılımı gibi konulara yer veriyor.

Engin Deniz Akarlı

Niteliğe hapsolmuş niteliksiz bir can...

İnsan cevherdir, gökyüzü onun arazıdır; her şey ayrıntıdır, basamaktır, maksat insandır.

A akıllar, tedbirler, düşünceler kulu kölesi olan, kendini nasıl böyle ucuza satıyorsun? Sana hizmet etmek, bütün varlığın üstüne farzdır. Bir cevher, arazdan nasıl bağış dilenir?

İlmi kitaplarda arıyorsun ha, ne yazık! Tadı helva-dan istiyorsun ha, ne yazık! Sen damlada gizlenmiş bir bilgi denizisin; üç karışlık bedende gizlenmiş bir âlemsin. Şarap da nedir, çalıp eğlenme de nedir ki sen onlarda neşe arayansın, yarar umasın.

Güneş bir zerreden borç istemedi; bir Zühre, küçücük bir küpten kadeh dilenmedi! Sen niteliğe hapsolmuş niteliksiz bir cansın; tutulmaya uğramış bir güneşsin, işte bu, yazık sana.

Kaynak: *Mesnevî*, trc. Derya Örs ve Hicabi Kurlangıç, Konya, Aralık 2008